

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Katedra historie

Studijní rok 2010/2011

Renáta Pavelková

Jednooborová historie

Archivář a vysokoškolský učitel

Zdeněk Kristen

Diplomová práce

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc.

Olomouc 2011

Děkuji panu PhDr. Pavlu Urbáškoví, panu prof. PhDr. Miloši Traplovi, CSc., panu doc. PhDr. Josefu Bieberlovi, CSc., panu doc. PhDr. Miloši Kouřilovi, CSc., paní prof. PhDr. Libuši Hrabové, CSc., panu prof. PhDr. Jiřímu Fialovi, CSc. a panu Romanu Kristenovi za pomoc, podporu a cenné připomínky.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně
a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní informační zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 8. května 2011

OBSAH

1. Úvod	5
2. Léta studentská	10
2.1. V rodině a na gymnáziu	10
2.2. Univerzitní studium	12
2.3. Státní archivní škola	16
3. Řím	26
3.1. Zřízení Československého ústavu v Římě	26
3.2. Rozhodnutí komise Československého ústavu v Římě	27
3.3. Šest římských stipendií	29
3.4. Vědecká práce ve vatikánských a římských archivech	33
3.5. Osobní a společenské záležitosti v Římě	43
4. Praha	50
4.1. Československý státní historický ústav v Praze	50
4.2. Archiv země České	52
4.3. Sedmé stipendium	53
4.4. Osmé stipendium	55
4.5. Poslední stipendium na počátku války	57
4.6. Joachim Prochno v Archivu země České	62
4.7. Boj o Codex	64
4.8. Volba ředitele Archivu země České	70
5. Olomouc	76
5.1. Příchod na Univerzitu Palackého v Olomouci	76
5.2. Výuka na katedře historie	81
5.3. Padesátá léta	86
5.4. Archivní brigády	89
5.5. Ediční a politická činnosti katedry historie FF UP	90
5.6. Vznik vysoké školy pedagogické v Olomouci	92
5.7. Docentura	93
5.8. Rozloučení s Karlem Stloukalem	95
5.9. Šedesátá léta	96
5.10. Profesura	98
5.11. Krandžalovova aféra	100
5.12. Spolupráce s Janem Bistřickým	102
5.13. Vzpomínka na Zdeňka Kristena	108
6. Závěr	113
Seznam zkratk	117
Prameny a literatura	118
Příloha č. 1 (fotografie Zdeňka Kristena z r. 1941)	I.
Příloha č. 2 (pozdní fotografie Zdeňka Kristena)	II.
Příloha č. 3 (svatební oznámení Zdeňka Kristena a Marie Castagnacci, manželé Kristenovi v Římě)	III.
Příloha č. 4 (poslední místo odpočinku Zdeňka Kristena na Vyšehradské hřbitově)	IV.

1. Úvod

Cílem této diplomové práce je vytvoření první biografie historika, archiváře a vysokoškolského učitele Zdeňka Kristena (1902–1967), který patřil po vzniku Univerzity Palackého v Olomouci v roce 1946 k zakladatelům její filozofické fakulty.

Mým úkolem jako archivářky Univerzity Palackého je zpracovávat a zpřístupňovat univerzitní fondy; rozhodla jsem se proto po seznámení s Kristenovou pozůstalostí využít především jeho obsáhlé korespondence k postihu jeho životního příběhu. Kristenova korespondence mi připomněla atmosféru, která na čtenáře dýchne, čte-li si *Listy úcty a přátelství Jaroslava Golla a Josefa Pekaře*, vydané Josefem Klikem. Podobná sdělení popisující zákulisí Kristenova života najdeme i v jeho korespondenci. Hlavním důvodem mého pracovního úsilí bylo seznámení se s touto korespondencí a její zveřejnění, neboť ji pokládám za jednu z nejvzácnějších a nejzajímavějších, které se v Archivu Univerzity Palackého nacházejí. Je potřeba zmínit, že Kristen jako vzorný archivář po zkušenostech s pozůstalostí svého učitele Gustava Friedricha si svoji korespondenci částečně uspořádal sám ještě za svého života. Celkově je však osobní fond Zdeňka Kristena doposud nezpracován, není tudíž inventarizován, proto i poznámky související s tímto fondem jsou většinou identifikovány jednotkou kartonu.

Čím více informací o Z. Kristenovi jsem získala, tím více jsem souhlasila s názorem jeho kolegy Josefa Bieberleho, který Kristena hodnotil jako vědce, který vynikal skromností a značnou skepsí vůči výsledkům vlastní práce.¹

Mým původním záměrem bylo věnovat se pouze období Kristenova dvacetiletého působení v Olomouci, ale po studiu všech dostupných pramenů a literatury jsem se rozhodla zpracovat celou Kristenovu biografii, odehrávající se na pozadí politických událostí nově vzniklého československého státu až k počátkům Pražského jara.

¹ BIEBERLE, Josef: *Letopis intelektuála ze zatracené generace*, Olomouc 2010, s. 25.

Kromě archiválií, které se vztahují ke Kristenovu dvacetiletému pobytu v Olomouci, obsahuje jeho osobní fond materiály týkající se jeho působení v Československém historickém archivu v Římě, v Archivu země České a na Státní archivní škole.

K sepsání první Kristenovy biografie by mi částečně stačil materiál ze zachovalé pozůstalosti² a jeho osobního spisu z Archivu UP.³ Neucelené informace z období Kristenových vysokoškolských studií jsem doplnila v Archivu Karlovy univerzity v Praze. Vedle Kristenových přednášek zapsaných na FF UK jsem zde našla i fond Všestudentský archiv 1948–1953, přibližující Kristenovo studium na gymnáziu v Křemencově ulici v Praze.

Dalším materiálem, který mi pomohl částečně objasnit Kristenovo působení v Archivu země České (dále AZČ), byl Kristenův osobní spis⁴ uložený v Národním archivu. Kristen zde působil od třicátých let minulého století až do spojení AZČ s Archivem ministerstva vnitra v roce 1954.

Zákulisí spolupráce Z. Kristena s Jindřichem Šebánkem (1900–1977) na edici *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, započaté jejich učitelem Gustavem Friedrichem (1971–1943), mi rozkryla korespondence uložená v Šebánkově osobním fondu⁵ v Archivu Masarykovy univerzity. Dopisy, v nichž informoval Z. Kristen svého bývalého učitele a předsedu komise Československého ústavu v Římě Josefa Šustu o svém pobytu v Římě,⁶ jsou součástí Šustovy korespondence uložené v Národním archivu v Praze. Důležitým zdrojem mi byl také *Biografický slovník českých archivářů*⁷ a Kutnarovy a Markovy *Dějiny českého a slovenského dějepisectví*.⁸

Ze studia časopisů byly ve středu mého zájmu především *Časopis archivní školy*, založený G. Friedrichem pro reflexi života ve Státní archivní škole, a dále

² Archiv Univerzity Palackého, (dále jen AUPO), osobní fond Z. Kristen.

³ TAMTÉŽ.

⁴ Národní archiv (dále jen NA), fond Archiv země české 1862–1954., sign. Kristen.

⁵ Archiv Masarykovy univerzity v Brně (dále jen AMU), fond B 47 Jindřich Šebánek.

⁶ NA, fond Josef Šusta, kart. 6, inv. č. 16, písm. K.

⁷ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava – PRAŽÁKOVÁ, Jana: *c. d.*

⁸ KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 2009.

Pekařův *Český časopis historický*, zachycující období Kristenova vědeckého zrodu, tj. počátky 20. let až po 60. léta minulého století.

Dalším velmi přínosným zdrojem mi byl článek Kristenova žáka a pozdějšího kolegy z AZČ Josefa Kollmana (1920–2007) ve *Sborníku archivních prací Státního ústředního archivu Praze*, který se věnuje příčinám vzniku a zániku Státní archivní školy v Praze.

O archivní správě v AZČ v období protektorátu jsem získala informace v práci Vojtěcha Bellinga o Joachimovi Prochnovi, otištěném ve *Sborníku Státního ústředního archivu Paginae historiae*.⁹ Článek Jiřího Lacha,¹⁰ vztahující se k osobnostem Josefa Šusty a Karla Stloukala a zveřejněný v *Aktech Univerzity Palackého*, upozorňuje Kristenova životopisce na jejich společnou korespondenci. Oba tito vědci sehráli v Kristenově životě značnou roli a jejich odchodu ze života Z. Kristen velice želel. Poslední důležitým periodikem, které připomíná Kristenovo aktivní období, v tomto případě atmosféru II. sjezdu čs. historiků v roce 1947, byl časopis *Naše věda*.¹¹

K dokreslení celého životního příběhu a doplnění informací z archivních materiálů jsem využila metody orální historie. Vznikly tak rozhovory, které byly pořizeny v letech 2007, 2010 a 2011 s Kristenovým synem Romanem Kristenem a s jeho kolegy – Libuší Hrabovou, Josefem Bieberlem, Milošem Kouřilem a Milošem Traplem.

Kristenova biografie, předkládaná touto diplomovou prací, je rozdělena do šesti celků. Po první, úvodní části, která popisuje důvody vzniku práce, jsem Kristenův životopis rozčlenila do následujících kapitol: Druhá kapitola sestává ze tří podkapitol postihujících Kristenovo studium na prestižním gymnáziu v Křemencově ulici, a dále univerzitní studium, kde jsou uvedeny nejdůležitější přednášky z let 1920–1924 z oboru historie a pomocných věd historických, jež

⁹ BELLING, Vojtěch: *Joachim Prochno a jeho působení v Archivu země České v období protektorátu Čechy a Morava*. In: *Paginae historiae*, Sborník Státního ústředního archivu v Praze, 10, 2002, s. 223–245.

¹⁰ LACH, Jiří.: *Josef Šusta a Karel Stloukal. Učitel a žák – vzor a pokračovatel?* In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica* 29, 2000, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2000, s. 125–142.

¹¹ HOLINKA, Rudolf.: *Druhý sjezd čs. historiků v Praze*. In: *Naše věda*. Ročník 15, 1947, s. 275–283.

Z. Kristen navštěvoval. Bohužel nebylo možné se podrobně věnovat všem univerzitním učitelům, kteří tyto přednášky vedli. K učitelům, kteří tehdy přednášeli historické vědy, patřili Josef Pekař, Josef Šusta Bedřich Hrozný, Václav Novotný a Jaroslav Bidlo. Pomocné vědy historické vyučovali Gustav Friedrich, Václav Vojtíšek a Václav Hrubý.

Akademické prostředí bylo částečně zastoupeno i ve Státní archivní škole (dále SAŠ), které jsem věnovala třetí část druhé kapitoly. Přestože studium na SAŠ probíhalo souběžně s vysokoškolským studiem, vzhledem k výjimečnosti této školy a v zájmu přehlednosti výkladu jsem tyto dvě instituce oddělila a věnovala SAŠ samostatnou kapitolu.

Kromě G. Friedricha, který byl ředitelem uvedené školy, a jeho kolegů z Univerzity Karlovy V. Hrubého a V. Novotného zde učili studenty především odborníci z archivů, k nimž patřili ředitel Archivu země České Jan Bedřich Novák, Ladislav Klicman, ředitel Archivu ministerstva vnitra, Václav Vojtíšek, archivář hlavního města Prahy, a zemští archiváři Bedřich Jenšovský a Vladimír Klecanda. V této kapitole jsem také pojednala o Kristenových spolužácích. Závěr třetí části druhé kapitoly je věnován Kristenovu pedagogickému působení v této instituci až do ukončení její činnosti v roce 1950.

Ve 3. kapitole, rozdělené do pěti podkapitol, se věnuji Kristenovu pobytu v Římě, kam se Kristen dostal hned po získání doktorátu na Karlově univerzitě jako stipendista Československého historického archivu v Římě spolu s Emlerovou vnučkou Milenou Linhartovou, Marií Opočenskou a Karlem Stloukalem. Kristen zde studoval mimo jiné především archiválie týkající se pražské nunciatury Giovanniho Stefana Ferreriho na císařském dvoře Rudolfa II. V době svého pobytu v Římě zde Kristen založil rodinu; setrval zde až do roku 1930. Informace týkající se Kristenova pobytu v Římě jsou zpracovány převážně z dopisů a *Zpráv Československého historického ústavu v Římě*. Kristen kromě pravidelných relací, které posílal komisi do Prahy v čele s J. Šustou, Šustu samého informoval o životě v Římě v soukromých dopisech. Dalším, poměrně podrobným pramenem byla šestiletá korespondence mezi Z. Kristenem a jeho

spolužákem Otakarem Odložilíkem, G. Friedrichem, J. B. Novákem a J. Prokešem.

Návratem Z. Kristena do Prahy se zabývá 4. kapitola, v níž popisují Kristenův nástup do Archivu země České, jeho profesní zařazení ve státní službě a jeho postup až na pozici vrchního archivního rady. Politické změny ve státní správě vedly nato k ukončení Kristenovy archivářské kariéry.

V 5. kapitole se dozvídáme, jak se Zdeněk Kristen v důsledku společenských změn ve 2. polovině 40. let 20. století dostal k pedagogické činnosti na Univerzitě Palackého v Olomouci, kde působil až do své náhlé smrti v roce 1967.

V závěru diplomové práce jsou uplatněny vzpomínky pamětníků na Zdenka Kristena a jsou shrnuty výsledky této práce.

2. Léta studentská

2.1. V rodině a na gymnáziu

Zdeněk Kristen se narodil 1. dubna 1902 v Praze jako druhý syn městského zdravotního rady MUDr. Josefa Kristena, působícího v Praze na Vyšehradě, a jeho ženy Olgy rozené Havelcové. Vyrůstal v prostředí měšťanské rodiny vyznačující se jistou obrozenskou tradicí a vřelým vlasteneckým cítěním. Děd z otcovy strany František Kristen vlastnil mlýn v Nových Benátkách,¹² děd a praděd z matčiny strany byli poslanci zemského sněmu za staročechy. Rodina Zdeňka Kristena bydlela přímo pod Vyšehradem, ve Svobodově ulici, a kapitulní kostel Petra a Pavla byl místem, kam rodina docházela pravidelně na bohoslužby. Zdeněk Kristen měl tři sourozence, o jejichž dětství nemáme podrobné zprávy. Starší bratr Ladislav (1900–1947) byl zemědělským inženýrem, pečujícím později o rodinný statek v Nymburce, sestra Marie vystudovala obchodní akademii a provdala se za JUDr. Vratislava Rutha. Sourozenci spolu udržovali úzký kontakt a často trávili společně letní dovolenou v Krkonoších.¹³

Středoškolská studia absolvoval Zdeněk Kristen v letech 1912 až 1920 na Českém státním reálném gymnáziu v Praze 2, Křemencově ulici.

Konec 1. světové války a vznik Československé republiky zažil Zdeněk Kristen v gymnazijních letech, plných ideálů. Gymnázium se řadilo k prestižním ústavům, k jehož absolventům patřili jak tvůrci Osvobozeného divadla Jiří Voskovec a Jan Werich, tak i Vladislav Vančura, Karel Teige nebo Adolf Hoffmeister. Dva posledně jmenovaní navštěvovali gymnázium současně se Zdeňkem Kristenem.

¹² NA, fond AZČ 450, sign. Kristen. Křestní list, vystaven farou u sv. Apolináře, datum křtu 20. 4. 1902.

¹³ Rozhovor s Romanem Kristenem, v Praze dne 4. 10. 2007.

7Po celou dobu studia na gymnáziu patřil Kristen mezi nejlepší studenty, kteří absolvovali studium s vyznamenáním.¹⁴

V čele této prestižní instituce stál ředitel Jan Šafránek, třídním učitelem Kristenovým byl profesor latinského jazyka Josef Dědek, správce žákovské knihovny. Můžeme se domnívat, že to byl právě profesor Dědek¹⁵ a učitelé dějepisu Václav Jezdinský a Otakar Josek, kteří přivedli Kristena k historii. Kromě latiny studoval Kristen na gymnáziu ještě němčinu a francouzštinu.

Díky dochovaným studijním plánům školy¹⁶ máme podrobný přehled o obsahu studia na tomto ústavu. V jazycích se dodržovala tradice memorování podle výběru článků a statí charakterizující konkrétní dílo. V maturitním ročníku bylo Kristenovým úkolem prostudovat v originále celý Tacitův spis *Historiae*. Profesor francouzského jazyka Bohumil Rak dal Kristenovi za úkol se seznámit s dílem francouzského dramatika a básníka Edmonda Rostanda, mj. autora úspěšného dramatu *Cyrano z Bergeracu*, kongeniálně přeloženého do češtiny Jaroslavem Vrchlickým. V německém jazyce to byla četba Goethova eposu *Torquato Tasso* (který patřil svým obsahem k nejnáročnějším dílům německé školní četby).

Známe dokonce i písemná témata zkoušek dospělosti z českého jazyka v roce 1920, v nichž se reflektuje atmosféra prvních let Republiky československé: 1. Samostatnost sama neudrží a nespasí žádného národa. „Národ si musí udržet samostatnost.“ Masaryk. Úvaha. – 2. Husité a československé legie. Historické srovnání. – 3. V zdravém těle zdravý duch. Rozprava o tělesné výchově.

¹⁴ Archiv Karlovy Univerzity (dále jen AUK) Všestudentský archiv 1848–1953, VI. – Výroční zprávy střední škol, Státní reálné gymnasium v Křemencově ulici v Praze 1920, Zpráva Státního českého reálného gymnázia v Křemencově ulici v Praze, Praha 1920, s. 30.

¹⁵ Archiv Univerzity Palackého v Olomouci (dále jen AUPO), fond Z. Kristen, kart. 54, inv. č. 187p, Vzpomínkové pohledy profesorů ze střední školy. S J. Dědkem si Kristen psal i za svého pobytu v Římě.

¹⁶ AUK, Všestudentský archiv 1848–1953, VI. – Výroční zprávy střední škol, Státní reálné gymnasium v Křemencově ulici v Praze 1920, Zpráva Státního českého reálného gymnázia v Křemencově ulici v Praze, Praha 1920, s. 8–14.

Maturitní zkouška z latiny zahrnovala čtení a překlad z díla Horatiova a ve francouzském jazyce byla předepsána písemná zkouška na téma Hrdinský příběh československých legií.¹⁷

Z Kristenovy korespondence se dozvídáme, že mladý Zdeněk byl členem pěveckého spolku Chrapot, pro nějž tvořil vlastní díla.¹⁸

Středoškolské studium Kristen zakončil 10. července 1920 s vyznamenáním, a byl tak uznán způsobilým ke studiu na univerzitě.¹⁹

2.2. Univerzitní studium

Na Karlově univerzitě byl Kristen zapsán v letech 1920 až 1924 jako řádný posluchač na české filozofické fakultě, kde se věnoval studiu historie a především pomocným vědám historickým. Dvacátá léta byla obdobím poválečného rozvoje života univerzity. Pražští vysokoškoláci se od roku 1920 soustředili v Ústředním svazu československého studentstva, ke kterému se připojovaly studentské organizace z ostatních měst. Ve studentských organizacích získal převahu levicový proud – od Realistické mládeže a křesťanských organizací českých evangelíků až po komunisty. Spojovala je nechuť ke klerikalismu a také k tradičnímu českému nacionalismu představovanému národní demokracií a většinou sokolstva. Zájem studentstva se vracel k problematice morální a kulturní a k řešení otázek každodenního studentského života.²⁰

Široký okruh předmětů zahrnutý do historické sekce nutil Zdeňka Kristena soustředit se především na studium. Obsáhl výklady z pomocných věd historických, archeologie, dějin kultury, starověkých dějin Orientu, antiky, slovanské dějiny,

¹⁷AUK, Všestudentský archiv 1848–1953, VI. – Výroční zprávy střední škol, Státní reálné gymnasium v Křemencově ulici v Praze 1920, Zpráva Státního českého reálného gymnázia v Křemencově ulici v Praze, Praha 1920, s. 22. Zkoušky dospělosti, Latinský jazyk: Hor. Carm. III., 29, v. 1–48, Horatius zve Maecenata na venkov.

¹⁸AUPO, fond Z. Kristen, kart. 34. Na prvním srazu spolužáků po 26 letech, který se konal v listopadu 1946, byl Kristen vyznamenán diplomem a jmenován slavným básníkem a dvorním tvůrcem jejich pěveckého spolku.

¹⁹NA, fond Archiv země české 1862–1954, sign. Kristen, opis vysvědčení dospělosti ze dne 10. září 1940.

²⁰*Dějiny Karlovy Univerzity IV. 1918–1990*, Praha 1998, s. 31–32.

evropské obecné dějiny, české dějiny a historickou geografii. Historické disciplíny udržovaly poměrně dlouho odstup od nových metodologických výbojů a pozice Gollovy školy v období Kristenova studia zůstala až do konce třicátých let nedotčena.

Jádro historické sekce tvořily obecné dějiny a dějiny české, z nichž se přes řadu obtíží měly podle programu ministerstva školství vytvořit dějiny československé.²¹ Historický seminář vedli a nejstarší české dějiny přednášeli Josef Pekař (1870–1937), Václav Novotný (1869–1932) a Josef V. Šimák (1870–1941). Zároveň Pekař přednášel v roce 1920/1921 období od roku 1790 do roku 1848, V. Novotný probíral dobu Karla IV. až po začátky husitství a Josef Šimák prezentoval období třicetileté války. Studenti tak mohli návštěvou uvedených přednášek během studia získat ucelenější přehled látky ke státní zkoušce, což bylo výhodnější, než kdyby navštěvovali na řadu let rozvržený cyklus jednoho učitele.²² Kristen přišel na univerzitu v prvních poválečných letech, kdy se československé dějiny a názory na ně teprve tvořily. Západoevropské dějiny přednášel další Gollův žák Josef Šusta (1874–1945),²³ jehož historický seminář Kristen navštěvoval až v letech 1923/1924, neboť Šusta působil dva roky jako ministr školství a národní osvěty v 1. vládě Jana Černého (1. 9. 1920 – 26. 9. 1921). Mezi autority, které ovlivnily Kristenův následující rozvoj, patřili především Gustav Friedrich (1871–1943), profesor všeobecné paleografie a diplomatiky, žák Jaroslava Golla (1846–1929) a Josefa Emlera (1836–1899), vyškolený metodou precizní formální kritiky písemností na vídeňském Institutu pro rakouský dějezpyt u Theodora von Sickl. Dalšími pedagogy, kteří přispěli a kultivovali Kristenův hlad po vědění, byl Friedrichův žák Václav Vojtíšek (1883–1974), archivář hlavního města Prahy a inspektor archivu Univerzity Karlovy, který se zaměřil na dějiny Prahy a univerzity a také na praktickou výchovu archivářů. V neposlední řadě to byl také Václav Hrubý (1885–1933), přednášející českou

²¹ TAMTÉŽ: s. 130.

²² TAMTÉŽ: s. 136.

²³ TAMTÉŽ: s. 133.

diplomatiku a sfragistiku, který v roce 1925 vybudoval na brněnské filozofické fakultě nové středisko bádání v rámci pomocných věd historických.²⁴

Tehdejší filozofická fakulta oplývala mimořádnými vědeckými osobnostmi. Jednou z nejvýznamnějších postav historického stolce byl Josef Pekař, jehož historický seminář Kristen navštěvoval. Dalšími nepopíratelnými badatelskými autoritami byli Bedřich Hrozný, přednášející Dějiny starého Orientu a Úvod do klínového písma, Otakar Fischer, jenž vedl přednášku Drama německého klasicismu, a Václav Bidlo, přednášející Dějiny evropského východu ve středověku. Kristen se zpočátku studia věnoval především přednáškám G. Friedricha a to v počtu 10–12 hodin týdně. Zahrnovaly tematiku všeobecné diplomatiky, papežských listin staršího středověku, listinných padělků středověkých, Friedrich též vedl seminář pomocných věd historických.²⁵ V roce 1922/1923, kdy se stal G. Friedrich děkanem Filozofické fakulty UK, se jeho kontakt se studenty omezil na dvě hodiny semináře pomocných věd historických. V této době Kristen také upevňoval své jazykové základy z gymnazijních let. Navštěvoval kurz německého jazyka pro pokročilé a praktická cvičení italštiny pro začátečníky. Nejvíce času, sedm hodin týdně, však věnoval Pekařovým přednáškám.

Josef Pekař, tehdy zralý padesátník, nutil studenty vnímat současné dění a vytvářet si o všem svůj názor. Ve svých denících si Pekař zaznamenával reakci veřejnosti na svá díla (*Světová válka, Tři kapitoly o sv. Janu Nepomuckém,*²⁶ *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*), kterými Pekař v té době jitičil pozornost nejen svých studentů, ale i svých oponentů.

Zdeňku Kristenovi ještě jako studentovi vychází v Pekařem redigovaném Českém časopisu historickém²⁷ článek *Privilegium Němců pražských*. Kristen svou analýzou privilegia knížete Soběslava podporuje Pekaře a zpochybňuje politicky zaměřený výklad Bertholda Bretholze, jehož kniha vyvolala spor o otázku, od které doby a za jakých právních, společenských a hospodářských podmínek se

²⁴ TAMTÉŽ: s. 138.

²⁵ AUK, Filozofická fakulta, Filosofové řádní A–Ř, Zdeněk Kristen, zimní běh 1921/1922.

²⁶ *Deníky Josefa Pekaře 1916–1933*, Praha 2001, s. 74. 2. 6. – 2.7. 1920. Učitelská jednota Budeč protestuje proti Pekařově obhajobě Jana Nepomuckého.

²⁷ KRISTEN, Zdeněk: *Privilegium Němců pražských*. In: Český časopis historický, ročník XXVIII., 1922 Praha, s. 157–165.

usadili Němci v naší vlasti (Bretholz byl zastáncem tzv. autochtonní teorie o přítomnosti Němců v českých zemích).

Pekař celým svým vnitřním životem se obracel především k pevným hodnotám, daným minulostí; pro Pekaře dědictví minulosti bylo hlavním úhelným pilířem nejen v jeho vlastním životě. Pekař, empirický pozitivista, odmítal snahu vnášet apriorně do výkladu dějin představy a názory přítomnosti a zdůrazňoval, že pojetí dějin jako filozofický problém musí vyrůstat teprve jako závěr z vědecky zjištěného poznání. Filozof a sociolog Masaryk, se kterým svůj „spor o smysl český dějin“ Pekař vedl už od roku 1912, upřednostňoval funkci dějin v živé přítomnosti, usiloval založit svůj humanitní program historicky a v jeho smyslu včlenit českou otázku do evropského myšlenkového vývoje.²⁸

To se ostatně podařilo Josefu Šustovi. Z českého dějepisce, omezeného na úzký národní prostor, se stal historik evropského formátu. Znalec západoevropské problematiky, který se dokonale vyznal také v dějinách východoevropských, ruských a polských, včlenil do evropského dění nenásilně i české poměry. Dokázal politickou situaci, diplomatickou hru, ústavní, stranické, sociální a válečné konflikty vykreslit v souvislosti s podmínkami společensko-hospodářskými a nezanedbal ani funkci a vliv národohospodářských teorií a politických ideologií.²⁹

Setkání Z. Kristena s J. Šustou bylo posledním pozitivem, které na studiích mladý historik získal. Šusta oceňoval Kristenovu chuť a nadání pro vědeckou práci, vrozený takt a jazykové schopnosti, a to vše jako předseda komise Československého ústavu v Římě připočítal Kristenovi k dobru při výběru stipendistů posílaných do Vatikánu.

Studium na univerzitě ukončil Z. Kristen odborným dvouhodinovým rigorózem z dějin českých a pomocných věd historických 25. června 1924 s výborným výsledkem. Zkoušejícími byli Gustav Friedrich, Václav Novotný a Josef Pekař.

²⁸ KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav: *c. d.*, s. 495–496. Celý spor směřoval, pokud se týkalo vztahu historie a společnosti, k obecně a společensky vyššímu cíli, jak se totiž člověk, nejen jako vědec, ale jako člen společnosti ocitá tváří v tvář dějinám jako životní hodnotě, čím mu dějiny dnes a do budoucnosti jsou.

²⁹ TAMTÉŽ: s. 503–509.

Kristenova disertační práce *Listy poselací a jejich registra v královské kanceláři až do Bílé hory*³⁰ zařadila jejího autora mezi badatele, kteří po obnovení státní samostatnosti kladli základní kameny k novověké české diplomatice. Jak konstatoval F. Kutnar, Kristen navázal sice formálně na Jaromíra Čelakovského, ale samostatně podal osudy, organizaci a agendu české kanceláře od doby Karla IV. Ocenil poselací listy, misivy, jako historický pramen a vyznačil jejich vývoj s těžištěm v 16. a 17. století, kdy nabyly plné formální podoby a prvního významu.³¹ Závěrečnou zkouškou bylo 15. října 1924 jednohodinové Kristenovo rigorózum z filozofie u B. Foustky, F. Krejčího a E. Smetánky, které bylo klasifikováno rovněž jednomyslně známku výborně. Během slavnostní promoce ve velké aule Karolina se Zdeněk Kristen rozloučil 7. listopadu téhož roku s rektorem Otakarem Hukulou, děkanem fakulty Emilem Smetánkou a svým promotorem Gustavem Friedrichem.

2.3. Státní archivní škola

Souběžně s univerzitními studii byl Zdeněk Kristen v letech 1920–1923 zapísan na nově zřízenou Státní archivní školu v Praze jako řádný posluchač jejího II. kurzu. Nemůžeme tudíž nezmínit důvody vzniku této školy a její společenskou potřebu související s novým státním uspořádáním a novými potřebami nyní již československého archivnictví. Nespornou zásluhu na založení archivního studia měl Archiv země České (dále jen AZČ) a jeho bývalí archiváři Kamil Krofta (1876–1945) a Josef Borovička (1885–1971), dočasně působící od února 1919 v archivním referátu Ministerstva školství a národní osvěty, (oba odchovanci vídeňského Institutu pro rakouský dějezpyt).³² Oba od počátku připravovali

³⁰ AUK, FFUK – rigorózní protokol II., pag. 1245, Zdeněk Kristen, protokol o přísných zkouškách k dosažení hodnosti doktorské na filozofické fakultě v Praze ze dne 7. listopadu 1924.

³¹ KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav: *c. d.*, s. 844.

³² KOLLMANN, Josef: *Státní archivní škola v Praze*. In: Sborník archivních prací (dále jen SAP), ročník XXXII, č. 1, Praha 1982, s. 243. Podkladem jednání o zřízení SAŠ byl společný návrh G. Friedricha, J. B. Nováka a separátní návrh V. Hrubého, rovněž absolventů vídeňského Institutu pro rakouský dějezpyt.

vali nejen archivní organizaci v novém státě, ale i zřízení Státní archivní školy (dále SAŠ), která měla odpoutat českou historiografii od závislosti na zmíněném vídeňského ústavu. Ministr školství v září 1919 potvrdil zřízení SAŠ, jejíž správou byli pověřeni profesor Gustav Friedrich jako ředitel a zemský vicearchivář Vladimír Klecanda (1888–1946),³³ jenž byl jmenován tajemníkem SAŠ.

Vysokou úroveň výuky na SAŠ vedle G. Friedricha garantovali univerzitní učitelé Václav Hrubý a Václav Vojtíšek, ale i odborníci z archivů: Ladislav Klicman (1867–1943),³⁴ Vladimír Klecanda, Jan Bedřich Novák (1872–1933)³⁵ a Bedřich Jenšovský (1889–1942).³⁶ Zatímco univerzita měla žákům poskytovat všeobecné historické vzdělání, archivní škola tohoto modelu představovala rozšíření a prohloubení univerzitního studia o disciplíny, se zaměřením k potřebám archivní služby.³⁷

Protože jedním z nejdůležitějších problémů, jímž se muselo československé archivnictví zabývat, byla právě archivní rozluka s Rakouskem,³⁸ hlavním úkolem bylo získat co nejdříve odborně vzdělané archivní úředníky. První kurz archivní školy uspořádaný v letech 1919–1921 byl mimořádně dvouletý, jeho absolventy byli např. František Roubík (1890–1974)³⁹ a Václav Letošník (1891–1955),⁴⁰ oba koncipisté Archivu ministerstva vnitra, a Věra Kosinová (1895–1982).⁴¹

³³ HRUBÝ, Václav: *Z archivní škol*. In: *Časopis archivní školy*, I, 1923, s. 173.

³⁴ KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav: *c. d.*, s. 583. Od r. 1919 byl Ladislav Klicman ředitelem Archivu ministerstva vnitra, vzniklého z místodržitelského archivu v Praze. Spolupracoval na vydávání vatikánských Monument, připravil *Acta Clementis VI. Pontificis Romani 1342–1352*.

³⁵ TAMTÉŽ: s. 516. Jan B. Novák, spoluvůrce archivní školy a od roku 1916 ředitel Archivu země české, se stal správcem Státního edičního ústavu historického a reprezentoval spolu se Šustou československou historiografii na mezinárodních kongresech, jako jeden z účastníků nové velké pramenné edice z vatikánských archivů *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*.

³⁶ TAMTÉŽ s. 843. B. Jenšovský (1889–1943) nástupce J. B. Nováka na místě ředitele AZČ a pozdější Kristenův šéf, se specializoval na politické dějiny předbělohorského období. Soustředil se na výzkum ve vatikánských archivech a knihovnách (Knihovna Barberini) a na bádání v Římě vůbec. Podílel se na dokončení Novákovy edice *Českých sněmů* (svazek XV. 1939) a dále se účastnil vydávání edice *Monumenta Vaticana, Acta Urbani V.*

³⁷ KOLLMANN, Josef: *c. d.*, s. 245.

³⁸ *Časopis archivní školy*, I, ročník, Praha 1923, Archivní úmluva republiky Československé s republikou Rakouskou, s. 51–141.

³⁹ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava – PRAŽÁKOVÁ, Jana: *c. d.*, s. 545–546. Od r. 1934 byl Fr. Roubík docentem pro historickou vlastivědu a geografii (jako nástupce J. V. Šimáka), v letech 1939–1952 byl ředitelem Československého státního historického ústavu.

Studenty SAŠ mohli být jen ti, kteří zvládli velmi náročné přijímací zkoušky. Předmětem písemných zkoušek byl překlad klasického latinského historika a téma z československých dějin; u ústních zkoušek překlad a rozbor textu klasického latinského historika, otázky z československých dějin a geografie a překlad s rozбором moderního německého, případně maďarského textu. K přijímací zkoušce mohl být připuštěn pouze absolvent prvního ročníku historického studia na univerzitě. Škola přijímala v průměru deset, později patnáct posluchačů a pět nejúspěšnějších posluchačů obdrželo od ministerstva školství stipendium.

Zdeněk Kristen se tak stal spolužákem o rok staršího Jindřicha Šebánka tím způsobem, že když v závěru I. ročníku archivního studia vystoupil JUDr. Rudolf Raucher, G. Friedrich umožnil Kristenovi vykonat dodatečně jak zkoušku přijímací, tak zkoušku závěrečnou za 1. ročník. Kristen se tak stal právoplatným studentem 2. ročníku v pořadí II. kursu archivní školy, který navštěvoval souběžně se studiem na Univerzitě Karlově.⁴² Přestože Kristenovo „entrée“ na archivní školu mohlo působit na jeho spolužáky prominentně, potvrzuje Kristenovo nadání pro pomocné vědy. V této době zřejmě počaly kořeny vzájemné, byť skrývané rivality Z. Kristena a J. Šebánka, (která souvisela později především s prací na CDB) Vedle Jindřicha Šebánka se ke Kristenovým spolužákům, se kterými zůstával v kontaktu, řadili např. Milena Linhartová (1900–1989),⁴³ Marie Opočenská (1899–1978)⁴⁴ a Otakar Odložilík (1899–1973). Ve III. kurzu pokračovali pozdější Kristenovi kolegové z Archivu země České, Otakar Bauer

⁴⁰ TAMTÉŽ: s. 378. Václav Letošník (1891–1955) působil v Ústředním archivu ministerstva vnitra Praha v letech 1920–1954 – od r. 1947 jako přednosta archivu, od 1948 ministerský rada, poté ve Státním ústředním archivu Praha jako vedoucí oddělení.

⁴¹ TAMTÉŽ: s. 853. Věra Kosinová-Jenšovská, manželka B. Jenšovského, vydala roku 1944 třetí svazek ediční řady Monumenta Acta Urbani V., 1362–1370. Podle vzpomínek syna Z. Kristena Romana Kristena byla V. Jenšovská po celý život přítelkyní rodiny Kristenových.

⁴² Časopis Archivní školy, ročník I., 1923, Praha, s. 173–175. Do té doby byl Kristen pouze hospitantem. Zkoušky vykonal 26. – 28. 6. a 6. 10. 1922. Výnos ministerstva školství ze dne 22. 7. 1922 mu umožnil se stát studentem II. ročníku SAŠ.

⁴³ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava–PRAŽÁKOVÁ, Jana: *c. d.*, s. 383. Milena Linhartová byla vnučkou Josefa Emlera.

⁴⁴ TAMTÉŽ: s. 284–285. Provdaná Jeršová, zakladatelka Slovenského národního múzea v Martině.

(1901–1956) a Miloslav Volf (1902–1982). Spolužáci⁴⁵ II. kurzu se často scházeli ve Společenském klubu, se kterým společně pořádali výlety po různých pamětihodnostech, např. do Kutné Hory, na Křivoklát a na Zbraslav, ale i exkurze do Vídně nebo majáles. Dokladem jejich soudržnosti byl i vzpomínkový sjezd v Mladé Boleslavi v r. 1927.⁴⁶ Zachovala se Kristenem vlastnoručně vyrobená pozvánka na výlet na hrad Valdek⁴⁷ a hradiště Ostrý, kterého se zúčastnili všichni účastníci II. kurzu SAŠ.

V Kristenově pozůstalosti se vedle záznamů z univerzitních přednášek můžeme seznámit s podrobnými poznámkami i z výuky SAŠ. Je pro současné studenty stěží uvěřitelné, s jakými znalostmi studenti do archivní školy přicházeli a do jaké hloubky dokázali studovat na SAŠ. Emil Smetánka (1875–1948), v letech 1924–1925 děkan FF UK, učil na SAŠ staročeštinu. Vedle zdokonalení znalostí staré češtiny se studenti zabývali jejím historickým vývojem z hlediska gramatického i fonetického a vůbec rozvojem jejího písemnictví. Stejně důkladně vyučoval Josef Janko (1869–1947) historii středohornoněmčiny a Otakar Jiráni (1879–1934) středověké latině.

Pramenům dějin československých stejně jako na Filozofické fakultě UK učil Václav Novotný, který v úvodu svých přednášek zdůrazňoval, že ačkoliv historik klade důraz na obsah dokumentárního pramene a diplomatik na jejich formu, poměr mezi nimi je úzký. Historik musí být praktickým paleografem a diplomatikem.⁴⁸ Abychom osvětlili heuristické principy G. Friedricha,⁴⁹ je třeba citovat část jeho úvodu do *Latinské paleografie*: „*Prameny historickými mohou být právě tak peníze, pečeti, stavby, jako listiny a památky písemné, které se ovšem nejčastěji vyskytují. Prameny ovšem neznamenají ještě vše: ony jsou pouze zá-*

⁴⁵KOLLMAN, Josef: *c.d.*, s. 298–299. Do II. kurzu ke zmíněným Kristenovým spolužákům patřili Marie L. Černá, Karel Jeřábek, Božena Kubičková, P. Romuald, R. Petřík a Blažena Rubášová.

⁴⁶AUPO, fond Z. Kristen, kart. 54. Společenský klub – vzpomínky ze spolkových výletů.

⁴⁷TAMTÉŽ, kart. 8. Pozvánka na výlet na hrad Valdek je uložena společně se zápisy z přednášek.

⁴⁸TAMTÉŽ, kart. 8, zápis z přednášek V. Novotného, *Prameny dějin československých, 1921–1923*.

⁴⁹KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav: *c. d.*, s. 581–582. Centrem Friedrichova pracovního úsilí před první světovou válkou bylo kritické vydávání nejstarší českých listin. První svazek monumentálního díla *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (CDB) Friedrich vydal v r. 1904, druhý v r. 1912 a částí třetího svazku vyšla až roku 1942.

*kladem práce historické, která se o ně opírá a jejich svědectví dovolává. Nutno ovšem pramenům řádně porozuměti a k tomu vedou nás tzv. pomocné vědy historické (dějzpytné). Z těch nejdůležitějších jsou paleografie a diplomatika, vedle jiných (topografie, chronologie, lingvistika, etnografie, genealogie, archeologie, sfragistika, heraldika, numismatika a epigrafika). Slouží tedy k tomu, aby historik mohl si sjednati a kriticky oceniti zprávy pro svou práci. Další důležitost hraje i dokonalá znalost jazyků, v nichž dochovány jsou písemné památky. Nejdůležitější jest znalost latiny, a to středověké, která nemálo se liší od latiny římských klasiků.*⁵⁰

Bibliografický kurs vedl Vl. Klecanda, J. B. Novák erudovaně přednášel o novověké paleografii, v jejímž rámci se věnoval i kryptografii, v novověku používané především v mezistátních stycích (zejména rivalita italských států vzbuzovala nedůvěru mezi jejich představiteli, a proto se v diplomacii používalo šifrovaných depeší a kryptografie – jako ostatně dodnes). Kristen se postupně seznamoval jak s neznámějšími archiváři zabývajícími se těmito šiframi, tak s jednotlivými typy šifer. Díky jeho poznámkám a zápisům z přednášek se teprve uvědomujeme, jak široké znalosti z historie a pomocných věd Kristen na SAŠ získal.

V. Hrubý prohluboval Kristenovy znalosti v české sfragistice a v technice vydávání historických pramenů. Vedle G. Friedricha to byl V. Hrubý, jenž zdůrazňoval důležitost a hloubku poznání pramene a při jeho editování připomínal, že „každá edice musí mít určitou základní myšlenku, kterou chceme svým vydáním vyjádřit“.⁵¹ Soubor všech těchto požadavků a poznatků nazýval vydavatelskou technikou, která nebyla vždy stejná a jejímu praktickému poznání své žáky učil. V. Vojtíšek přednášel dějiny městské správy, krajskou správu osvětloval zemský archivář B. Jenšovský. Autor vrcholného díla věnovaného právním dějinám zemí Koruny české Jan Kapras⁵² (1880–1947) přednášel o této problematice se zřetelem k dějinám německého práva. Kapras byl také autorem učebnicové verze svého základního díla, která ovlivnila více než jednu generaci českých práv-

⁵⁰ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 8, zápis z přednášky G. Friedricha, Všeobecná diplomatika.

⁵¹ TAMTÉŽ: zápis z přednášky V. Hrubého, Vydávání historických pramenů.

⁵² *Dějiny Karlovy Univerzity IV. 1918–1990*, Praha 1998, s. 88–89.

níků i historiků a vešla do obecného povědomí své doby. Základní pojmy právní a hlavní prameny římského a kanonického práva deklaroval Kamil Henner, kterého po jeho úmrtí zastoupil Josef Vančura, děkan Právnické fakulty Univerzity Karlovy.

Kristenovo ukončení studia na archivní škole se skládalo z písemné zkoušky ze středověké paleografie a diplomatiky, novověké paleografie a diplomatky, ústní zkoušky ze středověké paleografie⁵³ a z domácí písemné práce na téma *Soud dvorský a jeho knihy za krále Ladislava*, která byla klasifikována stupněm výborně. Kristenova analytická studie z oboru diplomatiky podrobně charakterizovala organizaci soudu, jeho funkci a pomocné knihy v polovině 15. století.⁵⁴ Celkový Kristenův prospěch byl označen jako výborný a v jeho vysvědčení stojí, že „*poněvadž Kristen vykonal se zdarem státní zkoušku na archivní škole pro odborné vzdělání archivních pracovníků, doporučuje se zvláště ke konceptní službě archivní*“.⁵⁵

Nejlepší absolventi SAŠ⁵⁶ získali stipendium Československého archivu v Římě ke studijnímu pobytu ve vatikánských archivech, což se vztahovalo i na Z. Kristena a jeho spolužačky Milenu Linhartovou a Marii Opočenskou, a to po získání doktorátu filozofie na Univerzitě Karlově v prosinci 1924.

Do Státní archivní školy se Z. Kristen vrátil jako učitel v roce 1941. Odchodem G. Friedricha během VIII. kurzu archivní školy (1941–1943) do výsluhy se stal Bedřich Jenšovský ředitelem školy a Kristem byl požádán, zda by byl ochoten jeho přednášky převzít. Jednalo se o přednášky ze středověké paleografie a chronologie. Kristen byl velice potěšen a obratem potvrdil svůj zájem slovy: „*Je*

⁵³ Národní archiv, fond AZČ, sign. Kristen, Opis vysvědčení Státní archivní školy o ostatních zkoušce archivní ze dne 10. září 1940. Další zkoušky byly ze středověké, novověké, všeobecné a české diplomatiky, z dějin veřejné správy městské a patrimoniální, z dějin církevní správy, z pramenů československých dějin, z hlavní pramenů římského a kanonického práva a ze základních právních pojmů, z dějin práva v českých zemích a z archivnictví.

⁵⁴ KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav: *c. d.*, s. 844–845.

⁵⁵ NA, fond Archiv země české 1862–1954, sign. Kristen, notářský opis Vysvědčení o státní zkoušce archivní ze Státní archivní školy č.j. 577/1924 ze dne 19. 11. 1924, ověřený 21. 9. 1940.

⁵⁶ Časopis archivní školy, ročník II, 1924, Praha, 1925, s. 188, Z archivní školy. Závěrečné práce Kristenových spolužáků: Úřad desetipanský Starého Města pražského a jeho knihy v 16. století (J. Šebánek), Štěpán z Kolína (O. Odložilík), Studie o pramenech k hospodářským dějinám kláštera sv. Jiří na Hradě pražském v 16. a 17. století (M. Opočenská), Italští vyslanci na dvoře Rudolfově na sklonku jeho vlády (M. Linhartová).

*pro mě opravdu ctí převzít po panu univerzitním profesorovi Dr. G. Friedrichovi přednášky v prvním ročníku IX. kurzu archivní školy. Vynasnažím se ze všech sil, abych nezklamal důvěru, kterou mně ministerstvo školství svou výzvou laskavě propůjčilo, a abych přispěl k udržení tradice a dobré pověsti ústavu, k jehož vděčným žákům hrdě se hlásím. Prosim, aby ředitelství archivní školy s výrazem díky přijalo ujištění mé oddané úcty.*⁵⁷

Průběh VIII. kurzu (1937–1940) probíhal poklidně a byl ukončen v červnu 1940, tedy již v období Protektorátu Čechy a Morava. Kurz ukončilo pouze šest absolventů, ke kterým patřili např. Josef Polišínský (prací *Městské knihy zlínské 1555–1700*), Oldřich Říha (prací *Snahy Vlastenecko-hospodářské společnosti o podporu cukrovarnictví*) a Emil Hradecký (prací *K počátkům pražské konzervatoře. Spolek pro podporu umění v Čechách a jeho spor o státní správu v roce 1810*).

Otevřít IX. kurz Státní archivní školy (1941–1943) nebylo nijak snadné. Po uzavření českých vysokých škol doběhl v roce 1940 VIII. kurz SAŠ díky tomu, že škola neměla statut vysoké školy. Státní archivní škola byla samostatná instituce, na Univerzitě Karlově po právní a administrativní stránce nezávislá, byla tu však určitá spojitost personální, neboť většinu učitelského sboru školy tvořili univerzitní profesori. A ti byli v roce 1940 již mimo aktivní službu, takže nebylo jisté, zda jim bude dovoleno na škole přednášet. Vědecká práce se pedagogům školy rovněž zkomplikovala, protože všechny své pracovní pomůcky měli ve svých pracovnách na univerzitních fakultách a ty jim byly nepřístupné.⁵⁸

Problém byl dále v tom, že za žáky archivní školy mohli být přijímáni pouze posluchači univerzity, a dříve, než mohla být žádost o otevření kurzu potvrzena ministerstvem, musel být výnos schválen Úřadem říšského protektora. V tomto úřadu byl kompetentní pro záležitosti SAŠ archivní referent Oskar Horst Swientek, na jehož stanovisku záleželo přirozeně nejvíce. Úřad říšského protektora

⁵⁷AUPO, fond Z. Kristen, kart. 53, dopis Z. Kristena adresový ředitelství SAŠ ze dne 17. 9. 1940.

⁵⁸AMU, fond B 47 Jindřich Šebánek, ev. j. 3, inv. č. 202, korespondence G. Fridrich ve svém dopise z 1.12. 1939 Šebánkovi píše: „Mám to mezi svými papíry na fakultě a nyní nevím, kdy se k svým věcem dostanu. Ostatně není ještě jisto, v jakém stavu můj kabinet bude, až tam zas bude smět vejít.“

sděлил vedení školy, že škola může být otevřena, bude-li omezen počet studentů, šestisemestrové trvání kurzu se zkrátí na dvě léta a osnovy se rozšíří o politické a první dějiny Německé říše, německé archivnictví a starší i novější německý jazyk. Úřad říšského protektora potvrdil Bedřicha Jenšovského ve funkci ředitele, Jaroslav Prokeš (1895–1951) byl pověřen dozorem nad učebními osnovami kurzu. Úřad říšského protektora konečně požadoval, aby se O. H. Swientek stal členem učitelského sboru školy a vedl přednášku věnovanou archivnictví v Německé říši. Na tomto kurzu bylo pozoruhodné, že to byl snad jediný případ, kdy vysokoškolští pedagogové mohli legálně učit, přestože jejich činnost byla jinak pozastavena. Zdeněk Kristen učil v 1. ročníku kurzu středověkou paleografii a chronologii a od února 1942 byl pověřen vedením kancelářských prací SAŠ.⁵⁹

Za trvání kurzu však došlo k zatčení Bedřicha Jenšovského gestapem (o němž se zmíníme i v souvislosti s jeho působením v Archivu země České), a to 9. října 1941, kvůli jeho funkci v České obci sokolské.⁶⁰ Ředitelem SAŠ byl jmenován J. Prokeš, který byl koncem srpna 1942 sesazen z funkce ředitele Archivu ministerstva vnitra. Zejména po atentátu na R. Heydricha byla škola pod silným tlakem okupačních úřadů. Noví Kristenovi kolegové mu nebyli neznámí. Václava Vojtíška znal z období vysokoškolského studia, Jaroslava Prokeše ze svého pobytu v Římě, František Roubík byl ředitelem Historického ústavu. Novým kolegou Z. Kristena se stal též Jaroslav Böhm (1901–1962), který byl od r. 1939 ředitelem Státního archeologického ústavu.⁶¹ Ke známým absolventům tohoto kurzu patřili např. Josef Kollmann (prací *Zavedení gregoriánského kalendáře v českých zemích*), archivář Archivu Ministerstva vnitra, V. Šolle (prací *Městská privilegia a jejich konfirmace za prvních Habsburků*), pozdější pracovník archivní správy ministerstva vnitra a tvůrce archivního zákona z roku 1974, a Jan

⁵⁹ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 53, pověření Z. Kristena ministerstvem školství a národní osvěty k vedení kancelářských prací a knihovny SAŠ.

⁶⁰ KOLLMANN, Josef: *c. d.*, s. 270–274. (B. Jenšovský zahynul 12. února 1942 v Osvětimi.)

⁶¹ TÝŽ: *c. d.*, s. 275. Dalšími vyučujícími byli J. Šnobl (MŠO), J. Květ (Národní muzeum), Vl. Šmilauer, B. Ryba, L. Heger, J. Cverter, V. Vaněček, a E. Poche.

Augustin Čeřovský⁶² (prací *Archiv opatství břevnovského. Přehled jeho dějin a památek*).

Otevření X. kurzu (1945–1948) bylo možné až po válce. Pro velký zájem se opět zvýšil počet studentů a prodloužila doba studia opět na tři léta. Němčina byla vyjmuta z přijímacího řízení, v jehož rámci se zkoušely znalosti pouze českých dějin a latiny. Řízením školy byl pověřen Václav Vojtíšek, přibyli učitelé z Archivu země České – Otakar Bauer, Miloslav Volf a Antonín Haas, Kristeňův spolužák ze SAŠ O. Odložilík a další. Kristen učil v 1. a 2. ročníku všeobecnou diplomatiku a ve 2. ročníku církevní správu. Mezi jeho studenty patřili např. Josef Macek (závěrečná práce *Kancelářská poznámka na našich královských listech*), Josef Janáček (závěrečná práce *Náboženská otázka v Čechách před vzpourou roku 1547*), František Graus (závěrečná práce *Finanční knihy města Brna do válek husitských*), Josef Svátek (závěrečná práce *Městská správa ve frýdlantském vévodství*) a Zdeněk Fiala (závěrečná práce *Listiny Přemysla II. vydané klášteru v Plasích*).

Nehodláme jmenovitě uvádět všechny Kristenovy studenty, poznamenáme jen, že nejlepším studentem X. kurzu v předmětu Všeobecná diplomatika byl Zdeněk Fiala – jeho písemná i ústní zkouška ze všeobecné diplomatiky byla Z. Kristenem klasifikována stupněm výborně. Všichni Kristenovi studenti byli při státní zkoušce z všeobecné diplomatiky ohodnoceni známkou, kterou Kristen vážil na lékárnických vahách. Jeho způsob klasifikace byl tradován všemi jeho studenty, kteří Kristenovo hodnocení zažili, proto ji nemůžeme pominout.

Zkouška sestávala ze tří, popř. čtyř otázek, které byly hodnoceny stupni a, b, c, d, průměr těchto známek pak určoval klasifikaci výborně, velmi dobře a dobře.⁶³ Hodnocení *výborně* mohl získat student za stupně a, a, a, nebo také a, a, b, jakož i a, b, a, a, popř. ab, a, b, a.

Hodnocení *velmi dobře* bylo výsledkem klasifikace stupni b, b, b nebo b, b, c nebo také b, a, b, a, b.

⁶² HOFFMANNOVÁ Jaroslava – PRAŽÁKOVÁ, Jana: *c. d.*, s. 132–133. Knihovnik benediktinského kláštera v letech 1948–1950, přítel Anastázie Opaska, v letech 1950–1952 vězněn.

⁶³ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 44, státní zkouška X. kurzu z všeobecné diplomatiky, červen 1948; Všeobecná diplomatika XI. Kurz, II. ročník 1948/49.

Známka *dobře* byla průměrem klasifikace stupni c, c, c nebo d, c, d, c, ale také c, b, d, c.

XI. a poslední kurz SAŠ probíhající v letech 1947–1950 byl ukončen v jeho 2. ročníku, protože v rámci reformy vysokoškolského studia bylo archivní studium zařazeno mezi odborné univerzitní studium. Podnět ke změně dal Oldřich Říha, sám bývalý student SAŠ, předseda reformní komise Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a pracovník Historického ústavu. Archivní škola, na níž ve školním roce 1949/1950 dobíhal její poslední ročník, nebyla zrušena žádným výnosem. Zanikla prostě tím, že jednak byla nahrazena univerzitním studiem, jednak neotevřením dalšího kurzu.⁶⁴ Od školního roku 1949/1950 bylo archivní studium kromě Filozofické fakulty Univerzity Karlovy přeneseno z archivní školy ještě na brněnskou a bratislavskou univerzitu. Brněnská univerzita mohla navázat na kurs archivního studia zřízeného v roce 1947, k jehož studentům patřili např. Saša Dušková (práce *Listiny rudíkovské. Pohled do oslavanského skriptoria*), Jiří Radimský (práce *Bratislavský štambuch z let 1569–1580*) a Metoděj Zemek (práce *Zdikovy listiny*). V Bratislavě bylo zřízeno nově archivní studium pod vedením A. Húščavy. Bohužel Z. Kristen, který byl v té době především zaměstnancem AZČ a na obnovené univerzitě v Olomouci působil jen externě, neměl pro přenesení tohoto studia na Univerzitu Palackého dostatečné podmínky.

V systému našeho školství byla archivní škola přísně výběrová a za tři desetiletí svého trvání vychovala spolu s univerzitou Karlovou pouze sto posluchačů. Výše jmenovaní absolventi, ke kterým Z. Kristen patřil, zaujali v nemalém počtu učitelská místa na našich univerzitách a na archivní škole. SAŠ se po celou dobu těšila přízni zemského archivu, který jí poskytoval bezplatně přístřeší, Vzhledem k tomu, že přednášející byli jmenováni ministerstvem školství pouze na jeden rok, hlavní roli hráli její sekretáři. Jedním z nich byl i Zdeněk Kristen, který v závěru existence školy zajišťoval její hladký chod, i když podmínky, za nichž Kristen svou funkci vykonával, někdy byly krajně obtížné.⁶⁵

⁶⁴ KOLLMANN, Josef: *c.d.*, s. 289–291.

⁶⁵ TÝŽ: *c.d.*, s. 294–295.

3. Řím

3. 1. Zřízení Československého ústavu v Římě

Dne 7. listopadu 1924 bylo Zdeňku Kristenovi uděleno výnosem ministerstva školství a národní osvěty první čtyřměsíční římské stipendium. V té souvislosti je třeba zmínit, že Československý ústav v Římě, pro který Kristen sbíral a připravoval materiál k chystané edici pražské nunciatury G. S. Ferreriho z let 1604 až 1607, slavil teprve tříleté výročí od svého založení. Velký podíl na zřízení tohoto ústavu měli dva bývalí vatikánští badatelé, Vlastimil Kybal a Kamil Krofta; oba se stali československými vyslanci v Římě, první u Kvirinálu a druhý u Vatikánu.⁶⁶ Ještě na podzim r. 1921 byl do Říma vyslán zemský archivář Josef Borovička, aby v souvislosti s přípravnými pracemi získal na místě všechny potřebné informace, a už jaře už Bedřich Jenšovský a Věra Kosinová pracovali na výzkumu pražských register 14. století a pražské nunciatury na sklonku 16. století. Všechny kroky podniknuté v Římě, jakož i položení základů k vybudování příští ústavní knihovny, předcházely vlastnímu založení římského ústavu, k němuž došlo vlastně teprve v březnu 1923, kdy byla jmenována ministerstvem školství – s funkčním obdobím pěti let – komise Československého ústavu v Římě, do jejíhož čela byl postaven Josef Šusta.

Komise měla vypracovat program vědeckých a studijních úkolů a každoročně navrhopvat jednak ministerstvu školství, jednak zemským výborům odborně vyškolené badatele, z nichž každý měl přidělen určitý pracovní úkol.⁶⁷ Vedle badatelů pracujících na programových projektech ústavu bylo udělováno římské sti-

⁶⁶ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 43, celková zpráva PhDr. Z. Kristena, stipendisty Československého historického ústavu v Římě, o jeho pracích v archivech římských a na ústavě, za měsíce prosinec 1924 až červenec 1925.

⁶⁷ KRISTEN, Zdeněk: *Za odkazem Františka Palackého, Tři statě z doby nesvobody*, Praha 1948, s. 27. Dále bylo úkolem komise podávat ministerstvu výroční zprávy o činnosti ústavu

pendium na kratší období (dvou až čtyř měsíců) také jiným vědeckým pracovníkům, kteří pro své soukromé práce a volně volená témata potřebovali rovněž bádát v Římě nebo v Itálii.

Co se týkalo oficiálního programu nového ústavu, bylo rozhodnuto, že hlavním projektem bude vydání jednak zpráv papežských nunciů nazvané *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem* u císařského dvora v letech 1592–1628 v samostatné sérii nunciatur,⁶⁸ jednak slovenik ze středověkých register papežských z let 1316–1417 v řadě doplňující již vydané nebo roztištěné svazky české zemské publikace *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas*.

Zpřístupnění vatikánského archivu vědecké veřejnosti mělo mimořádný význam. Teprve zveřejněním papežských písemností, jež začaly být v různých edičních řadách vydávány, se dostaly historikům do rukou prameny, jež byly s to s bezpečnou průkazností podat obraz papežské instituce a její rozvětvené působnosti v různých etapách historického vývoje. Od vatikánských pramenů se proto očekávalo, že vrhnou nové světlo na dosud neznámé zákulisí papežské politiky.⁶⁹

3. 2. Rozhodnutí Komise Československého ústavu v Římě

Už na prvních schůzích Komise Československého ústavu v Římě označila tato komise za přední historický úkol vydání nunciatur u císařského dvora, kdy nuncius sídlil v Praze a kdy i po odchodu císařského dvora do Vídně zůstaly důleži-

⁶⁸ PAZDEROVÁ, Alena: c. d., s. 46–47. Původně měla být diplomatická korespondence 12 nunciů vydána ve 20 svazcích. Edičním jazykem byla zvolena latina, v níž jsou psány nejen registry písemností, ale i úvod a veškerý poznámkový aparát.

⁶⁹ ERŠIL, Jaroslav: *Monumenta Vaticana*. In: 130 let zemského archivu. Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 130. výročí založení zemského archivu a 100. výročí úmrtí jeho zakladatele a 1. ředitele prof. A. Gindelyho, Praha 1993, s. 34–36. Hlavní zájem historiků se ovšem až dosud obracel převážně k dějinám politickým, tj. k otázkám týkajícím se účasti a postavení papežské kurie v mezinárodním dění. Kamil Krofta upozornil, že pokud šlo o středověk, byl vatikánský archiv především úřední registraturou kurie, která daleko více než s měnicími se formami a zákulisím papežské diplomacie u nás seznamuje s papežskou správní a finanční soustavou, se zasahováním této soustavy do církevní správy jednotlivých evropských zemí a s následky, jež z toho pro život těchto zemí vyplývaly, a představuje též cenný pramen pro církevní topografii a rodopis.

té náboženské i politické události v Čechách nunciiovým zájmem. Nunciatury se staly předmětem zájmu už dřívějších badatelů,⁷⁰ kteří se ve Vatikánu zabývali českými sněmy.

Když se stipendijní komise podřízená Komisi Československého ústavu v Římě rozhodovala o vyslání dalších studentů do „věčného města“, Kristen patřil mezi první vyslané studenty. Kromě pobytu Karla Stloukala, který byl pověřen vedením uvedeného ústavu, schválila komise pobyt na celý rok Mileně Linhartové, a to pro práci na nunciatuře Antonia Caetaniho (1607–1611), jakož i Zdeňku Kristenovi a Marii Opočenské.

Šusta Kristena dobře znal ze svého historického semináře a dal na doporučení G. Friedricha. Na zasedání komise připomenul, že ačkoliv Kristen (v té době ještě studující) žádost o stipendium v Římě nepodal, už se o něm ví a diskutovat o jeho schopnostech není třeba. Na dotaz Josefa Borovičky, jaká práce by mu měla být svěřena, J. Šusta, chtěje Kristena prosadit, navrhl nunciatury. Když J. B. Novák vyslovil pochybnosti ohledně jeho znalosti italštiny, G. Friedrich pohotově potvrdil, že se Kristen studiu italštiny věnoval velmi intenzivně. Po rozpravě, kdy se vybíralo z nunciatur Ferreriho, Caetaniho a Speziana, se nakonec rozhodla komise pro práci na nunciatuře Johanna Stefana Ferreriho (1604–1607). K Novákově připomínce, že tato nunciatura je ve velmi špatném stavu, nakonec nebylo přihlédnuto.

Je zajímavé, že tento zápis ze zasedání komise,⁷¹ náležející vlastně do registratury komise Československého archivu v Římě, nacházíme v Kristenově pozůstatosti – jako by chtěl Kristen upozornit svého životopisce na tento přelom v jeho životě a na jeho hlavní aktéry. Nebýt totiž Šusty, možná by se Kristenova kariéra ubírala úplně jiným směrem, neboť záměrem B. Jenšovského a V. Kybala, tč.

⁷⁰ PAZDEROVÁ, Alena: c. d., s. 45. Čeští archiváři a historikové pracující ve vatikánských archivech od roku 1887 začali poměrně záhy zpracovávat také korespondenci papežských nunciů zejména z konce 16. a 17. století, z níž vytěžili velké množství cenného materiálu k českých dějinám. Výzkum české expedice v Římě konaný před rokem 1900 byl však nesystematický a pouze příležitostný. V podstatě byl pouze vyhledáván materiál zajímavý pro české dějiny, nerealizoval se plánovitý průzkum jednotlivých nunciaturních svazků.

⁷¹ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 43. Protokol stipendijní Komise Československého ústavu v Římě, konané dne 14. dubna 1924 ve Státní škole archivní, Praha II., Brodovská 6. Přítomni byli: Vojtěch Birnbaum, Josef Šusta, Josef Borovička, Jan Bedřich Novák, Bohumil Navrátil, Gustav Friedrich.

velvyslance v Římě, bylo zřídit v Benátkách místo kulturního ataše a Kristenovi svěřit tuto diplomatickou pozici. Josef Šusta a Gustav Fridrich se přikláněli k návrhu, že Kristen je pro Benátky příliš cenný. Konečným verdiktem byl Šustův výrok: „*Benátky jsou pro historika nedůležité, nejsou tam knihovny!*“ Pro funkci českého kulturního ataše v Benátkách se nakonec usnesli hledat historika umění.

3. 3. Šest římských stipendií

Téměř šest let života strávených v Římě měl Kristen rozdělený do šesti stipendijních pobytů, které byly v průměru čtyřměsíční. Skoro každý rok v průběhu pobytu si Kristen požádal o prodloužení pobytu, které bylo vždy schváleno. Každá studijní cesta, o níž rozhodovala Komise Československého ústavu v Římě, byla písemně potvrzována výnosem Ministerstva školství a národní osvěty v Praze, jež bylo v tom ohledu posledním rozhodujícím orgánem.

Poprvé přijel Kristen do Říma 1. prosince 1924 na základě čtyřměsíčního stipendia vztahujícího se k chystané edici pražské nunciatury G. S. Ferrerihovo, které mu bylo v únoru prodlouženo do 27. července 1925. Společnost v římském ústavu Kristenovi kromě vedoucího ústavu Karla Stloukala dělaly jeho spolužačky z SAŠ Marie Opočenská, pracující na slovenikách z doby pontifikátu Klimenta VI., a Milena Linhartová, která zpracovávala pražskou nunciaturu Antonia Caetaniho (1607–1611). Kristen mimo své studijní povinnosti udržoval kontakt s ostatními římskými vědeckými ústavami, zejména s francouzským, rumunským, uherským a pruským. Po celou dobu vedl běžnou agendu ústavu a pečoval o přírůstkový seznam ústavní knihovny. Při svém odjezdu se střídal s Oldřichem Štefanem, jemuž bylo uděleno tříměsíční stipendium, aby pokračoval ve své práci o vliv římského baroka na pražský barok po architektonické stránce.

Druhý rok Kristenova pobytu v Římě započal po prázdninách od 10. října 1925 do 24. července 1926, kdy byl z rozhodnutí komise jmenován členem vedoucím ústavní agendu a zároveň spolupracovníkem vyslance Vojtěcha Mastného při hledání nových prostor pro potřeby Československého historického ústavu v Římě a jeho stipendisty. Sám Kristen byl přítomen a aktivně se podílel na řešení pronájmu vily ve vilové čtvrti Prati (Via Pompeo Magno 10), která přestala prostorově vyhovovat. Majitel vily pan Marchesini podmiňoval pokračování pronájmu zvýšením nájemného. Po dlouhých jednáních se nakonec Kristenovi podařilo najít vhodný byt, který bylo možno zakoupit v novostavbě na rohu Via Crescenzo a Via Properzio. Dům byl umístěn na jedné z hlavních tříd římské čtvrti Prati, vzdálené pouhých deset minut jízdy tramvají od Vatikánu.

Členy římského ústavu⁷² zůstaly Milena Linhartová, pokračující na svém úkolu pražské nunciatury Caetanovy, Růžena Vacková, pracující v oboru dějin umění a klasické archeologie, a dále Jaroslav Prokeš, státní archivář pracující na husitkách ve vatikánské knihovně. Čtyřměsíční stipendium získal Jaroslav Ludvíkovský, docent oboru klasické filologie. Dalšími dvěma členy římského ústavu byli Emil Schieche, hledající v kronikách v Římě, v Luce a Florencii a Neapoli stopy Jana Lucemburského, a Věra Kosinová, koncipistka Českého zemského archivu, pracující na registrech papežů Jana XXII. a Benedikta XII. Na krátký pobyt do Říma přijel též Antonín Riedl, asistent Ústavu dějin umění Univerzity Karlovy. Stipendisté dostávali většinou pro svoji práci časový prostor v délce čtyř měsíců. Podle vzájemných písemných sdělení všech zúčastněných je zřejmé, že jim tato lhůta nepostačovala.⁷³

Další stipendium získal Kristen na devět měsíců – od 20. září 1926 a pobyt v Římě mu prodloužen o měsíc, tzn. do 15. července 1927.

Karel Stloukal, pobývajícím společně s Kristenem v Římě, mimo jiné organizoval přípravu na spolupráci s redakcí chystané italské encyklopedie, informoval Šustu o soupisu hesel a žádal ho o korektury a doplnění a o možné navržení dalších

⁷² AUPO, fond Z. Kristen, kart.43, celková zpráva Z. Kristena o Československém historickém ústavě v Římě za měsíce říjen 1925–1926.

⁷³ TAMTÉŽ, kart. 53, Korespondence. Dopisy E. Schiecheho z března až července 1926.

spolupracovníků. Protože zadané referáty se týkaly prozatím jen literatury, žádal Stloukal Šustu, zda by se sám nechtěl zhostit referátu historie o Československu. Historický ústav v Římě pracoval dále a prohloubení pracovní a vědecké spolupráce s italskými ústavu. Stloukal pobýval v Římě v době, kdy na ministerstvu zahraničí působil Benito Mussolini, a sám hledal kontakty a spolupráci i s italskými ústavu. Tehdy se zmiňoval Šustovi, že velký duce rád přijímá byť jen formální poklony a za ně je ochoten zajistit nějaké publikace pro ústav zdarma.⁷⁴ Kristen vedle svých studijních povinností po odjezdu K. Stloukala převzal agendu ústavu a zároveň se v listopadu 1926 účastnil stěhování ústavu do nových prostor ústavu v novostavbě ve Via Crescenzo.⁷⁵ Řím opustil Kristen 15. července a na zpáteční cestě se Kristen zastavil ještě ve státním archivu v Modeně a do Prahy přijel 20. července.

Další pobyt v Římě, trvající deset měsíců, prožil Kristen od 19. září 1927 do 6. srpna 1928. Z usnesení pokynů subkomise, která byla jmenována Komisí Československého ústavu v Římě k projednání formy edice Ferrerovy pražské nunciatury, se soustředil Kristen především na přípravu materiálů pro první svazek této edice. Usnesením předsednictva komise bylo Kristenovi uloženo v únoru přerušit studijní úkoly a pracovat na pořádání ústavní knihovny. Kristen zinventarizoval 737 nově získaných knih a doplnil lístkový autorský katalog. Kromě toho připravil a dal do vazby 495 knih a časopisů. V červnu začal Kristen podle pokynů Václava Chaloupeckého při jeho inspekční cestě začal nově pořádat knihovnu. Mezi stipendisty se opět objevily Kristenovy spolužačky Milena Linhartová a Marie Opočenská. K nim přibyl ještě Antonín Riedl, pracující na soupisu iluminovaných bohemik vatikánské knihovny. Od tohoto pobytu byl Kristen komisí vyzván posílat o svém pobytu pravidelné dvouměsíční zprávy. Datum Kristenova návratu do Prahy bylo posunuto na 10. srpna 1928 – jeho

⁷⁴ NA, fond Josef Šusta, kart. 6, inv. č. 16, písm. S. Z dopisu K. Stloukala Šustovi 20. 12. 1926.

⁷⁵ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 43, celková zpráva Z. Kristena, člena Československého ústavu v Římě, o jeho pracích v archivech římských a na ústavě za měsíc září 1926 až červenec 1927, s. 13.

pobyt byl totiž prodloužen kvůli možnosti navštívit Státní archiv v Turíně a kapitulní archiv ve Vercelli.⁷⁶

30. srpna 1928 se Kristen opět vrátil do Říma, pobýval zde do 10. srpna 1929. Dalšími členy ústavu, kteří se tehdy postupně v Římě vystřídali, byli Zdeněk Kalista, který pracoval v Benátkách, Florencii a v Římě na poměru císaře Ferdinanda III. a papeže Inocence X. v prvních letech jeho pontifikátu. Dále zde pobývali Antonín Salač, profesor Karlovy univerzity pro obor archeologie a starověké numismatiky, Eugen Dostál, profesor brněnské univerzity, a Antonín Friedl, pokračující ve svém výzkumu.⁷⁷ Kristenův desetiměsíční pobyt byl prodloužen za účelem návštěvy ferrerovského rodinného archivu v paláci La Marmora ve městě Biella k dohledání části registratur, které chyběly v části Ferrerova rodinného fondu, a dále návštěvy Státního archivu v Turíně a kapitulního archivu ve Vercelli.

Šesté stipendium Kristen získal na dobu tří měsíců od 2. října 1929 do konce roku 1929. Na doporučení správce ústavu zemského archivního rady Bedřicha Jenšovského a po příslušných návrzích komise prodloužilo ministerstvo školství Kristenovi stipendium dalšími dekrety až do konce září 1930. V době šestiměsíčního pobytu B. Jenšovského v Římě bylo vedení ústavu převedeno na jeho osobu; po odjezdu Jenšovského kompetence vedoucího ústavu opět přešly na Kristena, jehož 20. října vystřídal architekt Oldřich Stefan.

Po celou dobu svého pobytu v Římě vedl Kristen sekretářskou agendu ústavu, jehož součástí byla i ústavní knihovna, která se postupně inventarizovala. Značnou část svého pracovního času věnoval právě těmto kancelářským pracím, od nichž byli ostatní stipendisté osvobozeni. Dobré pracovní i přátelské vztahy měl Kristen i k oběma prefektům vatikánských archivů a knihovny, msgre Angelu Mercantimu a msgre Giovannimu Mercantimu. Na závěr poděkoval i řediteli

⁷⁶ TAMTÉŽ, celková zpráva Z. Kristena o Československém historickém ústavě v Římě za stipendijní rok 1927–1928

⁷⁷ TAMTÉŽ, kart. 43, celková zpráva Z. Kristena o Československém historickém ústavě v Římě za stipendijní rok 1928–1929. s. 1–2.

římského státního archivu Comm. Eugenu Casanovovi a vyslancům Vojtěchu Mastnému v Římě a Vladimíru Radimskému ve Vatikánu.⁷⁸

3.4. Vědecká práce ve vatikánských a římských archivech

Kristen přijel do Říma 1. prosince 1924 spolu s K. Stloukalem, M. Linhartovou a M. Opočenskou, která se věnovala slovenikům z doby pontifikátu Klimenta VI. Společným úkolem Kristena a Stloukala mělo být vypracování heuristického přehledu nunciatur pro celé naše období, které by se mohly postoupit k opisování.

Karel Stloukal, původně archivář Národního muzea v Praze, později profesor všeobecných dějin na Karlově univerzitě, se věnoval období 16.–17. století a otázce bojovného nástupu katolické restaurace a protireformace v našich zemích.⁷⁹ Podařilo se mu také ukázat, co znamenal krátký pobyt nunciův v Praze pro zesílení římského vlivu na církevní a vnitřní politiku habsburského soustátí. Na tajných depeších nunciových založil Stloukal i *Portrét Rudolfa II. z r. 1600* (1930). Byl to také on, kdo stál u Kristenova prvního vstupu do „velkého světa“ a za tohoto průvodce mohl Kristen poděkovat Šustovi a Friedrichovi.

Po příjezdu do Říma se Kristen díky Stloukalovi velmi rychle seznámil s vnitřním chodem jak v římských a vatikánských archivech, tak i knihovnách. Začal pracovat na svém úkolu podrobně sesbírat a připravit k edici pražské nunciatury G. S. Ferreriho. Východiskem mu měly být opisy Zemského archivu pořízené již dříve H. Kollmannem⁸⁰ a K. Kroftou, kteří nunciaturu studovali při přípravě publikace *Sněmy české. Z korespondence s J. Borovičkou* je zřejmé, že tyto badatelé měli přehled, kdo na čem pracoval a momentálně pracuje, a byli v neustálém kontaktu při výměně informací a zpráv.

⁷⁸ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 43, celková zpráva badatelská Z. Kristena za období 2. říjen 1929 – 4. říjen 1930.

⁷⁹ KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav: *c. d.*, s. 726. Základní materiál Stloukalovi poskytla vatikánská registratura nunciatury Filipa Spinelliho z let 1598–1603, jejíž zpracování jako prolegomena k neuskutečněné edici podal v monografii *Papežská politika a císařský dvůr pražský na předělu 16. a 17. století*.

⁸⁰ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava – PRAŽÁKOVÁ, Jana: *c. d.*, s. 325–326. H. Kollmann (1864–1938), žák J. Emlera, výzkum v Římě: papežská registra Řehoře XI.

Borovička sám pracoval s opisy Ferrerovy korespondence při práci na zmíněné edici Sněmů českých a přislíbil Kristenovi poslat opisy z nunciovy korespondence z roku 1606, které Kristen nestihl prostudovat. Současně Kristena uvědomil, že zastupuje Vl. Klecandu při redakci Časopisu archivní školy a že byl upozorněn Václavem Hrubým a G. Friedrichem na Kristenovu práci z archivní školy, kterou by rád vydal.⁸¹

Převážná většina materiálu Ferrerovy pražské nunciatury byla uložena ve Vatikánském archivu jako součást státního sekretariátu. Nunciaturní zprávy pro období 16.–18. století bylo třeba hledat ve staré části tohoto fondu. Další se nacházely ve vatikánské knihovně, která až do počátku 17. století zastupovala tajný vatikánský archiv.⁸² Kristen pracoval v rámci svého prvního stipendia především ve fondu Borghese a v Barberinské knihovně.

Současně od ledna 1925 Kristen pracoval i ve Státním archivu v Římě v rodinném archivu Ferrerových, který byl pro Kristena zapůjčen po delším vyjednávání s posledním členem této staré italské rodiny – markýzou Marií Luisou Ferrari della Marmora kněžnou z Masserana. Pro studie v rodinném archivu Kristen poznal, že potřebuje mít prostudovány vatikánské fondy; při pokračování se opíral o opisy Zemského archivu a dával opisovat listy při dřívějším bádání vynechané. V rodinném archivu Kristen prozkoumal všechny originály listů kardinálů San Giorgia, Pietra Aldobrandiniho a Erm. Valentioho, jakož i kardinála Borgheseho.

Kristen ve své zprávě upozorňoval komisi na korespondenci nuncia s kardinály, biskupy, členy panovnických rodin i soukromých osob; patřily sem listy např. kardinála Františka z Dietrichsteina, dále listy Rudolfa II. Habsburského, Matyáše Habsburského a dalších. Věřil, že celá tato společná korespondence přispěje k pochopení nunciova jednání, protože obsah jeho rodinného archivu dochoval téměř úplně všechny originály propost (tzn. listů z papežského státního sekreta-

⁸¹ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 53, korespondence s domácími badateli, J. Borovička. Dopis ze dne 16. 1. 1925.

⁸² PAZDEROVÁ, Alena: c. d., s. 45. Větší část nunciaturních zpráv je nyní uložena ve vatikánském archivu jako součást státního sekretariátu. Nunciaturní zprávy pro období 16.–18. století je třeba hledat ve staré části tohoto fondu. Další prameny se nacházely ve vatikánské knihovně, která až do počátku 17. století zastupovala tajný vatikánský archiv.

riátu) uložené ve vatikánském archivu. Archiv dále obsahoval materiál týkající se náboženských poměrů v Čechách, na Moravě a v Uhrách. Kristen zde též našel dva zlomky Ferreriho deníku, o nichž se zmiňuje ve svých pravidelných měsíčních zprávách při každém dalším stipendiu.⁸³ Když na podzim 1925 přivezla Věra Kosinová Kristenovi na přání prof. Šusty další část rodinného archivu Ferreriho, uloženého v paláci La Marmora v severoitalském městě Biella, a tyto archiválie byly vzápětí deponovány ve Stáním římském archivu, Kristenovi se po doporučení ředitele římského archivu Eugenia Casanovy podařilo prodloužit výpůjční lhůtu Ferreriho rodinného archivu do konce května 1927 a italské ministerstvo vnitra mu umožnilo pracovat v archivu i mimo úřední hodiny.⁸⁴ Na podzim 1926, hned po svém příjezdu do Říma, byl Kristen pověřen čs. velvyslancem v Římě jeho zastupováním na XXII. mezinárodním kongresu amerikanistů v Římě, který se konal ve dnech 23. –30. září 1926 v Neapoli, Florencii, Miláně a Janově. Sám Kristen se kromě římského zasedání zúčastnil i zasedání ve Florencii. Řadu praktických záležitostí řešil operativně v korespondenci se Šustou, kterého informoval daleko podrobněji než komisi v Praze.⁸⁵

Archiv země České nevyužíval jen služeb svých stipendistů, kteří byli poměrně hodně vytíženi, ale i služeb místních kopistů k opisování veškerých materiálů týkajících se bohemik. Jedním z římských spolupracovníků byl baron d'Eramese, který pracoval na opisech estenských agentů na císařském pražském dvoře. Jeho spolupráci s archivem a jeho honorování za odvedenou práci měl na starosti Kristen. Přestože J. Šusta dostával od Kristena podrobnější zprávy, než které přicházely do Prahy oficiální cestou, ze všech 29 dopisů, které jsou uloženy v Šustově pozůstalosti, můžeme vyčíst, že Šusta poskytoval Kristenovi nadstandardní podmínky k práci, ale zřejmě jen do určité doby: od poloviny r. 1928 Šusta i Novák podmiňovali další Kristenův pobyt dokončením prací na nunciature. Přestože věděli, v jakém stavu byla nunciatura svěřená Kristenovi, očekávali hotové výsledky přece jen dříve, nežli bylo původně stanoveno. Tato situace

⁸³ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 43, celková zpráva PhDr. Z. Kristena, stipendisty v Římě, o jeho pracích v archivech římských a na ústavě, za měsíce prosinec 1924 až červenec 1925.

⁸⁴ TAMTÉŽ, kart. 54, z dopisu J. Šustovi 24. 4. 1927.

⁸⁵ NA, fond Josef Šusta, kart. 6, inv. č. 16, písm. S. Z dopisu K. Stloukala J. Šustovi 12. 5. 1926.

je více zřejmá ze Šustových dopisů, které jsou naopak uloženy v Kristenově fondu a k nimž jsou přiloženy i Kristenovy koncepty odpovědí na ně.

Z důvodu urychlení Kristenových prací na Ferreriho nunciaturě vznikla v červnu 1927 zvláštní subkomise sestavená z J. Borovičky a B. Jenšovského, kterým měl Kristen odevzdat všechny zpracovaný materiál k prohlédnutí.⁸⁶ Ještě před Kristenovým odjezdem v lednu 1927 do Říma nadhodil J. Borovička otázku týkající se samostatné edice materiálu rodinného archivu Ferrerových, jehož význam si z přivezených opisů sám uvědomoval. Kristen měl obavu, že z tak malého počtu materiálů by nebylo možno učinit si definitivní představu o všech fondech Ferrerovy registratury. Borovička, který zřejmě ovlivňoval v této věci Josefa Šustu, byl toho názoru, že původní registrové vydání této registratury, pořizené Arnoldem Oskarem Meyerem z Pruského historického ústavu v Římě, není tak špatné, jak se původně zdálo, a že nová edice by měla přinést jen doplňky a opravy k původní edici Meyerově.

Kristen svůj nesouhlas s takovou ediční koncepcí zdůvodňoval nejprve praktickou stránkou věci – že by v řadě nunciatur, které Československý historický ústav vydával, vznikla „nepěkná mezera“ a navíc že Meyer zpracoval nunciaturu pouze do roku 1606, takže by bylo stejně nutno zpracovat a vydat plně alespoň poslední rok nunciatury Ferrerovy, aby edice Caetana přímo navazovala na předchozí období – nehledě na to, že první dva roky Kristenovy práce na nové nunciaturě by byly zbytečné. Kristen své doporučení odůvodňoval následovně: „/Meyerovo/ registrové vydání postrádá právě to, co jest základem dobrého poznání a užití pramene – jest vždy již jen subjektivní, nehledíc k přímé mluvě jednajících osob, a nedovoluje tak badateli přímý styk s prameny. A tento důvod mě přesvědčuje, že je nutno přejít k novému vydání Ferrerovy nunciatury zejména proto, že Meyerovu edici bude možno v mnohých místech doplniti a i opravit.“⁸⁷

Kristenův poslední argument, jímž musel přesvědčit pražskou komisi, zněl následovně: „Regest je vždy subjektivní – a tu podle ocenění a významu, jež vydavatel přičítá jednotlivým událostem, jest buď obšírnější, nebo stručnější, anebo

⁸⁶ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 43, úřední spisy o stipendiu do r. 1930, dopis J. Šusty ze dne 22. 6. 1927.

⁸⁷ NA, fond Josef Šusta, kart. 6, inv. č. 16, písm. K. Z dopisu Šustovi ze dne 24. 4. 1927.

jen heslovitý. I značným úskalím... abych uvedl příklad: V listech kardinála Aldobrandiniho Ferrerimu z r. 1604 přichází často zmínka o jisté ‚skico‘. Meyer nepochopením to vykládá jako soukromou záležitost a jen heslovitě ji regestuje... zatím onen ‚skico‘ jest auditor pražské nunciatury Fotnari a zprávy ty osvětlují nám jeho poměr k Ferrerimu; patrně jest to z listu kardinála Aldobrandiniho z 14. srpna 1604, který Meyer znáti mohl, jelikož jest v Archivu vatikánském ve fasc. Borgh. III. 57m, z něhož čerpal. Nebo např. spor abatyše a kláštera sv. Jiří s pražským arcibiskupem o klášter sv. Ducha vždy cituje toliko heslem /č. 301e, 304f atd./ A podobných příkladů, kde pro podceňování významu omezuje se jen na zcela stručné neli toliko heslovité registry, bylo by možno uvésti více.“⁸⁸

Dále Kristen projevil obavy, že pokud by se nakonec využilo materiálu jen k popisu rodinného archivu Ferrerihovo, mohl by nastat problém ohledně dohody s majitelkou rodinného archivu, kněžnou z Masserana, která povolila dlouhodobé studium archivu s podmínkou nového vydání Ferrerovy nunciatury.

Kristen byl přesvědčen, že Ferrerův archiv je natolik výjimečný právě uceleným materiálem, který si zaslouží plného využití. Jeho fondy spolu s vatikánským archivem a dalšími archivy poskytovaly ke zpracování nejen kompletní registraturu pražské nunciatury doby Ferrerovy, ale především celek nunciaturní korespondence v pravém slova smyslu, což byl tehdy ojedinělý případ.

Z obav Kristena vysvobodil Friedrich, který mu napsal: „*Jsmě /se Šustou/ za jedno, že systém edice musí býti jiný, než jak se posud pod vlivem Borovičkových náhledů zamýšlelo. Šusta ve věci chce Vašich přání vyhověti zcela, i když ve formě byl mínění jiného. Z další pozdější rozmluvy s ním jsem poznal, že už má ustálenou představu o tom, jak by edice měla býti upravena, a že ta představa není příliš vzdálena od toho, co si přejete Vy.*“⁸⁹ Na celkově zachovaném materiálu oficiálních nunciaturních depeší a na podkladě materiálu informačního a soukromých listů zasílaných nunciovi chtěl Kristen rekonstruovat způsob práce

⁸⁸ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 43, návrh na vydání korespondence internuncia S. L. Fornariho a nuncia G.S. Ferrerihovo ze dne 22. května 1927.

⁸⁹ TAMTÉŽ, kart. 54, dopis G. Friedricha ze dne 4. 6. 1927.

kanceláře a kroky i metody papežské diplomacie. Práci mu však ztěžoval poškozený materiál, který kopisté při přepisu nebyli schopni rekonstruovat.⁹⁰

Ale z dopisu J. Šusty Z. Kristenovi není zřejmý žádný problém: „*O Vašem pobytu v Římě na další dvě léta Vám mohu říci tolik, že s nimi určitě počítám, jako s věcí, která jest zcela v zájmu našich prací, a že učiním vše, abyste nebyl ze souvislé práce vytrhován. V tom můžete býti zcela kliden a nemyslím, že by kdo v komisi byl jiného názoru.*“⁹¹

Šusta Kristenovi doporučil, aby si požádal o prodloužení stipendia na rok 1927/1928 s tím, že nemusí mít starost, že by mu nebylo prodlouženo. Hlavní problém tkvěl v tom, že komise očekávala, že Kristenovi půjde práce rychleji, nicméně ze Šustova rozhodného stanoviska bylo jasné, že se o Kristenův pobyt v Římě postará.

Při své studijní práci v roce 1927–1928 Kristen objevil v pozůstalosti dlouholetého sekretáře papežských šifer Mattea Argentina v Biblioteca Chigiana vatikánské knihovny dešifráty Ferrerových šifer z prvního roku jeho pražského působení. Vzhledem k tomu, že pozůstalost obsahovala kromě písemností zejména originály šifer nunciů a legátů zasílaných státnímu sekretariátu kurie z posledních dvou desetiletí 16. a prvních šesti let 17. století, pořídil po konzultaci s komisí v Praze podrobný rozpis všech kodexů a připravoval v lednu 1928 materiál pro tisk.

Na počátku června 1928 schválila římská komise Kristenovi další pobyt v Římě na dobu 10 měsíců. Z dopisu J. B. Nováka⁹² je zřejmé, že proti Kristenovu odjezdu do Říma se zvedla silná opozice, která jej upomínala, aby co možná usilovně pracoval na ediční přípravě tak, aby výsledné archy byly v září 1928 v Praze.

V dubnu 1929 se Kristen účastnil na II. národního kongresu římských studií, kde vystoupil s přednáškou *Čeští studenti v Římě až do r. 1620*. Přednášku připravoval

⁹⁰ NA, fond Josef Šusta, kart. 6, inv. č. 16, písm. K. Z dopisu Šustovi ze dne 24. 4. 1927.

⁹¹ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 54, Korespondence, Šustův dopis ze 6. 5. 1927

⁹² TAMTÉŽ, kart. 53, Dopis J. B. Nováka ze dne 6. 6. 1928.

val mimo svůj vlastní pracovní program a díky vstřícnosti ředitele Státního archivu v Římě E. Casanovy zde mohl opět pracovat i mimo úřední hodiny.⁹³

Pro tento pobyt získal Kristen povolení a finance pro návštěvu archivu v severoitalském městě Vercelli, kde prohlédl fondy kapitulního archivu sv. Eusebia, jenž se týkal spíše doplnění Ferreriho životopisu nežli jeho nunciaturní korespondence. Další cesta vedla Kristena do Turínského státního archivu, kde posledního dne svého desetidenního pobytu objevil fond Raccolta Mongardina, v jehož lístkovém katalogu zjistil, že fond obsahuje řadu kodexů z doby Klimenta VIII. a Pavla V., v jejichž službách Ferreri pracoval a jejichž stručný rozpis Kristen pořídil. Z této studie později Kristen vydal ve Friedrichově sborníku studii *O osobní účasti Klimenta VIII. při vyřizování politické korespondence* (Praha 1931).

V Benátském státním archivu prováděl Kristen výzkum pro ředitele Moravského zemského archivu Františka Hrubého, který jej požádal o vyhledání spisů k osobě Jindřicha Matyáše hraběte z Thurnu. Pro neustálý nedostatek času se však Kristen omezil pouze na jednání o vstup Thurnův do služeb Benátské republiky a na počátky jeho působnosti v těchto službách.

Po návratu do Říma Kristen pracoval na výzkumu pozůstalosti sekretáře papežských šifer Mattea Argentina ve vatikánské Biblioteca Chigiana pro období 1592–1610. Zde si také pořídil výpisky z Argentinova deníku, který byl sepsán v souvislosti s pontifikátem Klimenta VIII.

Už na počátku Kristenova studia Ferreriho nunciatury Stloukal Šustovi napsal: *„Zisk pro poznání nunciaturní kanceláře a způsobu její práce bude veliký, ale dá to taky mnoho námahy, o níž mám skoro pochyby, bude-li úměrná výtěžku. Dr. Kristen věnuje se tomu svědomitě a s takovou vytrvalostí, že ho to někdy až přemáhá, a musím ho napomínati, aby se nepřepřacoval. Má velkou ctížádost něco*

⁹³ TAMTÉŽ, kart. 43, celková zpráva Z. Kristena za období 2. 10. 1929 – 4. 10. 1930. Z register doktorů zachovala se pouze registra právnických promocií, ostatní fakulty registra dochovány nemají. Ze 16 svazků z období 1549–1620 našel Kristen sedm zápisů o promociích studentů ze zemí Koruny české – Jana Vyškovského z Vyškova, Jáchyma Rudolfa z Opolí, kanovníka olomouckého a pozdějšího biskupa Stanislava Pavlovského, kanovníka vratislavského Martina Roerichta, kanovníka olomouckého Eliáše Hovory z Vyškova, kanovníka vratislavského Ondřeje Klimanna a kanovníka, později voleného biskupa olomouckého Jana Arnošta Platejse z Plattenštejna.

*dokázat a myslím, že jako stálá síla v Římě byl by dobře na místě. Chybí mu ovšem dosud větší rozhled po látce pro něho nové a pro práci zanedbává poněkud vnější Řím, ale na to bude mítí konečně dost času, zůstane-li zde trvale.*⁹⁴

V době, kdy Kristen připravoval překlad resumé k vydání své práce o dvorském soudu za krále Ladislava,⁹⁵ pro nějž mu Antonín Salač doporučil překladatele, mu kulminovala i příprava přednášky o Josefu Dobrovském u příležitosti stého výročí jeho smrti v Istituto per l'Europa Orientale.

Vzhledem k tomu, že další stipendium pokračovalo hned po prázdninách od 1. září 1928, rozhodl se Kristen zůstat v Římě a informaci o postavení a situaci ostatních ústavů v Římě sdělit Šustovi písemně: „*Postavení cizích ústavů v Římě při obnoveném a zesíleném národním sebevědomí italském jest stále obtížnější. O našem ústavě se však vcelku, přes všechny osobní styky (a je mně bolestno to říci!) – neví! Na kongresu římských studií pí Strong měla přednášku o cizích ústavech v Římě – náš ústav ani nejmenovala.*“⁹⁶ Na Kristenův dotaz, proč na konferenci nejmenovala československý ústav, dostalo se mu vysvětlení, že československý ústav nemá se dosud čím před vědeckou veřejností vykázat a že příprava vědeckých podniků není ještě veřejným dokladem činnosti, nýbrž že jí bude teprve tehdy, až budou publikovány.

Bohužel toto pravdivé konstatování přišlo v nepravý čas a obrátilo se proti Kristenovi. V srpnu t. r. Šusta, který Kristenovo prodloužení termínů v Římě před pražskou komisí ještě omlouval, v osobním dopise Kristena přátelsky pokáral a požádal jej, aby mu poslal co nejdříve přesný obsah a popis, v jakém stavu je jeho ediční materiál. Spíše otcovsky Kristenovi vytknul, že dokud nepublikuje, není za ním vidět žádná práce, což jej v očích komise nestaví do dobrého světla.⁹⁷

⁹⁴ NA, fond Josef Šusta, kart. 6, inv. č. 16, písm. S. Z dopisu Stloukala Šustovi ze dne 11. 2. 1925.

⁹⁵ KRISTEN, Zdeněk: *Soud dvorský a jeho knihy za krále Ladislava*. In: *Práce z vědeckých ústavů filozofické fakulty Karlovy univerzity v Praze*, sv. 29, Praha 1931, s. 6–79.

⁹⁶ NA, fond Josef Šusta, kart. 6, inv. č. 16, písm. K. Z dopisu Šustovi ze dne 24. 6. 1928. Hlavním důvodem pobytu v Římě bylo vysoké stadium těhotenství Kristenovy manželky. Odjezd jeho samého do Prahy nepřicházel proto v úvahu.

⁹⁷ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 54, dopis J. Šusty ze dne 31. 8. 1928.

Ale Friedrich potvrdil, že prázdninová cesta v červenci 1929 do biellského archivu bude komisí schválena: „...*avšak kdyby komisi nebyla předložena ukázka rukopisu, pochybuji velmi, že by se sebevětšímu úsilí mohlo podařiti, aby bylo vyhověno Vaším přáním o prodloužení římského pobytu na příští rok. Proto opětovně snažně prosím, abyste rukopis ten už jednou poslal.*“⁹⁸ V odpovědi Kristen potvrdil, že zásilku s částí nunciatury již poslal a pravidelně bude posílat. „*Jsem Vám, pane profesore, hluboce ze srdce vděčen a zavázán za všechny Vaše kroky, které jste dosud v můj prospěch učinil.*“

Kristen na své římské misi nechtěl dokončit jen první dva svazky nunciatury, ale i práci o šifrách, a to jak rozpis a přehled Argentinovy pozůstalosti, tak i práci o kanceláři šifer. Na radu V. Chaloupeckého, kterému se svěřil při jeho pobytu v Římě, se o těchto pracích ve své žádosti pražské komisi nezmiňoval. Velmi mu záleželo na tom, aby své práce mohl dokončit, a doufal, že v příštím roce by mohl mít čas a dokončit i šifry. Se svými starostmi se obrací i na Friedricha: „*Bolí mě, pane profesore, upřímně, že vlastnímu svému vědnímu oboru mohu zde věnovati jen tak málo času: měl bych tolik zajímavých otázek, jež by zasluhovaly zpracování, neboť dosud zůstaly nepovšimnuty, ale není času... Věřte, pane profesore, že to mne bolí ze všeho nejvíce! Ale už se to tak stává, že si s námi leckdy osud tak divně zahrává!*“ Kristenova situace v polovině roku byla vážná, protože Friedricha navštívila i Kristenova matka, která zřejmě vyložila Friedrichovi situaci o finančním zázemí jejího syna v Římě: „*O mých důvodech, jež mě vedly k podání žádosti, zpravila Vás, pane profesore, na mé přání maminka. Jsou jednak věcné, jednak osobní a obojí myslím jsou závažné. K nim připojuji přání moci si zde připravit habilitační práci, neboť bych se rád co nejdříve po návratu do Prahy s laskavým Vaším svolením habilitoval.*“ Kristen se obával, že kdyby jeho žádost u komise nebyla přijata, chtěl žádat s Friedrichovým souhlasem ministerstvo školství o stipendium, aby mohl dokončit své práce na šifrách a eventuálně i výzkum předbělohorských bohemik a slovenik v archivu sekretariátu brevií. V. Chaloupecký mu poradil, že ministerstvo má fond pro podporu studia příštích docentů v cizině, a že by si o něj mohl

⁹⁸ TAMTÉŽ, dopis G. Friedricha ze dne 7. 5. 1929.

požádat i vedle římského stipendia, které by mu pomohl vyřešit i jeho složitou finanční situaci.⁹⁹

Kristenovi se nakonec podařilo prodloužit si studijní pobyt v Římě do října roku 1930. Na základě Šustova rozhodnutí strávil Kristen studijní pobyt do května 1930 pod vedením Bedřicha Jenšovského, který dostal na starost revizi jeho nunciatury.

Po svém návratu do Prahy mu Jenšovský potvrdil, že ministerstvo chystalo vypsat dvě místa pro Státní ústav historický v Praze. S prvním místem se počítalo pro Kristena a druhé bylo vypsáno pro Milenu Linhartovou. Bylo však nutné, aby Kristen ihned po vyzvání zaslal z Říma potřebné doklady. Sám Jenšovský v dopise Kristena informoval, že po návratu bylo potřeba vést se Šustou delší rozhovor. Šusta neměl zcela přesné informace, a bylo nutné jej do problému reálné situace v Římě zasvětit. Z dopisu je zřejmé, že Šusta srovnával rychlý postup prací Mileny Linhartové na Caetanovově nunciatuře s pracovním tempem Zdeňka Kristena.

Poslední stipendium získal Kristen pro období od měsíce července do počátku října 1930, kdy se trvale vrátil do Prahy. Celková doba pobytu Z. Kristena v Římě od prosince 1924 do října 1930 činila šedesát jeden a půl měsíce.

Kristen se do Říma vracel ve třech studijních pobytech v letech 1933, 1936 a 1938, jimž se budeme věnovat v následující kapitole.

Svoji zkušenost s dlouhodobým pobytem v Římě popsal ve své stati *Sto let českého výzkumu historického v Římě*,¹⁰⁰ kde mimo jiné upozorňoval i na potřebu změny organizace správy zdejšího Československého historického ústavu.

⁹⁹ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 54, koncept Kristenova dopisu G. Friedrichovi ze dne 19. 5. 1929.

¹⁰⁰ KRISTEN, Zdeněk: Za odkazem Františka Palackého. Tři statě z doby nesvobody, Praha 1948, s. 41.

3.5. Osobní a společenské záležitosti v Římě

O své první zážitky z Říma se chtěl Kristen podělit kromě své rodiny i se Šustou, kterému napsal: „*Římský pobyt je opravdu nevylicitelným obohacením pro duševní život! Taková řada dojmů, silných a jedinečných!, celý průběh takřka dějin evropského lidstva, to vše je možno se zbožnou možno říci úctou a pokorou tím, jenž třebaže mnoho očekával, přece v takové míře nikdy! A proto vděčím osudu za takovýto poskytnutý dar!*“¹⁰¹

Kristen dvakrát žádal Šustu o prodloužení svého římského pobytu, protože archiv ve Vercelli (tj. rodinný archiv nuncia Ferreriho) mu nabízel možnost studovat diplomatickou stránku nunciatury. Kristen měl pocit, že tato látka navazuje na jeho disertační práci, a připomínal Šustovi, že některé otázky, které nabízí vercellský archiv, dosud nebyly vůbec zpracovány. Takováto práce by však potřebovala další rok studia.

Obtíže pobytu v novém prostředí, v němž Kristenovi zpočátku ztěžovala práci i jazyková bariéra, byly vyvažovány bohatstvím archivů a krásou italské architektury. „*Něco sice způsobilo i bolestné rozčarování,*“ psal Kristen ve svém dopisu vrchnímu radovi J. B. Novákovi, „*(jak Forum svou rozlohou, Kapitol, ten zejména a pak všechny pahorky svou nepatrnou výškou) – ale ty okamžiky byly vyváženy nescíslným počtem dojmů silných a jedinečně krásných. Jak snad ze slov těch již vysvítá samo, jsem svým římským pobytem ‚na výsost‘ spokojen a vděčím osudu a všem, že mi to bylo dopřáno.*“¹⁰² *Jediné, čeho je v Římě málo, je – čas! Ano, naprostý nedostatek času, takže není možno vyřídit vše, co si člověk umiňuje, takže třeba se v přáních svých uskromňovati a po starobylém zvyku (či spíše zlozvykem) odkládati mnohé na dni příští.*“ První Vánoce strávil Kristen v Římě a v dalším dopise J. B. Novákovi napsal: „*Daří se nám tu velice dobře, až na zimy, kterými letos italské klima nešetří, na deště, jež vytrvale zabraňují jakýmkoliv výletům.*“

¹⁰¹ NA, fond Josef Šusta, kart. 6, inv. č. 16, písm. K. Z dopisu Šustovi ze dne 5. 2. 1925.

¹⁰² AUPO, fond Z. Kristen, kart. 53, korespondence, koncept dopisu J. B. Novákovi ze dne 17. 2. 1925.

Kristenovi se od počátku prvního pobytu z Říma nechtělo od rozdělané práce, ale postrádal jistotu, jak dlouho zde bude moci zůstat. Z dopisů přátel¹⁰³ zjistil, že G. Friedrich a K. Stloukal očekávali, že se přihlásí na místo Františka Čády odcházejícího z muzejního archivu. Kristen o toto místo neměl zájem, protože – jak se dozvídáme z pozdější korespondence – mu bylo při odjezdu do Říma přislíbeno místo sekretáře římského ústavu, což ovšem znamenalo vést ústavní agendu a věnovat se všem návštěvám, které využívaly ústavního azylu. To vše ho bohužel zdržovalo v jeho badatelské práci.

Kristen ze svých vrstevníků udržoval důvěrnou přátelskou korespondenci především s M. Opočenskou a O. Odložilíkem. Z jejich korespondence je zřejmé, že Kristen r. 1925 stále čekal na trvalé sekretářské místo na ústavu v Římě.

Odložilík, který měl sám problémy s vydáváním svých prací a intenzivně pracoval na své habilitaci, pomáhal Kristenovi na dálku s vydáním jeho práce v Pekařově *Českém časopise historickém*. V dopisech plánovali prázdninová setkání v Praze, Odložilík též Kristena informoval o habilitaci K. Stloukala a M. Paulové.¹⁰⁴ V dubnu 1926 Kristena ještě znovu Odložilík přemlouval, aby přemýšlel o uvolněném místě v muzejním archivu po společném kolegovi ze SAŠ Čádovi, a připomínal Kristenovi, že v Římě asi nebude moci zůstat, a kdyby své práce nedokončil, z muzea by dostal možnost zajet do Říma.¹⁰⁵ Ke své habilitaci Odložilík sděluje: „Nyní už čekám na pozvání ke kolokviu. Jsem právě proto zaměstnán v těchto dnech shromažďováním rozptýlených vědomostí. Připadám si pořád jako před závěrečnou zkouškou v archivní škole, jako tehdy dělám všechno možno jiné, jen se nepřipravuji, a kdybych v hloubi duše přece jenom neměl jiskřičku naděje, že mne mé zkouškové štěstí neopustí, nevím, jak bych se odhodlal na kolokvium jíti. Doufám, že než se vrátíte z Říma, bude již i tato poslední zkouška, kterou snad v životě dělám, za mnou.“¹⁰⁶ Z dopisu od Jaroslava Prokeše Kristen už věděl, že Odložilkova habilitace¹⁰⁷ byla v červenci potvrzena.

¹⁰³ TAMTÉŽ, dopis M. Opočenské 19. 5. 1926.

¹⁰⁴ TAMTÉŽ, kart. 54, korespondence, O. Odložilík, dopis ze dne 3. 6. 1925.

¹⁰⁵ TAMTÉŽ, dopis O. Odložilíka ze dne 7. 4. 1926.

¹⁰⁶ TAMTÉŽ, dopis O. Odložilíka ze dne 4. 5. 1926.

¹⁰⁷ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 53, dopis J. Prokeše ze dne 3. 5. 1926. Od J. Prokeše Kristen věděl, že v habilitační komisi zasedali V. Novotný, J. Pekař a J. Bidlo.

Po prázdninách, kdy mohl Kristen Odložílkovi gratulovat k docentuře, se mu o svých osobních plánech nesvěřoval. O to větší bylo v Praze překvapení, když po návratu do „věčného města“ v říjnu 1926 oznámil Kristen svoje zasnoubení s Marií Castagnacciovou, dcerou římského lékárníka. Svatební obřad se konal 15. prosince téhož roku na římském Kapitolu a požehnan byl následujícího dne v soukromé kapli kardinála-vikáře Pompiliho. „*Svatba byla krásnou manifestací česko-italského přátelství. Byla ozdobena účastí vyslance Mastného a některých významných italských osobností, takže o ní psaly i noviny*¹⁰⁸ *jako o významné události.*“ 14. prosince obdržel svatební oznámení i Josef Pekař, který Kristenovi do Říma obratem odepsal: „*Milý pane doktore, dostal jsem Vaše oznámení právě ve chvíli, kdy na římském Kapitolu snoubili Vás civilně se sl. Castagnacci. A vzpomenu i zítra dopoledne. Buďte ujištěn, že přeji volbě srdce Vašeho zdaru úplného a Vaší mladé choti, aby se jí zalíbilo v daleké zemi za Alpami. A kéž to spojení i Vašemu životu /dojemnému/ a Vaší vědecké práci přinese dobré podněty. Vám a Vaší mladé paní oddán J. Pekař.*“¹⁰⁹

Ještě před jeho zasnubami, hned v prvních dnech po příjezdu do Říma, Kristena ministerstvo školství pověřilo funkcí delegáta na 22. mezinárodním kongresu amerikanistů v Římě. Kongres zasedal v Římě ve dnech 23.–30. září 1926 a pokračoval v Neapoli, Florencii, Miláně a v Janově.¹¹⁰

Změna rodinných poměrů a očekávaný rodinný přírůstek, jakož i organizační záležitosti na ústavu prodlužovaly Kristenovi práci na Ferreriho nunciatuře. Navíc Kristen trpěl přehnanou pečlivostí, takže i K. Stloukal Kristenovi domlouval, aby netrval na třikrát opakovaných kolacích textů, které mu způsobovaly velké prodlevy ve výzkumu. V říjnu 1927 se Kristenům narodila první dcera Helena, jejíž narození pánové z Prahy komentovali jako „*rezultát kulturních styků česko-italských*“.¹¹¹

¹⁰⁸ NA, fond Josef Šusta, kart. 6, inv. č. 16, písm. S. Z dopisu K. Stloukala Šustovi 20. 12. 1926.

¹⁰⁹ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 53, dopis Josefa Pekaře, 14. 12. 1926.

¹¹⁰ TAMTÉŽ, kart. 54, celková zpráva Z. Kristena, člena Čs. historického ústavu v Římě, o jeho pracích v archivech římských a na ústavě za měsíc září 1926 až červenec 1927.

¹¹¹ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 53, dopis J. B. Nováka z 1. 4. 1927.

K tomu všemu Kristen už od r. 1925–1927 započal studium na paleograficko-diplomatické škole při vatikánských archivech, kde se chtěl zdokonalit ve svých znalostech papežské paleografie a diplomatiky, a současně od počátku svého pobytu vyučoval českému jazyku na římské Škole pro slovanské a východní živé jazyky (*Scuola di lingue slave e orientali viventi*).¹¹²

Poté, kdy se Kristenovi začal hroutit plán na trvalé místo ve vedení Československého ústavu v Římě, který nakonec nebyl vůbec zřízen, nepřišla mu ani nabídka, o které jej písemně informoval J. Prokeš: po definitivním uložení zemských desek na ministerstvu vnitra uvažovali G. Friedrich s VI. Klicmanem pověřit Z. Kristena funkcí jejich správce.¹¹³ Kristen byl však uprostřed své ediční práce a bylo pochopitelné, že se mu z Říma do Prahy nechtělo.

Hosté z pražské univerzity se často zastavovali na svých cestách po Itálii na ústavu v Římě u Kristena a ten, znalý místních poměrů, pomáhal s jejich ubytováním nebo s prvotní orientací v Římě při krátkodobém pobytu. Nebylo tomu jinak, když jej požádal o pomoc jeho profesor z pražské univerzity, Josef Pekař. Na své cestě do Florencie, Ravenny, Perugia a Assisi využil Pekař Kristenovy přítomnosti v Římě a rezervoval si u něj jeden společně strávený večer během posledního týdne v měsíci dubnu 1927. Pekařovu otevřenou asertivnost Kristen znal, takže ho nemohl překvapit jeho krátký vzkaz: „*Nebojte se, že budu si činiti nároky na Váš průvod nebo podobně – jsem samotář, zvyklý se mlátit sám. Jeden večer bych rád s vámi v prosté tratorii po večeri poseděl, podruhé navštívil /San/ Pietro, toť vše, čím Vás chci zaměstnat.*“¹¹⁴ Pekařova návštěva byla Kristenovi obzvlášť milá, ale Kristen byl pozorný ke všem, kteří se na něj obrátili s žádostí o pomoc.

Když 2. září 1928 Marie Kristenová porodila druhou dceru Ludmilu, finanční důvody rodinu Kristenovu přiměly, aby se přestěhovala do bytu s nižším nájmem ve Via Aurelia 139. Kristen byl nucen, ač mu to bylo nepříjemné, žádat o udělení stipendia i na dobu prázdnin, kdy zůstal v Římě a pracoval.¹¹⁵ Znovu se

¹¹² AUPO, fond RUP, osobní spis Z. Kristen, kart. 143, č. 3101.

¹¹³ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 53, dopis J. Prokeše ze dne 2. 2. 1926.

¹¹⁴ TAMTÉŽ, kart. 53, dopis J. Pekaře Kristenovi z Florencie ze dne 23. 4. 1927.

¹¹⁵ NA, fond Šusta, kart. 6, inv. č. 16, písm.K, dopis Kristena ze dne 22. 9. 1928.

obrátil na Šustu s informací, že doposud doufal, že získá místo sekretáře římského ústavu, a to místo stálé, tak aby byl zařazen do státního úřednictva a mohla mu být započítána minulá léta. Kristen otevřeně připomněl, že jen díky nabídce, že bude jmenován úředníkem historického ústavu v Praze a přidělen službou do Říma, mu tato cesta byla schválena rodinou. „*Vím, že nebylo možno slib uskutečnit, a přesto však naděje jsem se stále nevzdával. Teď však i ta už mě mizí, takže pobyt v Římě nejen že stál mně obětí finanční (a to značné!), ale i do započítání let mně poškodil: mladší kolegové mně již předešli!*“¹¹⁶ Kristen přitom pozici vedoucího římského úřadu, jehož agenda ho zdržovala od výzkumu, de facto zastával. V dopise Šustovi osvětlil, že v kanceláři ústavu pracoval po tři hodiny denně včetně víkendů a svátků, na rozdíl od ostatních stipendistů, kteří měli povinnosti pracovat na ústavu pouze po tři hodiny týdně. Tato nabídka však už od Šusty nepřišla.

Kristenovi byl sice pobyt postupně prodloužován, ale už J. B. Novák navrhoval ministerstvu školství v Praze vytvoření nového místa, které chtěl rezervovat pro Kristena. Zatím mu doporučoval podat žádost, aby mohl být jmenován vědeckou pomocnou silou na Státním ústavu historickém, s odůvodněním, že bude pracovat na edici nunciatur. „*Ministerstvo platí jen 800,- Kč měsíčně, ale budete-li mít svazek vydán, lze zase žádati za římské stipendium. Bude-li třeba ještě pracovati v archivu pro další svazek.*“¹¹⁷

Antonín Salač Zdeňka Kristena zároveň písemně informoval o schůzce s Gustavem Friedrichem, který měl zařídit, aby Kristen mohl ještě příští rok 1930 v Římě pokračovat ve výzkumu: „*Po návratu do Prahy jsem mluvil nejprve s jedním významným členem komise – jméno Vám neřeknu, neboť jsem se ho nezeptal, smím-li Vám jeho mínění sdělit. Odpověď jeho zněla pesimisticky. Pak jsem se sešel s prof. Friedrichem a měl jsem možnost delší dobu s ním porozprávět. Prof. Friedrich má o Vás stále velmi dobré mínění, zdá se, že jinak to máte s komisí velmi špatné a budete musit hledět, abyste si napravil reputaci.*“

¹¹⁶ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 54, dopis Kristena ze dne 14. listopadu 1928.

¹¹⁷ TAMTÉŽ, dopis J. B. Nováka ze dne 2. 5. 1929.

*Nedostatek kontaktu s Prahou tu působil velmi neblaze; upozorňoval jsem na velmi drahotné poměry, které na Vás tak těžce doléhají.*¹¹⁸

Když přijal Kristen lektorát českého jazyka na Neapolské univerzitě, napsal Šustovi, že to bylo v první řadě z důvodů morálních a teprve v druhé řadě z důvodů materiálních.

Ministerstvo školství samo dalo podnět, aby lektorát byl svěřen někomu ze členů ústavu v Římě, kdo se zdrží v Římě celý rok, takže v úvahu přicházel jen Kristen. Zřízení lektorátu českého jazyka v Itálii pokládalo za věc velkého významu, protože to byl první lektorát češtiny v Itálii, kde současně Kristen vedle jazykové výuky vedl i přehledný kurs československé literatury.

K materiálním důvodům Kristen Šustovi napsal: *„Dovolte, pane profesore, abych se i o tom trochu zmínil. Stipendium v nynější výši je opravdu malé. Převedeno na liry činí měsíčně něco málo přes 1350 lir proti 1800 lirám. Ještě předloni jako základ stipendia (vlastně byl pro ty, kdož nebydlejí na ústavě 2000 lir). Snad není bez zajímavosti fakt, že příjmy mé jsou menší nežli příjmy legačního sluhu... a věc sama komplikována je ještě drahotou bytu: mám nevelký třípokojový byt, za nějž platím 680 lir měsíčně nájmu, takže na živobytí mně zbývá pro tři osoby ze stipendia kolem 670 lir. To přirozeně dostačiti nemůže, a proto musím hledati si, pane profesore, vedlejší příjem. – Odpusťte, pane profesore, rozepsal-li jsem se o tom, myslím však, že věc sama zaslouží úvahy. Není nutno ani míti na mysli můj případ, neboť stipendium není myšleno jako plat pro ženatého. Ale ani svobodný s ním nevystačuje, což doklad může dáti sl. Dr. Linhartová.“*

Kristen celou svou prosbou směřoval ke stejnému dotazu, který byl pro něj bolestný: *„...bylo-li by možno nyní již zřídit stálé místo sekretářské při zdejším ústavě, jak bylo původně v úmyslu a jak mě bylo před prvním mým odjezdem do Říma laskavě naznačeno, zavázal bych se, pane profesore, pobýti v Římě ještě dalších tři až pět let.“* Kristen si nepřál zůstat v Římě trvale kvůli svým rodičům, které zanechal v Praze, ale také z důvodu svých dalších životních plánů.

¹¹⁸ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 53, korespondence s domácími badateli, dopis A. Salače ze dne 18. ledna 1929.

Jako důvod svého smělého dotazu uváděl zmínku v *Národních listech*, kde v rozpočtové rozpravě sněmovny se hovořilo o zřízení míst pro devatenáct koncepčních úředníků pro deset ústavů, mezi nimiž byl jmenován i ústav římský.

Tuto informaci zřejmě Kristen získal od svých rodičů, kteří mu doporučili se na Šustu obrátit s tímto dotazem z toho důvodu, že Kristen po skončení každého stipendia se vrátil na prázdniny do Prahy bez místa a minimálně dva měsíce zůstal bez prostředků.¹¹⁹

Šusta přijal Kristenovu prosbu jako oprávněnou, slíbil mu intervenci na ministerstvu a současně žádal o přibližné informace, jak jsou honorováni členové jiných ústavů v Římě. Z dopisu Kristena Šustovi je cítit, jak nepříjemné bylo Kristenovi otevírat tento problém, protože zřejmě celou dobu čekal na reakci ze strany Šustovy komise. Ke všem svým prosbách musel Šustu informovat o skutečném postavení Československého ústavu v Římě mezi jinými ústavu.

Nejprve Kristen sdělil Šustovi svou finanční situaci – byla tristní, neboť ze stipendia, které získal pro pobyt toho roku, mnoho již vyčerpal a neměl z čeho hradit cestu do Prahy a zpět. Kristen si nedovedl představit, že byl měl požádat rodiče o zaplacení cesty a ještě být na nich o prázdninách finančně závislý. To jen potvrzuje, že Kristenova situace byla velmi obtížná a že komise jeho prosby, které popsal především v osobní korespondenci se Šustou, nebrala vážně.

Jak již bylo uvedeno, Z. Kristen po celou dobu svého pobytu v Římě vycházel vstříc všem potřebám návštěvníků zdejšího Československého historického ústavu. Mezi poslední vděčné kolegy, kterým Kristen ochotně pomohl na konci svého pobytu na podzim roku 1929, patřili Vladimír Klecanda i Zdeněk Kalista. Ten několikrát využil Kristenovy přítomnosti v Římě k doplnění svých poznámek učiněných v Benátkách za pobytu v roce 1928. Někdy to bylo jen potvrzení signatur, které se týkalo zpráv vyslanců na císařském dvoře ve Vídni,¹²⁰ jindy byla prosba obsáhlejší. Když Kalista pracoval na své objemné monografii věnované Humprechtu Janu Černínovi, žádal Kristena o získání několika obrázků do textu, především o obrázek Inocence X. od Velásqueze a prospekty Říma 17.

¹¹⁹ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 54, korespondence s prof. Šustou, koncept Z. Kristena ze dne 6. 4. 1928.

¹²⁰ TAMTÉŽ, kart. 53, dopis Z. Kalisty z 3. 12. 1929.

století.¹²¹ Vedle Kalisty to byl i zmíněný V. Chaloupecký, který využil Kristenovy přívětivé povahy při své první návštěvě Říma na jaře roku 1929¹²² a Kristenovi oplatil jeho vstřícnou pomoc přimluvou u Šusty a Nováka ve věci prodloužení stipendia.

V té době se chystaly oslavy Pekařových šedesátin, na které reagoval Kristen v dubnu 1930 blahopřáním: *„Kéž při pevném zdraví ještě po dlouhá a dlouhá léta jest Vám dopřáno býti drahým učitelem naší mladé generace historické a uznávaným vůdcem k zisku a prospěchu české vědy historické, našeho milého národa a vlasti. To z upřímného srdce a z historicky věčného města dovoluje si Vám přátí Vám v hluboké ústě zcela oddaný a vděčný žák.“*¹²³

Že se Kristenovo působení v Římě na svém konci nevyvíjelo dobře, je zřejmé i z dopisu jeho spolužačky a kolegyně z první cesty do Říma, Marie Opočenské. Podle Opočenské se komise obávala, aby Kristen s místem v Římě nepočítal nastálo.

Kristen byl M. Opočenské vděčný za popis reálné situace, protože byl nucen v nejbližší době řešit svoji budoucnost spojenou se stěhováním rodiny do Prahy. Porovnával svoji situaci s postavením dalších svých spolužáků z archivní školy – vedle habilitovaného Otakara Odložilíka byl František Čáda jmenován mimořádným profesorem na brněnské univerzitě a Rudolf Raucher se stal mimořádným profesorem dějin středoevropského práva na bratislavské univerzitě.

4. Praha

4.1. Československý státní historický ústav v Praze

Po návratu z Říma do Prahy nastoupil Zdeněk Kristen v říjnu 1930 nejprve jako pomocná vědecká síla a následně jako koncipista v Československém státním historickém ústavu v Praze. V prosinci 1931 se rektorem Univerzity Karlovy stal

¹²¹ TAMTÉŽ, dopis Z. Kalisty z 9. 12. 1930.

¹²² TAMTÉŽ, dopis V. Chaloupeckého ze dne 7. 4. 1929.

¹²³ TAMTÉŽ, blahopřání Pekařovi k šedesátým narozeninám z 10. 4. 1930.

Josef Pekař – přednáška pronesená při rektorské instalaci nesla název *O periodizaci českých dějin*.¹²⁴

Kristenovi se nastěhovali do pronajatého bytu v Praze-Nuslích a Zdeněk Kristen postupně zpracovával a připravoval své studie, v nichž shrnoval své římské výzkumy, k vydání. Do sborníku věnovanému šedesátým narozeninám Gustava Friedricha, Kristen přispěl studií *O osobní účasti Klimenta VIII. při vyřizování politické korespondence*,¹²⁵ v níž na základě materiálu vatikánských archivů a knihovny líčí činnost státních papežských sekretářů a zjišťuje četné vlastnoruční papežovy poznámky a vůbec jeho osobní účast v korespondenci od r. 1597. Sborník byl z velké části určen jubilentovým oborem; obsahuje 33 příspěvků, a je přirozené, že tu nalezneme nejvíce studií z pomocných věd historických. Nejčteněji byly zastoupeny paleografie a diplomatika. Anotace všech studií ve sborníku byly publikovány v Pekařově Českém časopise historickém,¹²⁶

Ve sborníku vydaném k jubileu J. B. Nováka zveřejnil Kristen studii *Snahy o znovuuvedení karmelitánů do Prahy v letech 1603–1605 a spor o klášter sv. Ducha na Starém Městě*¹²⁷ – o těchto aktivitách historikové rudolfínské doby neměli doposud tušení. Krátkou vzpomínku věnuje Kristen zesnulému Luigimu Schiaparellimu (1871–1934),¹²⁸ nejvýznamnějšímu představiteli a uznávanému vůdci italské diplomatické a paleografické školy, jehož jméno zůstává spojeno s organizací italského archivního školství. Na Schiaparelliho podnět byl přeměněn florentský ústav r. 1925 ve tří- až čtyřletou technickou knihovnickou a archivářskou odbornou školu při florentské univerzitě s názvem Scuola per Bibliotecari e Archivisti paleografii, která byla učební osnovou a posláním srovnávána s pařížskou L'École nationale des chartes. Tento článek potvrzuje Kristenovy

¹²⁴ PEKAŘ, Josef: *O periodizaci českých dějin*. In: Český časopis historický, ročník XXXVIII, Praha 1932, s. 1–11.

¹²⁵ KRISTEN, Zdeněk: *O osobní účasti Klimenta VIII. při vyřizování politické korespondence*. In: Sborník prací věnovaný prof. Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám 1871–1931, Praha 1931, s. 473.

¹²⁶ TÝŽ: *O osobní účasti Klimenta VIII. při vyřizování korespondence*. In: Český časopis historický, ročník XXXVII, Praha 1931, s. 650.

¹²⁷ TÝŽ: *Snahy o znovuuvedení karmelitánů do Prahy v letech 1603–1605 a spor o klášter sv. Ducha na Starém Městě*. In: Sborník prací věnovaný Janu Bedřichu Novákovi k šedesátým narozeninám 1872–1932), Praha 1932, 390–406.

¹²⁸ KRISTEN, Zdeněk: Luigi Schiaparelli, (nekrolog). In: Časopis archivní školy XII, 1934, s. 195–200.

hluboké znalosti italské historické literatury a diplomatické školy, které mu vzdělání ve vatikánské škole dalo. Nemůžeme zapomenout zmínit jeho brilantní spisovnou italštinu, díky níž mohl všechny tyto informace prohlubovat. Tradovalo se, že Kristenovo zvládnutí italského spisovného jazyka bylo později tak dokonalé, že hovořil italsky lépe než jeho manželka, jejíž italština zůstávala v zajetí římského dialektu.

4.2. Archiv země České

Vrátíme-li se do pražského archivního prostředí, hlavní událostí v březnu 1933 bylo dokončení nové budovy archivu, jehož název byl s novou stavbou změněn z původního Českého zemského archivu v Praze na Archiv země České. Slavnostní odborná přednáška, kterou ředitel archivu J. B. Novák přednesl, byla jeho posledním oficiálním vystoupením; měsíc nato odešel do výslužby a v říjnu t. r. po delší nemoci zemřel.¹²⁹ Po Novákově odchodu nastoupil na jeho místo vrchní zemský archivní rada Bedřich Jenšovský, s nímž měl Kristen dobré přátelské vztahy. Kristen nastoupil do Archivu země České (dále jen AZČ) v srpnu 1933 na místo koncipisty a po započtení služby ve Státním ústavu historickém a několikaleté předběžné praxe při Československém státním ústavě historickém v Římě byl v roce 1934 jmenován vícearchivářem.¹³⁰

Do AZČ dále nastoupili Miroslav Volf, Jan Klepl a Antonín Haas, všichni absolventi státní archivní školy. Z dosavadních archivářů Archivu země České byli povýšeni Věra Kosinová na zemského archivního radu, Otakar Bauer byl jmenován zemským archivářem a Josef Matoušek zemským vícearchivářem.¹³¹

¹²⁹ JENŠOVSKÝ, Bedřich: *Z archivu země České*. In: *Časopis archivní školy*, ročník XII (1934), Praha 1936, s. 176.

¹³⁰ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 1. Ve zprávě zemského výboru ve věci prominutí čekatelské doby byla Kristenovi na jeho žádost prominuta čekací doba a započítána doba pro zvýšení služného, celkem, tři roky a 1 měsíc. Důvodem pro prominutí byla výborná vědecká kvalifikace, zkouška dospělosti s vyznamenáním, rigorózum s výtečným prospěchem a archivní zkouška s výborným prospěchem, jakož i doporučení J. Šusty.

¹³¹ JENŠOVSKÝ, Bedřich: c. d., s. 176–177.

4.3. Sedmé stipendium

Po zakotvení a stabilizaci v AZČ si mohl Kristen v červenci až srpnu 1933 zajet do Itálie, aby zde pracoval na doplnění I. svazku své edice a na úvodu k edici, věnovanému životu nuncia J. S. Ferreriho. V Ambrosiánské knihovně v Miláně Kristen studoval korespondenci kardinála Borromea z období 1588–1610. Pracoval i v milánském arcibiskupském archivu, zde však s menším výsledkem. V biskupském sídle ve Vercelli prostudoval jak arcibiskupský archiv, tak kapitulní archiv sv. Eusebia, kde pořídil opisy bohemik a moravik z knihy konceptů někdejšího pražského nuncia Giovannioho Francesca Bonhominiho z let 1581–1582. Ze zápisu B. Jenšovského vyplývá, že v období 1931–1933 pobýval v Římě i Alexander Húščava (1906–1969), jenž na základě stipendia studoval na vatikánské škole, kterou však nedokončil.

Stipendijní pobyt v Římě Kristenovi přinesl určité zkušenosti jak z archivního prostředí Vatikánu a italského archivnictví, tak z diplomatického prostředí. Ale vědeckého postavení, jaké získali spolužáci z archivní školy, např. Jindřich Šebánek a Otakar Odložilík, zdaleka nedosáhl. Jindřich Šebánek, který po absolutoriu v Praze v roce 1923 odešel nejprve do Moravského zemského archivu a začínal jako konceptní adjunkt, se v roce 1934 habilitoval prací *Archivy zrušených klášterů moravskoslezských*.¹³² Otakar Odložilík po smrti jejich učitele Václava Novotného¹³³ v r. 1932 převzal stolicí československých dějin a v září r. 1934 byl už jmenován mimořádným profesorem na FF UK. Ale dvojaké postavení – tedy oscilace mezi Archivem ministerstva vnitra a Filozofickou fakultou UK – Odložilíkovi neposkytovaly dostatečný prostor pro vědecké bádání. Jak píše ve svých denících, pravidelná úřednická práce, výjezdy na skartace a revize na venkov mu ubíraly elán do vlastní vědecké práce, ve které viděl smysl svého života.¹³⁴ Ve stejné situaci se ocitl i Kristen, který ve svých 32 letech začal svoje postavení teprve budovat. Přitom musíme připomenout, že Kristen

¹³³ KRISTEN, Zdeněk: *Za Václavem Novotným*. In: *Časopis archivní školy XI*, 1933, s. 163–173.

¹³⁴ ODLOŽILÍK, Otakar: *Deníky z let 1924–1948. /I. 1924–1939/*. Praha 2002, s. 598.

s Odložilíkem patřili k nejnadanějším studentům na fakultě s nejlepšími výsledky.¹³⁵

Bedřich Jenšovský ve své zprávě z Československého ústavu historického v Římě za období 1930–1934 zhodnotil Kristenovo působení na sekretářské pozici v letech 1924–1930 kladně a srovnal je s následujícím obdobím – to bylo narušeno střídáním nezpracovaných sil, které nemohlo přispět k příznivému dojmu o ústavu ani k posílení organizace jeho pracovních úkolů. Tím také vysvětlil skutečnost, že celkový výsledek za uplynulé čtyřleté období (1930–1934) nepřinesl takový pracovní výtěžek jaký se očekával.¹³⁶ Přes všechny peripetie, které Kristena na konci jeho římského pobytu postihly, to byla pro něj částečná satisfakce.

Kristen byl od počátku roku 1935 povýšen B. Jenšovským do funkce zemského vicearchiváře Archivu země České, kde dále pokračoval ve svých výzkumech. V té době se Gustav Friedrich stává rektorem Karlovy univerzity pro období 1935–1936. V únoru 1936 dostal Kristen pozvánku na Friedrichovu slavnostní instalaci ve velké dvoraně Právnické fakulty UK. Friedrich zde zároveň přednesl přednášku na téma *O českých deskách zemských*. Zdeněk Kristen tehdy svému profesorovi napsal: „K zvolení rektorem staroslavného učení Karlova, důstojnému uznání národně vědeckých zásluh nejpřímněji blahopřeje Z. K.“¹³⁷

V průběhu roku 1936 Kristen spolu s kolegy Matouškem Volfem, Kleplem a Haasem na žádost ministerstva spravedlnosti revidovali všechny staré pozemkové knihy, které byly založeny a uzavřeny před r. 1873. Ze čtyřiceti dvou archivů sám Kristen prověřil deset těchto institucí.¹³⁸ Tato práce byla velmi časově náročná a je pravděpodobné, že při všech těchto pracovních povinnostech a Fried-

¹³⁵ JENŠOVSKÝ, Bedřich: *Z archivní školy*. In: *Časopis archivní školy*, ročník II. (1924), Praha 1925, s. 188. Jediní Kristen a Odložilík ze všech studentů II. kurzu SAŠ dosáhli na české Univerzitě Karlově slavnostní promoce dne 15. 3. 1923 a 7. 11. 1924.

¹³⁶ TÝŽ: *Z Československého ústavu historického v Římě*. In: *Časopis archivní školy*, ročník XII (1934), Praha 1936, s. 188–192.

¹³⁷ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 54, koncept Kristenova blahopřání Friedrichovi, bez data.

¹³⁸ TAMTÉŽ, kart. 1. Zpráva Zemskému Archivu v Praze ze dne 16. června 1946. Při revizi městských archivů v souvislosti s přebíráním pozemkových knih v letech 1935–1938 a při skartacích v obecních spisovnách v roce 1944 Kristen navštívil 56 různých měst.

richově zaneprázdněnosti na rektorském křesle se Kristenovy naděje na habilitaci, o které Kristen snil po návratu z Říma, začaly rozplývat.

V r. 1935 vyšel Kristenovi příspěvek o historickém vývoji latinského písma v Ottově Slovníku naučném nové doby.¹³⁹ Podle názoru Zdeňka Fialy, Kristanova žáka ze SAŠ, podal Kristen hluboce odborně fundovaný výklad, který byl dosud nejlepším stručným přehledem vývoje latinského písma v češtině. Pojednání bylo doplněno bohatou bibliografií pomůcek, příruček a faksimilových sbírek, které umožnily zájemcům další studium.

4.4. Osmé stipendium

Pro měsíce únor až srpen 1936 získal Kristen znovu stipendium, tentokrát pro práci na IX. svazku edice *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, a odcestoval s celou rodinou do Itálie. Pracoval především ve vatikánských archivech registrech suplik papežů Mikuláše V. (1447–1455) a Kalixta III. (1455–1458). Dále mu bylo uloženo po dohodě s G. Friedrichem, vydavatelem edice *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, vyhledat ve fondu Instrumenta Miscellanea Bohemica z let 1230 až 1306. Zároveň Kristen pokračoval ve výzkumu bohemik ve fondu Miscellanea Armaria. Přednášel na Národním ústavu římských studií (L'Istituto Nazionale Di Studi Romani) o římských cestopisech českých šlechticů Bedřicha Donina a Zdeňka Brtnického z Valdštejna a podařilo se mu velmi úspěšně složit závěrečné zkoušky na papežské paleograficko-diplomatické škole při vatikánských archivech (La Scuola Vaticana di Paleografia, Diplomatica e Archivistica), kde prokázal nejlepší prospěch a získal jako jediný z československých archivářů diplom paleografarchiváře.¹⁴⁰

¹³⁹ KRISTEN, Zdeněk: *Latinské písmo (historický vývoj)*. In: Ottův Slovník naučný nové doby, III., sv. 2, Praha 1935, s. 1072–1081.

¹⁴⁰ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 54, Kristenův dopis Jenšovskému ze dne 2. 7. 1936. Kromě posledních tří opakovacích lekcí Kristen do školy nechodil, aby měl dostatek času na výzkum. Přihlásil se pouze k závěrečným zkouškám a získal plný počet z padesáti možných bodů.

Z Kristenovy korespondence s B. Jenšovským, vedené v letech 1924–1938, je zřejmé, že Jenšovského pravidelný kontakt s Římem se projevoval i v reálných požadavcích kladených na Zdeňka Kristena. Ten zdaleka neprožíval takové napětí, které jej provázelo po dobu jeho prvního stipendia v letech 1924–1930. I přesto se zmiňuje, že veškerý volný čas opět pracoval na agendě ústavu a v ústavní knihovně. „*Je totiž zcela vyloučeno, aby jediná síla mohla zvládnout badatelské úkoly v archivu a vyřizování rozsáhlé úřední agendy (přičemž má vyplňovati penza konceptního a kancelářského úředníka, reprezentaci ústavu a k tomu všemu ještě pořadatelské práce na ústavní registratuře a knihovně.*“ K tomu všemu řešil opět rodinné komplikace, když byla jeho mladší, osmiletá dcera Ludmila postižena střevní infekcí (lehkou formou paratyfu z mořské vody), který se projevoval vysokými horečkami trvajících deset dní a výrazným snížením tělesné hmotnosti.

Kristen samozřejmě využíval možnosti vzít s sebou do Říma svou rodinu, protože to bylo pro jeho ženu Marii možnost delšího kontaktu se její domovinou. Je však zřejmé, že při vysokých požadavcích na práci v ústavu neměl Kristen na rodinu čas, proto využíval možnosti čerpat dovolenou na konci svého pobytu v Římě.

V lednu 1937 odchází ze života další z Kristenových profesorů z fakulty – Josef Pekař. Po pohřbu v Jenišovicích se konal v síni právnické fakulty důstojný a dobře připravený obřad. Hlavní projevy měli historik umění a archeolog Josef Cibulka, Antonín Salač a Josef Šusta. Bylo to těsně poté, kdy pražská univerzita slavila sté výročí vydání Palackého *Dějin národu českého v Čechách i v Moravě* a Šafaříkových *Slovanských starožitností*.¹⁴¹

Šusta ve své vzpomínce na Pekaře připomenul: „*A náš lid cítil, že na pouti takové krásně mužná postava Josefa Pekaře může býti průvodcem spolehlivým, a proto přijímal každé jeho slovo, i když s ním v ledačems nesouhlasil, s vážností a pozorností. Pro nás pak, kteří jsme mu stáli blízko jako kolegové a oráči na společné brázdě badatelského úsilí, zachová vzpomínka na velikého dějepisce sílu příkaznou: Jíti dále jeho světnou stopou, pokud síla stačí, a odevzdati jako jeho*

¹⁴¹ ODLOŽILÍK, Otakar: c. d., s. 706–707.

*odkaz dalšímu šiku mladších pracovníků tu silnou vůli k pravdě a lásku k národu, která tvořila podstatu bytosti Josefa Pekaře spolu s tím nejhodnotnějším jádrem pravého lidství, které nejlépe vystihl prezident Osvoboditel prostým slovem: umřel dobrý člověk.*¹⁴²

V květnu 1937 se konal 1. sjezd československých historiků, na který dostal Kristen od Šusty pozvánku už při jeho vyhlášení v červnu 1936. Sjezd byl rozdělen do tří sekcí. Do první, ideové sekce patřily přednášky o současném dějepisectví obecně i ve speciálních oborech (archeologie, právo, umění, pomocné vědy) – zde kromě Milady Paulové (1891–1970) vystoupili Kristenovi spolužáci ze SAŠ O. Odložilík (o německé historiografii v Československu), F. Čáda (o nynějším stavu bádání o československých dějinách právních) a Jindřich Šebánek (o stavu a úkolech čl. bádání v pomocných vědách historických). Ve druhé sekci, organizační, měli slovo J. Prokeš, F. Hrubý, B. Jenšovský a B. Mendl o organizaci archivnictví, edicí a historických ústavů.

Ve třetí sekci, didaktické, se příspěvky týkaly především učebnic a učebních osnov dějepisu.¹⁴³ Vzhledem k tomu, že vše, co mohl Kristen sdělit o zkušenostech z dlouhého římského pobytu, za něj sumarizoval B. Jenšovský ve svém příspěvku *Římský historický výzkum*, Kristen nakonec nevystoupil. Navíc se v tomto období věnoval především splnění svých archivních úkolů a připravoval se na další stipendium v Itálii.

4.5. Poslední stipendium na počátku války

Poslední studijní pobyt v Římě uskutečnil Kristen na základě tříměsíčního stipendia od února do května 1938. Ohrožení ČSR nacistickým Německem viselo ve vzduchu a sám Kristen naznačuje velké těžkosti na rakousko-německé hranici, ze kterých se chvíli nemohl vůbec vzpamatovat.¹⁴⁴ Kristen tehdy netušil, že

¹⁴² ŠUSTA, Josef: *Památce Josefa Pekaře*. In: Český časopis historický, ročník XLIII, Praha 1937, s. 252.

¹⁴³ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 52, I. sjezd čl. historiků 1937.

¹⁴⁴ TAMTÉŽ, kart. 54, dopis B. Jenšovskému ze dne 23. 3. 1938.

komplikace na cestě souvisely s přípravou Německé říše na anexi Rakouska. Celý pobyt byl narušen nejistotou a obavami: „*Že události v Rakousku a u nás, pokud z rádia a novin lze sledovati, nepřispívají k uklidnění, netřeba ani podotýkati. Žijeme tu v stálém napětí a rozčilení, které projevuje nutně své důsledky v celkovém rozpoložení.*“ Rodina za Kristenem přijela v dubnu 1938 a Kristen píše Jenšovskému, že z jejich cestování, které nakonec proběhlo bez potíží měl po svých zkušenostech velké obavy. Koncem měsíce se Kristen zúčastnil V. národního kongresu římských studií (jenž pořádal L’Istituto Nazionale Di Studi Romani) s přednáškou Horatius v československé literatuře (Orazio nella letteratura cecoslovacca), která se v sekci klasické filologie a literatury setkala se značným zájmem a navázala na ni živá a věcná debata.¹⁴⁵ Během tohoto pobytu v Itálii se Kristen setkal opět s M. Linhartovou, tehdy už komisařkou Československého státního ústavu historického v Praze a E. Wintrem, profesorem církevních dějin na německé univerzitě v Praze. Kristen pokračoval především ve výzkumu na IX. svazku edice *Monumenta Vaticana*... Koncem dubna se zmínil v dopise Jenšovskému, že Řím se připravuje na návštěvu Adolfa Hitlera, jehož uvítání mění již v tu dobu podstatně vzhled římských ulic, hlavně v sousedství starověkého Říma.

Po návratu z Itálie obdržel Kristen od ředitelství Státního ústavu historického dekret o svém jmenování dopisujícím členem italské historické společnosti Regia deputazione di storia patria, který byl ústavu z Říma zaslán ministerským radou Plachtem.¹⁴⁶

Mnichov a nárůst slovenské iredenty přinesl všem Čechům na Slovensku závažné a v konečném důsledku neřešitelné problémy. Ke vzrůstu protičeských nálad došlo také na univerzitní půdě a o většině českých učitelů rozhodla s konečnou platností slovenská politická garnitura před Vánocemi. Profesori Univerzity Komenského, např. J. Borovička, V. Chaloupecký, V. Klecanda, J. Ludvíkov-

¹⁴⁵ TAMTÉŽ, kart. 43, celková zpráva zemského vrchního archivního komisaře Z. Kristena o jeho pracích v archívech vatikánských v Římě za březen až květen 1938.

¹⁴⁶TAMTÉŽ, kart. 1, dopis z 18. 10. 1938 s příloženým dekretem.

ský, hledali umístění na české akademické půdě a jejich příchod nevyvolal právě nadšení.¹⁴⁷

O. Odložilík tehdy situaci na pražské fakultě popsal následovně: „*Z ničeho jiného nemohu mítí valné radosti. Jmenování naše jsou zastavena, ale bratislavští přijdou, a to i Chaloupecký i Klecanda, tak tedy budeme sloužiti pod novou vrchností. Nemýlím se asi, vidím-li v pozdí režie Šustu, to, že Borovička je odsunován do Brna, by tomu nasvědčovalo. Klecanda, to je pomsta Vojtíškovi, a to notná. Dnes jsem s ním mluvil. Je rezignovaný, protože je to porážka. Hrátí druhý bas vedle Friedricha, to bylo něco jiného nežli sloužiti pod Klecandou. Ale jinak to nemohlo ani dopadnouti.*“¹⁴⁸

Situaci potvrzoval v důvěrném sdělení G. Friedrich J. Šebánkovi do Brna: „*Máte teď starosti s pány z Bratislavy, kteří ostatně budou hledat i u Vás pohostinství. Já sám asi budu obdařen /Vl./ Klecandou. Příliš velká přízeň páně Kroftova jej zavedla, že si začal hledět spíše věci politicky zajímavějších a slibujících snadný úspěch a od šedivosti našich nauk se odvrátil.*“

V tomto období prožíval Zdeněk Kristen značné zdravotní těžkosti. V červenci 1939 žádal na doporučení svého ošetřujícího lékaře MUDr. Jaroslava Procházky o prodloužení své zdravotní dovolené na osm až deset týdnů, a to pro doléčení v horském prostředí. Kristen už od konce května projevoval zřetelné známky vážné choroby, které se projevovaly zvláště nápadným hubnutím. Během čtyř měsíců se jeho tělesná hmotnost snížila o 20 kg, nepodařilo se nám však zjistit, jakýou nemocí tehdy Kristen trpěl.¹⁴⁹

Další vzpomínka, která se nachází v Kristenově pozůstalosti souvisí s jeho setkáním s kolegou z AZČ Josefem Matouškem (1906–1939),¹⁵⁰ který jako pravi-

¹⁴⁷ AUPO, fond Filozofická fakulta, Habilitační práce H 241; LACH, Jiří: Josef Borovička. Osudy českého historika ve 20. století, s. 132–133.

¹⁴⁸ ODLOŽILÍK, Otakar: *Deníky z let 1924–1948/I. 1924–1939*, Praha 2002, s. 755.

¹⁴⁹ NA, fond Archiv země České, inv. j. Kristen. Dopis určený Zemskému úřadu, ze dne 12. 6. 1939.

¹⁵⁰ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava – PRAŽÁKOVÁ, Jana: *c. d.*, s. 409. Vedle práce v AZČ působil J. Matoušek od r. 1935 jako soukromý docent všeobecných dějin na FF UK.

delný vatikánský badatel popisoval politickou situaci v Itálii v článku *Fašismus a italské dějepisectví*.¹⁵¹

Když byli manželé Kristenovi spolu s dalšími přáteli a italským novinářem na počátku března 1939 pozváni J. Matouškem do jeho bytu na čaj, při rozhovoru o politické situaci přišla řeč také na německé nároky. Matoušek se snažil přesvědčit italského dopisovatele, že nebezpečí německé expanze nehrozí jen Československu, ale i Italům. V živé a velmi prudké debatě, kdy byla z české strany zdůrazněna hrubá křivda, která se Mnichovem stala českému národu odtržením pohraničního pruhu tvořícího se zbylou částí Čech jediný geografický celek, setrval italský redaktor na schvalování Mnichova. Z rozhovoru bylo jasné, že zmíněný redaktor byl zcela pod německým vlivem a Matoušek jako hostitel se s návštěvou chladně rozloučil i s vědomím možných následků. Další schůzka Z. Kristena s J. Matouškem se uskutečnila před 20. září 1939 v kavárně Urban ohledně přidělení článků k 50. narozeninám ředitele AZČ Bedřicha Jenšovského případným autorům. Tehdy Matoušek Kristenovi sdělil, že podnikl na příslušných místech v Berlíně kroky směřující k uvolnění německého útlaku v českých zemích. Při loučení se zmínil, že je možné, že večer už bude mezi zatčenými.¹⁵² Josef Matoušek se stal jednou z prvních obětí 17. listopadu 1939, když byl zastřelen spolu s jinými představiteli studentstva na ruzyňských polích. Nadaný J. Matoušek stihl ve svých třiceti třech letech vyryt hlubokou brázdou na poli dějin náboženských, diplomatických a politických 16. století a na poli novověkých dějin 19. století.¹⁵³

Tato tragédie, která postihla nadaného Josefa Matouška, otřásla celou historickou obcí. Sám Kristen od podzimu 1939 do roku 1943 zprostředkovával zaslání zpráv do ciziny; zprvu zejména do Francie přes Itálii prostřednictvím slavisty Ettoreho Lo Gatta (1890–1982), který býval ředitelem Ústavu italské kultury

¹⁵¹ MATOUŠEK, Josef: *Fašismus a italské dějepisectví*. In: Český časopis historický, ročník XLIV. Praha 1938, s. 82–92, 538–546.

¹⁵² AUPO, fond Z. Kristen, kart. 44, prohlášení sepsané v Praze 5. září 1945. Setkání proběhlo 3. nebo 10. 3. 1939. Další přítomní byli redaktor Karel Netřeš a kolega z AZČ Jan Klepl. Při setkání před 20. 9. 1939 měl Matoušek Kristenovi sdělit, že vznesl požadavek, aby byly zrušeny oberlandráty jakožto instituce odporující duchu zákona, jímž byl Protektorát Čechy a Morava uveden v život, a že usiloval o vyloučení přímého působení gestapa v českých zemích.

¹⁵³ MACŮREK, Josef: *Josef Matoušek*. In: Naše věda, ročník XXIV, č. 1–2, Praha 1946, s. 193.

v Praze a také později sem často zajížděl. Kristen po Lo Gattovi poslal písemnou informaci do Vatikánu a na jaře roku 1941 zprávy po své ženě.¹⁵⁴ Kristenova manželka Maria pomáhala při své návštěvě domova předávat ústní zprávy do Říma vatikánským autoritám. Manželé Kristenovi také organizovali mezi příbuznými a známými podpůrnou akci ve prospěch rodin emigrantů, internovaných a popravených. Pravidelnou měsíční podporou pomáhali Marii Mejstříkové, jejíž manžel JUDr. Zdeněk Mejstřík, státní zástupce, byl po pádu Francie zatčen pro velezrádnou činnost, Lidovým soudem v Berlíně byl odsouzen k smrti a 23. února 1943 byl v Plötzensee popraven. Marie Mejstříková se stala v r. 1946 místopředsedkyní Svazu osvobozených politických vězňů a pozůstalých po obětech nacismu. Kromě Marie Mejstříkové byli Kristenovi nápomocni Evě Klecandové, choti Vladimíra Klecandy, člena Státní rady v Londýně, která později zahynula v koncentračním táboře, a Miladě Paulové, jejíž choť byl vězněn v koncentračním táboře. Před odjezdem Vl. Klecandy do ciziny pro něj Kristen překládal do italštiny tajné depeše určené pro cizinu.

Na konci roku 1939 byl Zdeněk Kristen zajištěn německými policejními orgány a vyslýchán v souvislosti s nějakou finanční transakcí do ciziny, ale po zjištění, že jde o záměnu osoby, byl po čtyřech hodinách propuštěn.¹⁵⁵

Z tohoto období jsou bohužel zprávy o Kristenově osobním i pracovním životě velmi torzovité.

V březnu 1940 rezignoval Gustav Friedrich na pozici editora ediční řady *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. Přislíbil dokončit v tisku se nacházející III. díl *Codexu...*, avšak přípravu a vydání svazků IV. a V. této ediční řady svěřil Zdeňku Kristenovi. Ze vzpomínek Josefa Kollmanna (1920–2007) víme, že Friedrich už na konci svého života byl dosti nemocen, téměř neviděl a silně nedoslýchal, což se projevovalo i při jeho pedagogickém působení.¹⁵⁶

¹⁵⁴ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 1, dopis Zemskému národnímu výboru v Praze ze dne 27. 7. 1946.

¹⁵⁵ NA, fond Archiv země české 450, sign. Kristen. Tyto informace jsou součástí osobního dotazníku, který vyplňovali zaměstnanci po válce.

¹⁵⁶ KAHUDA, Jan: *Rozhovor s PhDr. Josefem Kollmannem*. In: Archivní čtvrtletník, ročník IX, 2001, č. 2, 2002, s. 16–21.

Oznámení o výše zmíněném rozhodnutí obdržel Kristen oficiálně od zemského vrchního archivního rady Jenšovského, který Kristena žádal, aby se neprodleně ujal tohoto úkolu a podal ředitelství archivu podrobný návrh a program příštího postupu svých prací.¹⁵⁷ Převzetím Friedrichových přednášek v IX. kurzu Státní archivní školy, o níž jsme se zmínili v předchozí kapitole, započala i Kristenova pedagogická kariéra. V letech 1940–1941 vedl Kristen kronikářské kurzy v Milevsku, Holiči v Čechách, Ledči nad Sázavou, Hlinsku, Ústí nad Orlicí a Nových Benátkách, odkud pocházel jeho děd z otcovy strany.

Práci na *Codexu*... se mohl Kristen jako archivní rada věnovat až po svých hlavních povinnostech. Jedním z jeho úkolů byla práce na inventarizaci církevního archivu v Praze, která byla zahájena z podnětu úřadu říšského protektora. V rámci této akce připadla Kristenovi inventarizace archivu královské kolegiální kapituly u sv. Petra a Pavla na Vyšehradě a arcibiskupského archivu v Praze.¹⁵⁸ V říjnu 1941 byl zatčen gestapem Bedřich Jenšovský, jeden z nejbližších Kristenových spolupracovníků v archivu. Jenšovský byl čelný funkcionář České obce sokolské a v době okupace byl činný v sokolském odboji. Po zatčení byl zpočátku vězněn v terezínské Malé pevnosti a odtud byl deportován do Osvětimi, kde na počátku února 1942 zahynul.¹⁵⁹ Jeho žena Věra Kosinová-Jenšovská zůstala do své smrti blízkou přítelkyní manželů Kristenových.

4.6. Joachim Prochno v Archivu země České

V Archivu země České od léta 1941 probíhala dosti rozsáhlá personální reorganizace, protože zde doposud nepracoval ani jediný německý zaměstnanec. V této souvislosti byl na přímý pokyn říšského protektora Protektorátu Čechy a Morava Konstantina von Neurath (1873–1956) jmenován zemským archivním radou Joachim Prochno (1897–1945), který po odstranění dosavadního ředitele Bedři-

¹⁵⁷ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 53, dopis s č. j. 2051 ze dne 22. 3. 1940.

¹⁵⁸ TAMTÉŽ: dopis s č. j. 2430 ze dne 3. 3. 1941. Účast Archivu země České na inventarizaci církevních archivů.

¹⁵⁹ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava – PRAŽÁKOVÁ, Jana: *c. d.*, s. 284.

cha Jenšovského převzal vedení archivu.¹⁶⁰ V témže roce v dubnu, ještě za vedení B. Jenšovského, byl Kristen povýšen do funkce zemského archivního rady. Od února roku 1942 byl sice ředitelem AZČ jmenován historik, archivář archivu ministerstva vnitra a docent pražské Německé univerzity Anton Blaschka, ten však zůstal až do konce války v armádě a do řízení archivu nezasahoval. Vedoucí funkci zástupce ředitele AZČ si podržel Prochno až do května 1945.

Koncem léta 1942 po atentátu na zastupujícího říšského protektora Protektorátu Čechy a Morava Reinharda Heydricha (1904–1942) byli do státní správy dosazováni říšští úředníci. Ředitel Archivu ministerstva vnitra Jaroslav Prokeš¹⁶¹ byl odvolán a na jeho místo nastoupil jako komisariátní vedoucí archivní referent Úřadu říšského protektora Oskar Horst Swientek. Prokeš sice zůstal formálně jeho zástupcem, ale do řízení archivu nemohl zasahovat.

Situace v AZČ se změnila na jaře r. 1943, kdy byl J. Prochno jmenován podle nově systemizovaného řádu vrchním zemským archivním radou („Landesarchivoberrat“). K této funkci mu ještě na podzim tohoto roku přibyla funkce komisariátního vedoucího Archivu ministerstva vnitra („Kommissärleiter“) a k tomu ještě pozice archivního referenta při Úřadu říšského protektora po Horstu Swietkovi, který narukoval do wehrmachtu.

Oproti epoše meziválečné Republiky československé, poznamenané tradiční nevraživostí mezi oběma největšími archivy, resp. jejich vedeními, existovala od vzniku Protektorátu Čechy a Morava do počátku roku 1942 v otázce vymezení kompetencí mezi Zemským archivem (AZČ) a Archivem ministerstva vnitra vcelku shoda. Horst Swientek, jehož vliv nad protektorátními archivy se upevnil počátkem roku 1943 poté, kdy mu byla svěřena agenda protináletové ochrany archiválií, nicméně narážel na rozhodný odpor Archivu země České a jeho vedoucího J. Prochna. Nutno říci, že jednou z příčin tohoto konfliktu byly spory o archivní fondy, vedené mezi oběma institucemi již po několik desetiletí, které

¹⁶⁰ BELLING, Vojtěch: *Joachim Prochno a jeho působení v Archivu země České v období Protektorátu Čechy a Morava*. In: *Paginae Historiae*, 10, Praha 2002, s. 226.

¹⁶¹ PROKEŠ, Jaroslav: *Z archivu ministerstva vnitra v Praze*. In: *Časopis archivní školy*, ročník XII (1934), Praha 1936, s. 173. Odchodem Ladislava Klicmana do výslužby v roce 1934 se stal Jaroslav Prokeš jeho nástupcem.

ovšem v současné chvíli získávaly do značné míry spíše zástupný charakter. Jednalo se především o dávný problém uložení zemských desk a tzv. stavovských desk, jež si nárokovaly oba hlavní archivy. Zatímco většina fondu zemských desk byla od r. 1926 uložena v Archivu ministerstva vnitra, stavovské desky byly stále deponovány v AZČ. Když se počátkem roku 1942 Swientek pokusil přemístit část těchto desk z AZČ do AMV, Prochno tuto akci znemožnil. Byl si vědom rychlého růstu Archivu ministerstva vnitra jakožto centrálního archivu a snažil se všemi prostředky hájit samostatnost „svého“ archivu proti Swientekově snaze o jeho podřízení.¹⁶² S případnými sloučením obou institucí rozhodně nesouhlasil a ani v jeho návrhu nové systematizace Archivu země České se s ním nepočítalo, i když bylo jako eventualita zmíněno.

4.7. Boj o *Codex*...

Na konci následujícího roku v listopadu 1943 zemřel Gustav Friedrich, jehož zdraví bylo nalomeno rychle pokračující sklerózou. Na jeho pohřbu v Malvazinkách měl hlavní projev jeho žák V. Vojtíšek. Kristen byl pověřen úkolem zpracovat Friedrichovu pozůstalost. S tím souvisela i následná jednání v Archivu země České pod vedením „protektorátních komisařů“ o dalším pokračování Friedrichovy edice *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. Nešťastná náhoda zavinila, že se Friedrichův nekrolog napsaný a poslaný Kristenem vydavateli Ant. Beerovi na počátku r. 1944 do kritického měsíčníku *Naše věda* ztratil. Co způsobilo změnu autora nekrologu, nevíme. Friedrichův nekrolog, napsaný Jindřichem Šebánkem, totiž nacházíme až v poválečném čísle tohoto časopisu z r. 1947.

¹⁶² BELLING, Vojtěch: c. d., s. 228–229. Swientek vystupoval z pozice nekompromisního zastánce centralizovaného archivnictví pod vedením svého archivu. Požadoval veškerou dohlížecí pravomoc nad státními i nestátními archivy v Protektorátu a nad státními archivy, navíc i nejvyšší správní pravomoc, a to pro sebe jakožto ředitele archivu, nikoli jakožto referenta při říšském protektorovi, vykonávajícího zčásti tuto funkci již dříve. Popíral dokonce i právo na existenci AZČ s tím, že sloučení obou hlavních archivů je v budoucnu nevyhnutelné.

Jindřich Šebánek, od roku 1937 jmenovaný na základě studie *Moderní padělky v moravském diplomatáři* mimořádným profesorem na brněnské univerzitě, byl na počátku přesvědčen, že Friedrichova koncepce, aby *Codex...* měl jednoho zpracovatele, nebyla šťastná. Friedrich nemohl zvládnout úkol, který si jako mladý muž předsevzal a který si i ve svém vysokém věku podržoval. Šebánek viděl východisko ve zřízení vydavatelského kolektivu, do něhož by byla začleňena řada spolupracovníků, aby i přípravné práce (zejména fotografování listin) se uskutečňovaly soustavně a hromadně, a ne jen ze soukromé iniciativy editora.¹⁶³ Naproti tomu Kristenova koncepce byla shodná s koncepcí Friedrichovou. Po prostudování Kristenovy a Šebánkvy korespondence¹⁶⁴ je zřejmé, že oba Friedrichovi žáci si činili nárok na pokračování jeho díla. Aktuální se tato „kauza“ stala koncem roku 1943, kdy svoji pozornost na pokračování *Codexu...* obrátila i německá úřední místa řídící historické a ediční úkoly v Protektorátu Čechy a Morava. Hned po pohřbu prof. Friedricha navštívil J. Prochno jako německý zástupce ředitele AZČ (do jehož edičního programu byl *Codex...* jakožto zemská historická publikace zařazen) Heinze Zatschka (1901–1965),¹⁶⁵ aby s ním projednal otázku dalších prací na této ediční řadě. Podle Prochnova sdělení bylo vzato na vědomí usnesení,¹⁶⁶ jímž byla přijata rezignace prof. Friedricha na přípravu dalších svazků *Codexu...* s tím, že Friedrich přislíbil dokončit v tisku se nacházející III. díl. Jak již bylo výše uvedeno, příprava a vydání IV. a V. svazku této ediční řady byly svěřeny Zdeňku Kristenovi. Bylo však vzato v úvahu jednání o případné spolupráci s J. Šebánkem, které v roce 1940 vzešlo z podnětu ministerstva školství a národní osvěty. O této spolupráci však nebylo definitivně rozhodnuto.

Kristen se opíral o názor prof. Friedricha, aby editor *Codexu...* ovládal všestranně veškerou látku z celého rozpětí *Codexu...*, protože jen tak se mu podaří pro-

¹⁶³ ŠEBÁNEK, Jindřich: *Gustav Friedrich*. In: Naše věda, ročník XXV, Praha 1947, s. 323–326.

¹⁶⁴ AMU, fond B 47 Jindřich Šebánek, ev. j. 3, inv. č. 202, korespondence Zdeněk Kristen.

¹⁶⁵ *Dějiny Univerzity Karlovy IV. 1918–1990*, Praha 1998. Pracovité Zatschek se širokými znalostmi moravské diplomatiky se posléze otevřeně přesunul na vyhraněné nacistické pozice „völkisch“ dějepisce.

¹⁶⁶ AMU, fond B 47 Jindřich Šebánek, ev. j. 3, inv. č. 202, korespondence Zdeněk Kristen. Dopis Z. Kristena ze dne 15. 12. 1943, usnesení býv. Zemského českého výboru ze dne 6. 3. 1940, č. 159/4 z r. 1940 – odd. 17, jímž byla přijata Friedrichova rezignace.

vést kritický rozbor jednotlivých listin. „Jsem si při tom vědom, že je to téměř nad síly jednotlivcovy a že je málo pravděpodobné, že se jedinci podaří dovésti celé dílo k vytčenému cíli – avšak při edičních zásadách, vypracovaných a určených pro *Codex jeho zakladatelem*, nevidím možnosti jiného řešení.“ Kristen byl přesvědčen, že diplomatické zpracování jednotlivých listin předpokládá znalost veškerého materiálu, jež umožní podrobným srovnáním písma a slohu přidělit listiny určitým notářům a písařům. K tomu přistupovalo typografické vyznačování těch částí listin, které byly převzaty z předloh, tedy z listin předchozích, jež podle Kristena předpokládalo znalosti veškeré předcházející listinné látky. Kristen byl toho názoru, že i kdyby heuristické práce byly rozděleny mezi větší počet badatelů, vlastní editorskou práci mohl konat jen jediný vydavatel. Šebánkovi Kristen sdělil, že máje úředně přiděleno přípravu a vydání IV. a V. dílu *Codexu...*, podle původního Friedrichova rozvrhu – listiny Přemysla Otakara II. i Václava II. a jeho nástupců až do r. 1310, pokládá za úsporu práce, když dokončí i vydání svazku III., který už G. Friedrich nedokončil. Heinz Zatschek i J. Prochno s touto verzí souhlasili. Kristen navrhoval, že pokud by mělo dojít k časovému rozdělení materiálu, pak by přicházela pro Šebánka v úvahu nejspíše až doba Václava II. – tedy buď rok 1278, nebo rok 1283.¹⁶⁷

V lednu 1941 převzal Jindřich Šebánek k edičnímu zpracování celý okruh listin olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku (1245–1281). Kristen ale nesouhlasil s Šebánkovou ediční koncepcí, protože neodpovídala návrhu a názoru G. Friedricha. Kristen si neuměl představit, jak by v rámci *Codexu...* určitá skupina listin byla vydávána jiným editorem nežli celek, a byla tak chronologicky rozptýlena, nehledě na možnost odlišného nazírání na určité listiny a tím podmíněné různé závěry. Pokud šlo o přímou Šebánkovu účast na edičních pracích *Codexu...*, viděl ji Kristen spíše jen v monografickém zpracování určitých skupin listin, u nichž by Šebánek plně mohl využít svých důkladných znalostí listinného materiálu zejména moravského.

¹⁶⁷AMU, fond B47 Jindřich Šebánek, ev. j. 3, inv. č. 202, dopis Z. Kristena z 15. 12. 1943.

Na poradě, která následovala v lednu 1944,¹⁶⁸ přesvědčil Šebánek J. Prochna, aby akceptoval Šebánkovu dělbu vydavatelských prací na *Codexu...* na teritoriálním podkladě. Pro Kristena to bylo zklamání. V dopise J. Šebánkovi se Kristen po měsíci odmlky v únoru 1944 netají názorem, že takto si to G. Friedrich nepředstavoval. I když tento názor na červencové poradě v roce 1940 připouštěl i B. Jenšovský, že by bylo možné pracovat na heuristickém výzkumu souběžně, Šebánek na Moravě a Kristen v Čechách o edičních pracích nebyla řeč. Kristen se k tomuto návrhu stavěl pesimisticky, přestože se spolupráci neuzavíral; prozatím se rozhodoval přistoupit k práci na období vlády Václava I., resp. na jeho druhou polovinu (1241–1253).

Šebánkův dopis, který následoval, byl tvrdou reakcí na Kristenův postoj. Jindřich Šebánek považoval za zbytečné, aby se Kristen zabýval úvahami, jaký podíl bude mít kdo na vydávání *Codexu...* Vytýkal Kristenovi skeptický pohled na jejich spolupráci a to, že její přijetí akceptoval až pod vnějším nátlakem. „*Spolupráce je možná při dobré vůli ve všech oborech lidské práce a teď i na Kodexu. Je na škodu věci, že na ni předem hledíte skepticky a že trochu velkopansky odmítáte, po případě jen jaksi pod vnějším nákladem přijímáte spolupráci. [...] O to, jak si zvěčnělý Friedrich představoval mou spolupráci na Kodexu, se s Vámi nechci přít, i když jsem přesvědčen, že ve všem pravdu nemáte. Jedno snad je Vám jasné: že totiž podmínky spolupráce nemohou zůstat bez změny, když na místo zakladatele Kodexu Friedricha jste vstoupil Vy.*“¹⁶⁹

Jaké měl tento konflikt vyústění, dnes už víme. Kristen dokončil druhý sešit III. svazku až v roce 1962. Třetí a čtvrtý sešit III. svazku připravil k vydání Kristenův aspirant Jan Bistřický, tyto sešity byly vydány v letech 2000 a 2002. Na IV. a V. svazku pracovali převážně Jindřich Šebánek se Sašou Duškovou¹⁷⁰ v letech 1962–1982. První sešit (1278–1283) VI. svazku vydal v roce 2006 Zbyněk Svíták.

¹⁶⁸ TAMTÉŽ, dopis Z. Kristena J. Šebánkovi ze dne 15. 2. 1944.

¹⁶⁹ TAMTÉŽ, kopie dopisu J. Šebánka Z. Kristenovi bez datace.

¹⁷⁰ Saša Dušková ve spolupráci s Vladimírem Vašků dokončila čtvrtý sešit V. svazku (1253–1278).

Je pochopitelné, že Kristen po skoro šesti letech badatelské práce v Římě a archivních povinnostech v Archivu země České se snažil udržet si prestižní pozici jediného editora *Codexu*... Jednou z důležitých motivací mohla být habilitace, která se stala pro Kristena nedostižná. Je nezpochybnitelné, že pověření od G. Friedricha editovat *Codex*... Kristen vsutku získal. Ale Šebánkovy racionální argumenty se s odstupem času potvrdily – tato ediční práce vyžadovala kolektiv více badatelů. Bohužel válečné období a i změna režimu po roce 1948 změnily postupně Kristenovy životní plány.

Vrátíme-li se zpět do roku 1944, oběma mužům se v tomto období narodily děti: Kristenům syn Roman v lednu 1944¹⁷¹ a Šebánkům v dubnu téhož roku dcera Hana. Korespondence obou historiků se stala smírnější a byli více ochotni ke spolupráci. Kristen, který spory o *Codex*... velmi těžce nesl, na jeden z Šebánkových otevřených dopisů odpověděl: „[...] jsem Vám vděčen za otevřenost, s jakou jste psal – třebaže jsem ji odstonal slabším srdečním záchvatem¹⁷² [...] Přál bych si jen, aby se rozhovor dál v jasném ovzduší vzájemné důvěry a otevřenosti, tak aby do celé otázky přinesl nutné jasno a klid, co je podmínkou zdárné práce.“ V říjnu téhož roku se oba badatelé podřizují usnesením J. Prochna a H. Zatschka dokončit druhou část III. dílu do konce roku 1945.

Z Šebánkovy korespondence je zřejmé, jaké pracovní a existenční komplikace musel podstupovat. Byl stejně jako jeho kolegové odstaven ze své profesorské stolice a už několik let byl na „dovolené s čekatelným.“¹⁷³ Situace se na podzim roku 1944 zkomplikovala i Kristenovi, který pro „sabotování válečných opatření v neprospěch archivu“ byl dvakrát napomenut, a to bylo nepochybně důvodem, proč byl dán k dispozici pro totální nasazení. Toto rozhodnutí se nakonec podařilo zvrátit: Kristen byl v té době téměř tři měsíce v pracovní neschopnosti, a tak nakonec příslušná komise při zemském úřadu toto rozhodnutí anulovala.¹⁷⁴

¹⁷¹ NA, fond AZČ, sign. Kristen. Opis křestního listu: Roman Antonín Pius Maria Kristen, ze dne 14. 2. 1944. Novorozence křtil vyšehradský kanovník Mons. Dr Stříž, kmotry byli Rafaelo Bartolomei, kancléř italského konzulátu, a Věra Kosinová-Jenšovská.

¹⁷² AMU, fond B 47 Jindřich Šebánek, ev. j. 3, inv. č. 202, dopis Z. Kristena 12.4. 1944.

¹⁷³ TAMTÉŽ.

¹⁷⁴ NA, fond AZČ, sign. Kristen, dotazník z 22. 7. 1945.

V prosinci r. 1944 připravoval Zdeněk Kristen vydání Friedrichova rukopisu druhé části III. dílu *Codexu...* a současně pracoval na průvodním textu k vydaným tabulkám *Acta regum*.¹⁷⁵ V tomto roce též vychází Kristenovi edice Ferreriho nunciatury.¹⁷⁶ První část obsahuje vlastní relace, papežské instrukce i Ferreriho korespondenci s kardinály a jejich dopisy nunciiovi. Druhá část přináší dokumenty, které s vlastní nunciaturou souvisí jen potud, že osvětlují nuncia a tehdejší svět z jiné než čistě úřední stránky. Najdeme zde doklady o činnosti nuncia v Itálii před odjezdem do Prahy a i celkové informace o stavech katolické církve v zemích zaalpských. Kristen k tomu všemu připojil se svědomitostí sobě vlastní objemný poznámkový aparát, který se týká nejen otištěných písemností, ale který představuje uživateli každou osobu, jež je v edici zmiňována. Celé dílo je důkazem Kristenovy akribie a pečlivosti. zabíhající místy až do minuciózních detailů, což se projevilo na rozsahu edice. Je nutné vyzvednout Kristenovu exaktní ediční techniku, která edicí v podstatě nahrazuje originál, a proměňuje současně suchou výpověď archivních dokumentů v plastický obraz doby.

Pražské povstání Kristena zastihlo v archivu. Kristen tehdy v bezprostředně ohroženém archivu s pomocí telefonického spojení podával zprávy o situaci v sousedství budovy archivu veliteli bojového stanoviště na Letné, za což bylo po válce archivu poděkováno.¹⁷⁷ V této době byl přes svůj vážný zdravotní stav J. Prochno, hospitalizovaný v Praze v sanatoriu převezen do vazby krajského soudu v Praze, kde byl vyslýchán. Na rozdíl od svého kolegy a „rivala“ Swien- teka, který se po krátkém vězení vrátil do vlasti, zůstal těžce nemocný Prochno po celé léto 1945 ve vazbě, kde v září na srdeční záchvat zemřel. Tehdy také skončila kariéra Kristenova přítele z římského období – předprotektorátního ředitele

¹⁷⁵ AMU, fond B47, Jindřich Šebánek, , ev. j. 3, inv. č. 202, dopis Z. Kristena ze dne 11. 12. 1944.

¹⁷⁶ *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem. Tomus III, Epistulae et acta Joannis Stephani Ferrerii 1604–1607. Pars I. Section 1.* Praha 1944, 464 s.

¹⁷⁷ AUPO, fond Z. Kristen, kart.1, dopis Zemskému národnímu výboru v Praze ze dne 27. 7. 1946.

Archivu ministerstva vnitra Jaroslava Prokeše, představeného J. Borovičky a V. Vojtíška.¹⁷⁸

Konec války se stal osudným pro Josefa Šustu, který v květnu 1945 na základě vlastního rozhodnutí odešel ze života. Šusta, který byl s končícím semestrem 1938/1939 na Karlově univerzitě penzionován, byl zvolen do čela České akademie věd a umění, která mu měla částečně kompenzovat nedosažený rektorský stolec, avšak tato pozice se až příliš podobala danajskému daru a Šusta se o tom brzy přesvědčil. Z rozhodnutí prezidenta Emila Háchy se Šusta objevil v přípravném výboru Českého svazu pro spolupráci s Němci, ačkoliv podobné angažmá rezolutně odmítal, neboť si byl vědom propagačního zneužití této organizace kolaboranty typu Emanuela Moravce. Po zatčení K. Stloukala v akci „Albrecht der Erste“ však Šusta neváhal a využil svého postavení v Českém svazu pro spolupráci s Němci k intervencím za osvobození Stloukalovo i dalších nacisty perzekvovaných osob. Pracoval intenzivně na *Dějínách lidstva*, které vycházely již od 30. let, avšak krvavý rok 1942 byl kritický i pro toto monumentální dílo. Konec války nepřinesl všem klid. Šest let okupace vyvolalo chuť k odplatě, která dopadla na některé po právu, na jiné nikoli.¹⁷⁹

4. 8. Volba ředitele Archivu země České

Když došlo v Archivu země České k volbě nástupce po Bedřichu Jenšovském, archivní sekce při Zemském národním výboru v Praze¹⁸⁰ vybírala kandidáta na

¹⁷⁸ KOLLMANN, Josef: Dr. *Jaroslav Prokeš, archivář, historik, učitel, medailon k 100. výroční narozeninám*. In: *Paginae historiae*, č. 5, Praha 1997, s. 123–161.

¹⁷⁹ LACH, Jiří: *Josef Šusta a Karel Stoukal. Učitel a žák – vzor a pokračovatel?* In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Philosophica, Historica* 29, ročník 2000, s. 137–138. Karel Stoukal měl po válce snahu Šustovi pomoci. Šusta hned 11. května 1945 rezignoval na funkci v ČAVU, což neučinil dříve jen proto, aby nebyl prezidentem zvolen člověk příliš nakloněný nacistům, byť se Šustovy zdravotní potíže v roce 1944 vyhroutily. S osvobozením si Šusta uvědomil, že pro mnohé odpůrce nacismu, zvláště pro londýnský exil, je kolaborantem, ať už byly jeho aktivity za války jakékoli.

¹⁸⁰ HOFFMANNOVÁ, J. – PRAŽÁKOVÁ, J.: *c. d.*, s. 21. Zemské národní výbory byly po r. 1945 iniciativní v archivních záležitostech. Ještě před koncem války se pokoušela zamezit ničení a ztrátám archiválií archivní sekce kulturní komise revoluční národní rady v Praze. Po přeměně této rady v Zemský národní výbor se stala archivní sekce poradním sborem kulturního referenta Zemského národního výboru v Praze. Předsedy zemských archivních sekcí byli V. Vojtíšek a J. Šebánek.

základě doporučení dosavadního vedení archivu a závodní rady. Na základě jednomyslného usnesení koncepčních úředníků AZČ se stali kandidáty na ředitelskou funkci Otakar Bauer, dosud vykonávající zatímní správu AZČ, a Miloslav Volf, kterému bylo svěřeno vedení inspektorátu nad archivy a spisovnými okresů, měst a obcí.¹⁸¹

Zdeněk Kristen proti této kandidatuře podal námitku vzhledem opominutí své osoby jakožto prvního zástupce pověřeného ředitele O. Bauera, neboť M. Volf byl toliko druhým Bauerovým zástupcem. Kristen ve svém písemném stanovisku vysvětloval, že mu tehdejší místopředseda zaměstnanecké rady naznačil, že důvodem opomenutí jeho kandidatury bylo Kristenovo jmenování na pozici zemského archivního rady v dubnu 1941, jelikož se tak mělo stát z příkazu říšského protektora.¹⁸² Kristen se ale v r. 1941 o toto jmenování neucházel, navíc byl B. Jenšovským ujištěn, že jmenování je v zájmu archivu, protože bude-li tato pozice obsazena Čechem, sníží se pravděpodobnost dosazení dalšího německého úředníka. Kristen chtěl svou námitkou zemskému národnímu výboru vysvětlit svoji situaci a motivaci své kandidatury na místo ředitele AZČ. V závěru svého dopisu napsal: „[...] v úctě podepsaný si dovoluje zdvořile žádati, aby byly laskavě zváženy při jednání o obsazení místa ředitele Archivu země České všechny důvody rozhodnutí zemského archivu. Podepsaný dále ujišťuje, že toto podání nečiní snad z ješitnosti anebo nemístné ctižádosti, nýbrž proto, aby ukázal opodstatněnost svého nároku a dal průchod pravdě a spravedlnosti...“

Z dochovaných dokumentů v Kristenově pozůstalosti víme, že původně na základě doporučení závodní rady AZČ a archivní sekce zemského národního výboru byl ze dvou kandidátů zemským výborem nominován Miloslav Volf.¹⁸³ Další informace k této události nemáme. Můžeme se jen domnívat, že tato Kristenova intervence nakonec zamíchala kartami a ředitelem Archivu země České

¹⁸¹ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 1, dopis Zemské archivní sekce v Praze ze dne 20. 5. 1946.

¹⁸² TAMTÉŽ, dopis Z. Kristena Zemskému národnímu výboru v Praze ze dne 16. 6. 1946.

¹⁸³ TAMTÉŽ, Dopis Zemské archivní sekce ze dne 20. 5. 1946: „Dává-li archivní sekce přednost služebně mladšímu úředníku M. Volfovi před O. Bauerem, ari tak, aby se touto nestala jiná škoda, činí tak jen s ohledem na zájem Archivu země České a s uvážením všech stránek odborné kvalifikace i osobních schopností. Archivní sekce je přesvědčena, že učiní-li zemský národní výbor usnesení podle její návrhu, bude to neobyčejně závažným krokem pro povznesení Archivu země České i všeho našeho archivnictví.“

byl potvrzen Otakar Bauer, který jim zůstal až do vplynutí AZČ do Státního ústředního archivu.

To už Kristen začal prohlubovat své pedagogické zkušenosti. Jejich počátky sahají do období Protektorátu Čechy a Morava, kdy se na Státní archivní škole věnoval přednáškám z diplomatiky, české numismatiky a církevní správy. Po válce ještě vedl paleografická cvičení, přednášel diplomatiku a sfragistiku, byl zde členem a tajemníkem zkušební komise a zastával funkci sekretáře Státní archivní školy. Od roku 1946 dostal pověření po dobu šesti let přednášet na Státní knihovnické škole pomocné vědy historické a jejich užití v knihovnictví. Bohužel knihovnické studium bylo ve školním roce 1948/1949 z archivní školy přeneseno na Pedagogickou a Filozofickou fakultu UK a Kristen byl zproštěn funkce učitele i examinátora.

Když se v listopadu 1946 konala schůze řešící obnovení Československého ústavu historického v Římě,¹⁸⁴ mezi jednajícími byli především K. Stloukal, J. Borovička, Fr. Roubík, Z. Kristen a M. Linhartová. Jednáním šlo především aby se ministerstvo školství a osvěty postaralo o uvolnění bývalých, již nedostačujících místností tohoto ústavu ve Via Crescenzo nebo ve starém hospici v Římě (založeným Karlem IV.), jenž byl dosud v majetku české koleje (stará budova na Piazza Sforza Cesarini u Corso Vittorio Emanuele). Přítomní pracovali na zlepšení současného stavu, aby se mohly co nejdříve zahájit stipendijní pobyty. Karel Stloukal nabídl Kristenovi možnost pokračovat v edici nunciatur. Kristen tehdy neměl o tuto edici zájem, žádal pouze o tříměsíční pobyt v Římě pro úvodní studii k edici III. svazku *Monumenta Vaticana*.... Na jaře 1947 informoval F. Roubík Z. Kristena, že ministr školství obnovil oficiálně Státní historický ústav v Římě a Z. Kristena jmenoval jeho členem.¹⁸⁵

Na podzim toho roku byl ohlášen II. sjezd čs. historiků v Praze. Karel Stloukal jako předseda výboru Československé společnosti historické vyzval Kristena, k

¹⁸⁴ AUPO, fond. Z. Kristen, kart. 55, Státní historická ústav v Praze – obnovení. Mezi zástupci z ministerstva byli dále V. Chaloupecký, M. Boháček, V. Bušek, O. Štefan, V.V. Štech.

¹⁸⁵ NA, fond Archiv země České 450, sign. Zdeněk Kristen.

veřejnému vystoupení.¹⁸⁶ Kristen hovořil o publikaci pramenů. Zhodnotil poválečné zvolnění tempa ediční činnosti a posoudil stav vydavatelských podniků a nové požadavky a úkoly rozdělil do tří kategorií pramenů: prameny vyprávěcí, prameny listinné – středověk a novověké a prameny memoárové. Z listinných pramenů se nejdéle zastavil u edice *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, kde informoval veřejnost o současném stavu svého vědeckého bádání.¹⁸⁷

Rozdíl mezi I. sjezdem konaným před deseti lety byl v méně jednotném programu. Stěžejním tématem II. sjezdu bylo stanovisko, že „*předním úkolem českého dějepisce jest vyšetřiti a osvětliti kořeny i genezi politických, sociálních i kulturních otázek, jimiž žije přítomnost, aby ujasněním a organickým výkladem vztahů mezi minulostí a přítomností byla správně chápána znamení doby.*“ Celá řada přednášek se věnovala otázkám česko-slovenských vztahů, postavení našich zemí mezi Západem a Východem, ruské revoluci, vývoji české národní společnosti a zápasu o české dějiny mezi Čechy a Němci. Tato témata byla nejzávažnější a těšila se velikému zájmu posluchačů. Byl to poslední sjezd, kde se setkali Milada Paulová (1891–1970) a Josef Macůrek (1901–1992), kteří hovořili každý jinak o postavení našich zemí mezi Východem a Západem. Paulová prezentovala Západ zcela okleštěně a naprosto neúměrně skutečnosti. Tak se stalo, že unikl vlastní smysl českého středověku, kterým bylo nepochybně ono stálé stýkání se a potýkání se s dynamickými silami Západu, jež se dalo shrnout do fenoménů křesťanství, západní církve, její organizace a instituce, imperiální myšlenka, románsko-germánský princip vlády, západní sociální a hospodářský systém a konečně latinská kulturní tradice.

Naproti tomu J. Macůrek, který přednášel o českých dějinách mezi Západem a Východem v 18. a 19. století, vytyčil problém Západ × Východ v podobě, kterou již dříve rozvíjel a zdůvodňoval ve svých pracích, že přes všechny kulturní rozdíly, které ovšem uznával, je Evropa neprávem roztrhována na dvě disparátní a

¹⁸⁶ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 50, dopis Přípravného výboru sjezdu čs. historiků ze dne 25. 2. 1947

¹⁸⁷ KRISTEN, Zdeněk: *Publikace pramenů*. In: *Nástin přednášek II. sjezdu československých historiků* (tištěno jako rukopis), Praha 1947 s. 8–9.

protichůdné polovice, a že tu popravdě jde jen o dvě, časové a místně podmíněné stránky téže kultury, navzájem se prolínající, splývající a doplňující. Na téma „ruská revoluce s Slovanstvo“ přednášel Zdeněk Nejedlý, který skončil výzvou mladým historikům, aby se věnovali studiu těchto otázek, jejichž epochální význam je nesporný pro další osudy lidstva. Jan Slavík se pokusil postavit problém vzniku a geneze ruské revoluce na historický základ, objasnil hlavní body této problematiky, ale následující diskuze byla roztržena a výsledný dojem z ní se jevil jako neurčitý. Zcela průkopnická byla přednáška o vývoji české demokracie, kterou přednesl Hubert Ripka. Sdělil, že důležitým předpokladem české demokracie byla mimořádná mobilita české společnosti, podmíněná zřejmě sociální skladbou národa, a že český demokratismus byl spíše negativní než pozitivní (proti Habsburkům proti šlechtě, proti církvi). Zdá se skutečně, že tento znak české demokracie byl vedle její nacionální myšlenky a jejího maloměstského a selského rázu nepříznačnější, i když nelze přehlédnout, že evropská demokracie (v Anglii a ve Francii) vykazovala vůbec velmi podobný rys, zvláště v první etapě svého vývoje. Otázka zápasu o české dějiny mezi Čechy a Němci měla být původně ústředním tématem sjezdu a byla všestranně zkoumána. Ze všech přednášek na toto téma byly zvláště Kalistovy a Matějčkovy přednášky pečlivě vypracovány a přesvědčující. V souvislosti s předchozím tématem vystoupil Jaroslav Werstadt na Pekařovu obranu proti pokusu nacistické historiografie zneužít jeho postoje, (zejména v polemice s Josefem Pfitznerem) o Pekařově myšlenkovém odkazu po deseti letech, kterou sjezd uzavíral. Kristenova přednáška O publikaci pramenů, patřila do cyklu přednášek Co jsme dlužni poznání o zpracování českých a slovenských dějin, spolu přednáškami Odložilíkovou, Roubíkovou, Janouškovou, Šebánkovou a Čádovou, kteří hovořili o dějepisném zpracování, jeho pojetí a metodách.¹⁸⁸ Jinak sjezd ukázal, že úmrtími Josefa Pekaře a Josefa Šusty se uzavřelo jedno období naší historické vědy. Kristenovi zůstal z jeho učitelů a osobností, kterých si vážil, už jen jeho římský průvodce Karel Stloukal, jenž se po šestiletém čekání na řádnou profesuru vrátil

¹⁸⁸ HOLINKA, Rudolf: *Druhý sjezd čs. historiků v Praze*. In: Naše věda, ročník XXV, Praha 1947, s. 275–283.

po osvobození do přeplněných poslucháren Univerzity Karlovy.¹⁸⁹ Vzpomínkou na Kristenovy autority, kterými byli Gustav Friedrich, Bedřich Jenšovský, Josef Pekař, Josef Šusta, ale svých způsobem i kolega Josef Matoušek, jež mu vzala válka, se uzavřela kapitola Kristenova archivářského života.

V červenci 1948 se Kristen zúčastnil spolu s 24 kolegy z AZČ odborné skartace vybraných registratur zrušených průmyslových a živnostenských podniků v liberecké oblasti. Poslední pracovní zkušenosti a politické vyhlídky potvrzovaly, že Kristenovo externí působení na obnovené univerzitě v Olomouci v r. 1946 mu přišlo velmi vhod. Ale definitivní Kristenův přechod do Olomouce souvisel se vznikem Státního ústředního archivu a jeho následné reorganizace. V důsledku zavedení krajského zřízení od roku 1949 měl být napříště Archiv ministerstva vnitra v Praze archivem ústředních institucí, a proto byl v roce 1950 změněn jeho název na Ústřední archiv ministerstva vnitra.¹⁹⁰ Na základě vládního nařízení č. 29/1954 Sb. o archivnictví se Ústřední archiv ministerstva vnitra stal 1. října 1954 základem pro vznik Státního ústředního archivu. Bývalý Archiv země České se stal jeho IV. oddělením stavovsko-samosprávným. Přechodem AZČ, který byl doposud spravován ministerstvem kultury, pod ministerstvo vnitra se zcela změnila jak podmínky pro práci, ale i strategie a nové nároky ministerstva vnitra na své úředníky. V květnu t. r. obdržel Kristen oznámení, že vzhledem k prováděné reorganizaci v Archivu země České v Praze jej ministerstvo kultury zprošťuje funkce zástupce ředitele tohoto ústavu.¹⁹¹ Kristenova situace se vyřešila nabídkou místa docenta na nově vzniklé Vysoké škole pedagogické v Olomouci, kterou Kristen s radostí přijal.

¹⁸⁹ LACH, Jiří: c. d., s. 139.

¹⁹⁰ HOFFMANNNOVÁ, Jaroslava – PRAŽÁKOVÁ, Jana: c. d., s. 23. Zrušení zemského zřízení v roce 1948 nutně ovlivnilo postavení zemských archivů, jinak v Praze, jinak v Brně a Opavě.

¹⁹¹ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 1, dopis ze dne 7. 5. 1954 – personální opatření.

5. Olomouc

5.1. Příchod na Univerzitu Palackého v Olomouci

Příchod Zdeňka Kristena na Univerzitu Palackého v r. 1947 byl spojen s přípravami na 1. výroční znovuoobnovení vysokého učení v Olomouci. Slavnostní otevření Palackého univerzity v Olomouci 21. února 1947, tj. v den prvního výroční uzákonění univerzity, bylo pojato vskutku velkoryse, nezůstala opominuta ani návštěva Františka Palackého v Olomouci, od níž v té době uplynulo 74 let. Celá Olomouc v čele s hlavními představiteli univerzity vítala prezidenta Edvarda Beneše v doprovodu premiéra Klementa Gottwalda, náměstků Petra Zenkla, Zdeňka Fierlingera, jakož i ministrů Ludvíka Svobody a Jaroslava Stránského na hlavním nádraží. Denní tisk s podrobným programem informoval obyvatele o programu oslav.¹⁹² Před obědem byl prezident Beneš uvítán v univerzitní budově na Křížkovského ulici. Odpoledne se prezident zúčastnil spolu s předsedou vlády a ministry akademických slavností v Redutě. Po této hlavní akci následovala prezidentova audience v arcibiskupském paláci, kde přijal členy olomouckého ústředního a okresního národního výboru a zástupce studentstva; večer se delegace vrátila do Prahy.

Rektor Josef Ludvík Fischer ve svém proslovu v olomoucké Redutě ocenil znovuoobnovení univerzity v Olomouci a připomenul, že vedle Prahy, která je centrem celých Čech, má Morava vedle Brna kulturní střediska v Olomouci a v Opavě. Jako sociolog zdůraznil, že „velké politické přesuny“, které se dějí ve světové politice, vyžadují sociálně ekonomickou pozornost.¹⁹³ Závěrem prohlásil, že i když v nejbližších letech po válce návaly studentů na vysoké školy pomínou, zůstane pražské vysoké školství mamutím podnikem, který si nutně vyžádá decentralizaci vysokoškolské výchovy a vysokých škol samých.¹⁹⁴ Projev prezidenta E. Beneše navázal na ideový a mravní odkaz Františka Palackého a Tomáše G. Masaryka. Zdůraznil potřebu vyspělého a schopného učitelstva a v

¹⁹² Stráž Moravy, ročník I., č. 6, ze dne 21.2. 1947.

¹⁹³ Volné slovo, ročník III, č. 45, ze dne 22.2. 1947, s. 3.

¹⁹⁴ Svobodné noviny, ročník 3 (55), č. 44, ze dne 21. 2. 1947, s. 1.

neposlední řadě potvrdil srovnání školství v Československu se Spojenými státy, západní Evropou, stejně jako se Sovětským svazem; podle prezidentova názoru je decentralizace univerzitního školství znakem vyspělé vzdělanosti a komunikační vyspělosti v našem státě. V závěru svého projevu prezident Beneš vyzvedl důležitost Moravy jako pojítka mezi Čechami a Slovenskem, připomněl, že prostřednictvím výrazných vědeckých individualit dosáhne Palackého univerzita uplatnění mezi ostatními univerzitami a dodal: „*A dovolte mi říci, že také skrze výrazné individuality mravní. Neboť není myslitelno vytvoření opravdové vědecké autority bez mravních předpokladů.*“¹⁹⁵

Svoji identifikaci s Moravou potvrdil svým krátkým pozdravným projevem tehdejší předseda vlády Klement Gottwald, rodilý Hanák.¹⁹⁶

I pomocné vědy historické měly svůj podíl na oslavách obnovení olomoucké univerzity. V trůnním sále arcibiskupského paláce, kde byl připraven pro hosty oběd, odevzdal primátor hlavního města Prahy V. Vacek rektoru J. L. Fischerovi jménem hlavního města Prahy pozdravnou adresu, kterou tvořila kniha vázaná v kůži, na jejímž hřbetu se nacházely znak a velká pečeť hlavního města Prahy. Na prvním listě byla umístěna lipová ratolest a na dalším listu text, který byl dílem archiváře města Prahy Václava Vojtíška.¹⁹⁷

Zdeněk Kristen obdržel čestnou vstupenku s číslem 78, která ho opravňovala i ke vstupu do arcibiskupského paláce, ale z pracovních důvodů (v té době byl ještě zaměstnancem AZČ) v Praze se oslavných akcí v Olomouci nemohl zúčastnit.

Tak jako Kristen většina vyučujících totiž zpočátku dojížděla do Olomouce z Brna nebo z Prahy na jeden nebo na dva dny, a proto se svým studentům nemohli náležitě věnovat. Připravovaly se studijní materiály, zároveň se vyřizovaly administrativní a provozní záležitosti. Olomoucká filozofická fakulta musela být budována od základu. Prvním pověřeným děkanem Filozofické fakulty Uni-

¹⁹⁵ Volné slovo, ročník III., č. 45, ze dne 22. 2. 1947. s.1–2.

¹⁹⁶ Čin, ročník III., č. 44, ze dne 21. 2. 1947 s. 1.

¹⁹⁷ Volné slovo, ročník III., č. 45, ze dne 22. 2. 1947. s. 3.

verzity Palackého se stal Jindřich Šebánek.¹⁹⁸ Šebánkovo představy o budování fakulty, které byly spíše konzervativní a kopírující brněnské poměry se neshodovaly s vizemi J. L. Fischera. Pracovitěmu Šebánkovi se podařilo, že filozofická fakulta zahájila svůj provoz o dva roky dříve, už v zimním semestru 1946–1947, a tím také skončilo Šebánkovo působení v Olomouci.

Kristen nastoupil do Olomouce v březnu 1947 na pozvání nového děkana Filozofické fakulty UP Vincence Lesného. Prvními vyučujícími v historickém semináři byli Jaroslav Böhm (1901–1962)¹⁹⁹ a Jaroslav Průšek (1906–1980), z Brna přišli historik Miloslav Trapl (1899–1979) a historik umění Václav Richter (1900–1970).

Už v roce 1946 se začaly na Filozofické fakultě UP přednášet historické disciplíny. Prvním přednášejícím prehistorických dějin byl soukromý docent Karlovy univerzity J. Böhm. Jeho přednášky *Lidstvo na úsvitě dějin* a *Teorie a metodologie praehistorie* zpočátku navštěvovalo málo posluchačů, protože v zimním semestru 1946 se výuka všech historických disciplín ještě nekonala. Děkan Šebánek sděloval tehdy ve svém dopise rektorátu UP, pokud má zájem na tom, aby byla výuka všech historických disciplín zahájena, je potřeba trvat na návrhu pověření doc. Böhma příslušnými přednáškami.

Šebánek byl toho názoru, že mechanické posuzování frekvence jednotlivých přednášek nemůže být měřítkem při rozhodování otázky, má-li se ta či ona přednáška konat. Šebánek trval na rychlém a jasném rozhodnutí, protože v opačném případě by pozdější nástup historických oborů na Filozofickou fakultu UP mohl být složitější. Navíc Böhmovy pedagogické i vědecké dispozice byly nesporné. To, že byla Šebánkova volba správná, potvrdil pozdější děkan FF UP, tehdy ještě Böhmův student J. Bieberle, ve svých pamětech: „*Böhm přijel do Olomouce jen asi osmkrát za semestr, ale jeho přednášky byly fantastické. V celosvětových souvislostech načrtl velkolepý obraz naší národní prehistorie. Většina mých kolegů od té doby bez ohledu na to, zda se zaměřili na starší, či novější dějiny, se zúčastňovala každoročně archeologických výzkumů, většinou u*

¹⁹⁸ URBÁŠEK, Pavel– PULEC, Jiří a kol: *Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945–1990*, Olomouc 2003, s. 148–150.

¹⁹⁹ AUPO, fond Rektorát UP, osobní spis Jaroslav Böhm, kart. 7, inv. č. 129.

kolegy Poulíka v Mikulčicích. Jednou navštívil Böhm takovou archeologickou brigádu v Želechovicích u Uničova, kde se hledaly staroslovanské pece. Terén už byl za deset dní značně překopán, ale bez výsledků. Böhm lišácky zamrkal, usmál se, vyznačil místo a během čtvrt hodiny začala efektivní objevná práce.²⁰⁰

Dalšími vyučujícími v témže semestru byli Václav Richter z Masarykovy univerzity, který přednášel dějiny výtvarného umění – byly to přednášky *Středověké stavby v Olomouci*, *Staroorientální umění* a *Od Winckelmanna k Maxu Dvořákovovi*. Předmět *Dějiny dálného východu* učil od letního semestru 1947 Jaroslav Průšek. *Úvod do dějin Ruska* Antonij Vasiljevič Florovskij (1884–1968), *Staré dějiny východních Slovanů ještě téhož roku 1947* zemřelý Eugen Jevgenij Juljanovič Perfeckij (1888–1947). Disciplínu *Starověké dějiny* začala přednášet Jiřina Otáhalová-Popelová a od roku 1948 vedla tuto disciplínu Julie Nováková (1909–1991). *Vybrané partie dějin nové doby* přednášel Julius Glücklich (1876–1950).²⁰¹ Dalším členem, kterého měl rektor J.L. Fischer v poznámkách²⁰² jako Glücklichova nástupce byl Josef Polišenský²⁰³ (1915–2001) z Karlovy univerzity. Československé dějiny přednášel František Kutnar (1903–1983).²⁰⁴ Východní a slovanské dějiny přednášela byzantoložka Milada Paulová (1891–1970), kterou později vystřídal Dimitr Krandžalov.

Kristen začal do Olomouce dojíždět ve svých pětáctyřiceti letech. Jeho rozhodnutí souviselo především s politickými změnami ve společnosti, které postupně měnily strukturu státních institucí a složení jejích zaměstnanců. Teprve nedávno dozněla kauza, kterou Kristen řešil v Archivu země České, a její souvislosti se odrazily i ve vztazích na tomto pracovišti.

²⁰⁰BIEBERLE, Josef : *Letopis intelektuála ze zatracené generace*, Olomouc 2010, s. 13.

²⁰¹ Seznam přednášek Palackého univerzity v Olomouci v zimním semestru 1946–1947, Olomouc 1946, Seznam přednášek Palackého univerzity v Olomouci v letním semestru 1947, Olomouc 1947.

²⁰² AUPO fond Rektorát UP, kart. 1, poloúřední korespondence J. L. Fischera (1946–1948).

²⁰³ POLIŠENSKÝ, Josef: *Historik v měnícím se světě*, Praha 2001, s. 132. „Prof. Stloukal mi tlumočil žádost prof. Macůrka z brněnské univerzity, abych jezdil přednášet na tehdejší připravovanou filozofickou fakultu univerzity v Olomouci.“

²⁰⁴ Seznam přednášek Palackého university v Olomouc v letním semestru 1947, Olomouc 1947, s. 16–18.

Dalším důvodem byla započatá pedagogická kariéra na Státní archivní škole a knihovnické škole, která Kristenovi znovu otevírala možnost vstupu do akademického prostředí.

První písemný kontakt s Olomoucí navázal Kristen ve svém dopisu děkanovi filozofické fakulty, ve kterém se zmiňuje: „*Spectabilis, slovutný pane děkane, navazuji na telefonický rozhovor z 23. ledna 1947. Očekávám dopis z děkanství, za jehož laskavé zaslání jsem si Vás dovolil zdvořile požádati a poněvadž dosud nedošel – obávám se, že se buď ztratil anebo že to zavinilo nějaké nedorozumění a čas již značně pokročil, odhodlal jsem se Vám napsati. Opětuji, že laskavé pozvání k přednáškám na obnovené univerzitě olomoucké, které jste mně učinil též jménem jeho magnificence pana rektora, je pro mne opravdu velkou ctí a že se ochotně a rád uváží v přednášky o PVH. Nemusím snad přitom ani ujišťovati, že se ze všech sil vynasnažím, abych nezklamal vzácné důvěry mně Vaším pozváním projevené a abych přispěl podle možnosti k rozkvětu vysokého učení poctěného jménem nezapomenutelného národního historiografa...*“²⁰⁵ Tím končí úvodní část prvního dopisu, který Kristen napsal děkanu Vincenci Lesnému, (1882–1953). Děkanství si ještě toho měsíce nechalo poslat Kristenovo curriculum vitae spolu s osvědčením o státní a politické spolehlivosti a už 6. března Kristena informovalo o žádosti na ministerstvo školství ohledně jeho pověření ke konání přednášek z oboru pomocných věd historických.

Kristenovi se zdálo na místě nabídnout jako zahajovací přednášku úvahu *Palacký a pomocné vědy historické* vzhledem k tomu, že tato otázka ještě nebyla dosud v plném rozsahu zpracována, následujícího roku vydal tři své statě *Sto let českého výzkumu historického v Římě*, *Sto let Archivu českého* a *Sedmdesát let Pramenů dějin českých* pod názvem *Za odkazem Františka Palackého*.²⁰⁶

Jedním z Kristenových úkolů bylo vybudování příruční knihovny semináře PVH. To bylo motivem jeho korespondence s rektorem UP J. L. Fischerem (1894–1973), který se budování univerzitní knihovny velmi věnoval a své pod-

²⁰⁵ AUPO, fond Rektorát UP, osobní spis Zdeněk Kristen, kart. 143, inv. č. 3101.

²⁰⁶ KRISTEN, Zdeněk: *Za odkazem Františka Palackého. Tři statě z doby nesvobody*, Praha 1948.

řízené podporoval.²⁰⁷ V dopise z listopadu 1948 Kristen zjišťoval Fischerovým jménem v Archivu ministerstva vnitra možnosti získání knihovny po prof. V. Novotném.²⁰⁸ Kristen zjistil, že přičiněním J. Prokeše tu knihovnu již pevně vlastnilo ministerstvo, a informoval Fischera o neprůchodnosti této akce. Bylo pochopitelné, že se pokusil Kristen Fischerovým jménem získat knihovnu po svém profesorovi, kterou navíc Kristen dobře znal a chtěl získat pro svůj seminář, bohužel to nebylo možné. V Kristenově pozůstalosti nalezneme soupis institucí, jejichž dary se staly základem pro založení Kristenovy příruční knihovny.²⁰⁹ Např. Státní archivní škola v Praze a Česká akademie věd a umění poskytl UP 50 % slevu na své publikace. V této souvislosti informovala rektora Fischera i Kristenova kolegyně Julie Nováková, která sama hledala v Praze možnosti jak získat knihy pro svůj seminář; tehdy upozorňovala rektora, že Palackého Univerzita si dosud nepodala žádost o postoupení konfiskátů na MŠVU.²¹⁰

5.2. Výuka na katedře historie

Kristen zahájil své přednášky až v letním semestru 11. března 1947 – přednášel *O listinách papežských* (2 hod.) a *Křesťanskou chronologii* (2 hodiny). Do pro-semináře paleografie a diplomatiky se zapsalo 14 posluchačů, soustřeďoval se na paleografická cvičení, v nichž se posluchači naučili číst středověké texty,

²⁰⁷ URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří a kol.: *Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945–1990*, Olomouc 2003, s. 151.

²⁰⁸ AUPO, fond Rektorát UP, kart. 1, dopis Z. Kristena J. L. Fischerovi, ze dne 23. 11. 1948. Bylo to období, kdy Fischer coby budovatel obnovené univerzity pomáhal nově vzniklým katedrám budovat knihovnu.

²⁰⁹ Státní historický ústav v Praze 8 svazků, Numismatická společnost v Praze 16 svazků, AZČ 16 svazků a další exempláře Codexu... a Act regium s 50% slevou, Městský archiv v Olomouci, Numismatická společnost v Praze, Zemský archiv Brně, Archiv hl. města Prahy, Královská česká společnost nauk a Filozofická fakulta UK. Jediný jednotlivec, který přispěl svými publikacemi Kristenovu semináři, byl olomoucký archivář Václav Nešpor.

²¹⁰ AUPO, fond Rektorát UP, kart. 1, korespondence rektora. Z dopisu J. Novákové bez datace se dozvídáme, že Nováková s Poldaufem měli na ministerstvu známého dr. Groha, díky jehož protekci získali včas informace o možnosti, že univerzita může vznést oficiální hromadnou žádost jménem všech seminářů UP o knižní konfiskáty.

vesměs české provenience, počínaje texty psané okrouhlou (karolínskou) minuskulou, takže studenti mohli současně sledovat vývoj písma v českých zemích od počátku 11. do počátku 15. století. Semináře stejné disciplíny se účastnilo 12 posluchačů, jeho náplní bylo čtení a výklad nejstarších českých listin: diplomatický a věcný rozbor tzv. zakládací listiny kapituly litoměřické, oltářních autentik biskupa Daniela I. a některých listin vyšehradských. Referáty a písemné práce se nezařadily. Kristenova knihovna, která se teprve postupně budovala, čítala 59 svazků, ale velký počet knih měl Kristen objednan.²¹¹ Dalším studijním materiálem nezbytným pro seminář pomocných věd byly snímky ukázek písma i listin, které Kristen získal v Archivu hlavního města Prahy a především v Archivu země České.²¹²

Nevíme, zda byla zkušenému badateli a pedagogovi Zdeňku Kristenovi na FF UP přislíbena brzká habilitace, ale z dopisu Václava Vojtíška adresovanému děkanovi Vincenci Lesnému zjišťujeme, že Vojtíškovo stanovisko bylo zdrženlivé: „*Kristenovy práce mají vědeckou cenu – jsou doprovázeny i jinými články a referáty, avšak nepostačují, aby byl PhDr. Kristen habilitován. Stav je dnes takový, že vedle Kristena není jiný kandidát, zvláště ne habilitovaný. Proto navrhuji, aby mu byly svěřeny přednášky z oboru pomocných věd a seminární cvičení, a to prozatím jako síle nehabilitované.*“²¹³

Nevíme také, do jaké míry byla pro Z. Kristena habilitace podmínkou jeho vstupu na akademickou půdu, ale je zřejmé, že se postupně loučil se svou archivní kariérou v zemském archivu a budoucnost své práce viděl v univerzitním prostředí, kde by po vytvoření pracovního zázemí mohl navázat na odkaz Gustava Friedricha.

²¹¹ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 47. Z Kristenových poznámek je zřejmé, že v roce 1947 získal dotacemi od ministerstva 75 000 Kčs; z toho na vyučovací a vědecké potřeby 50 000 Kčs a 25 000 Kčs na knihy a časopisy. V následujícím roce byla žádána poloviční částka, avšak žádná dotace nebyl povolena. V roce 1950 se žádala dotace z ministerstva na vyučovací potřeby, pomůcky, knihy a časopisy 35 000 Kčs. Získáno bylo 12 700 Kčs.

²¹² TAMTÉŽ, Snímky z Archivu hl. města Prahy z let 1947/1948 stály 9 400 Kčs, a nakoupené snímky z AZČ v letech 1947/1951 pořídil Kristen za 25 836 Kčs.

²¹³ AUPO, fond Rektorát, osobní spis Zdeněk Kristen, kart. 143, sign. 310, dopis Václava Vojtíška ze dne ze dne 11. 2. 1947.

Na konci letního semestru 1947 vypracoval František Kutnar návrh stanov Historického ústavu UP a požádal Zdeňka Kristena o jeho připomínky, aby se mohl na společné poradě Filozofické a Pedagogické fakulty UP vypracovat definitivní statut Historického ústavu UP. Ústav byl součástí Univerzity Palackého a byl společný pro filozofickou a pedagogickou fakultu. Byl rozdělen na devět seminářů²¹⁴ vedených řediteli seminářů za přispění vědeckých sil.

Obsah výuky se probíral v proseminářích a seminářích, které byly dále prokládány vědeckými exkurzemi. Členem semináře mohl být každý posluchač Filozofické a Pedagogické fakulty UP, který měl zapsáno některé proseminární nebo seminární cvičení z oboru historie. Posluchači prvních dvou semestrů filozofické fakulty byli povinni si zapsat proseminář obecně historický a proseminář z pomocných věd historických a teprve po jejich absolvování mohli se stát členy některého z historických seminářů.

V zimním semestru 1947/1948 se na přednášku *Vývoj latinského písma I* zapsalo 32 posluchačů, o přednášku *O listinách papežských* se zajímalo šest posluchačů; novým tématem byl *Vývoj česko-moravského mincovnictví*, který navštěvovalo 25 posluchačů. Dále pokračovaly proseminář a seminář paleografie a diplomatiky.

Další témata přednášek přibyla v zimním semestru 1948/1949, kdy se přednášela novověká paleografie a diplomatika císařských listin. Zdeněk Kristen si od počátku svého působení do roku 1952 vedl podrobný přehled přednášek s počtem posluchačů včetně snímků a ukázek písma a listin, které zpočátku dovožetel z Archivu země České a Archivu hlavního města Prahy. Z rozhovoru s Libuší Hrabovou,²¹⁵ která byla Kristenovou posluchačkou do r. 1951, se dozvídáme, jakou atmosféru dokázal Kristen vytvořit, když vytáhl k úžasu svých studentů ze své aktovky nějakou vzácnou listinu, kterou mohl každý student vzít do rukou. Ona sama ve čtvrtém ročníku studia získala půl pracovního úvazku na

²¹⁴ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 47. Stanovy Historického ústavu Palackého Univerzity v Olomouci: 1. seminář pro prehistorii a protohistorii, 2. pro pomocné vědy historické, 3. pro starověké dějiny, 4. pro dějiny české a slovenské, 5. pro dějiny národů západních, 6. pro dějiny národů slovanských a Byzance, 7. pro dějiny umění, 8. pro historickou vlastivědu, 9. pro posluchače pedagogické fakulty.

²¹⁵ Rozhovor s prof. PhDr. Libuší Hrabovou ze dne 4. 3. 2010.

katedře historie FF UP jako Kristenova asistentka, nicméně dál navštěvovala jeho přednášky. S Prokopem Zaoralem, který byl Kristenovým nejlepším studentem, byla dále členkou jeho semináře na téma *Listiny kláštera Předklášteří u Tišnova*; seminář tak umožňoval nahlédnutí do středověkého hospodaření kláštera: „*Tehdy to na mě velmi zapůsobilo. To, že člověk se mohl seznámit s tím, jak klášter žil a hospodařil. Mě to zajímalo spíše po stránce historické, Prokopa Zaorala spíše z diplomatické stránky. Zaoral byl starší a dodělával si vysokou školu po válce.*“²¹⁶

Kristen ve své pozůstalosti zanechal podrobné záznamy o počtu svých posluchačů, kteří u něj složili v letech 1947–1951 státní zkoušku; bylo jich celkem třicet devět.

Julie Nováková ve svých pamětech znovu vzpomněla Zdeňka Kristena jako examinátora. Sama přiznala, že při zkoušení v duovirátu s Kristenem postupovala jako začátečnice, až jí jednou děkan Karel Janáček doporučil: „*Já jsem se při vašem zkoušení ohromně poučil, ale všimněte si, jak to dělá Kristen: nechá mluvit zkoušence a všemožně jim pomáhá.*“ Nováková napsala, že od té doby už vždycky zkoušela po „kristenovském“ vzoru. A když na konci roku studenti hodnotili své učitele, klasifikovali jako nejlepší Z. Kristena a J. Novákovou.²¹⁷

Prvním šéfem katedry historie FF UP byl výše již zmíněný Julius Glücklich (1876–1950), který byl v letech 1926–1927 děkanem Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Pro jeho vysoký věk a složité dojíždění z Brna, které trvalo několik hodin, měl Glücklicha podle původních plánů rektora UP i děkana FF UP vystřídal Josef Polišínský – ale ten přijal tuto nabídku s podmínkou, že J. Glücklich bude do Olomouce nadále dojíždět.

Zdeněk Kristen kromě přednášek z pomocných věd historických byl od studijního roku 1949/1950 pověřen děkanem Jaromírem Běličem navíc lektorátem latiny pro historiky²¹⁸ a od studijního roku 1951/1952 i lektorátem italštiny.

²¹⁶ Rozhovor s prof. PhDr. Libuší Hrabovou, CSc., ze dne 4. 10. 2011.

²¹⁷ NOVÁKOVÁ, Julie: *Paměti aneb autobiografie. Třináct olomouckých let (1948–1961)*, Olomouc 2008, s. 11.

²¹⁸ AUPO, fond Rektorát UP, osobní spis Z. Kristen, kart. 143, sign. 3101, Rozhodnutí č. 162.706/49-III/4 Ministerstva školství, věd a umění ze dne 8. 11. 1949.

Zatímco po únoru 1948 byly na Palackého univerzitě provedeny organizační změny bez jakéhokoli opatření vůči historickým oborům, na Karlově univerzitě byl všechny historické obory včetně archeologie, dějin umění a etnografie spojeny v jedné katedře, jejímž vedoucím se stal Václav Husa. Míra perzekuce se lišila ústav od ústavu. Z pedagogů-historiků na FF UK byl propuštěn Zdeněk Kalista, Otakar Odložilík emigroval a do předčasného důchodu odešel Kristenův starý přítel Karel Stloukal.²¹⁹

Na všech pracovištích se stávala doktrína tzv. dialektického a historického materialismu obligatorní. Jednalo se ovšem leckdy toliko o formální proklamace. Studium starších dějin bylo ideologickému tlaku vystaveno méně, zato dějiny novověku byly polem pro režimní dějepisce. Těžiště výzkumu se tak kvantitativně přesouvalo do novověku, starší dějiny byly trpěny jako okrajová disciplína bez vztahu k současnosti. Teoretické myšlení degenerovalo na úroveň přemílání bezobsažných frází o třídnosti vědy. Jediným významnějším pozitivním výsledkem bylo bádání hospodářských a sociálních dějin (jakožto „třídních bojů“). Tradice akademické, k objektivizmu tíhnoucí historiografie byla přerušena.²²⁰

V Olomouci se katedra historie postupně rozrůstala, a protože zde nebyl politický tlak tak silný, pole působnosti pro Kristena, Polišenského, Kutnara a Žáčka byla mnohem širší a bylo zde možné uskutečňovat i projekty, které by v Praze už nebyly reálné.

Když se v březnu 1949 omlouval Julius Glücklich Zdeňku Kristenovi z účasti na pohřbu jeho matky v Praze, netušil, že mu z vyměřených let jeho života zbývá poslední rok. Julius Glücklich zemřel na konci září 1950, děkanát FF PU se s ním rozloučil smuteční tryznou a vedoucím katedry se nakonec místo avízovaného Josefa Polišenského stal Dimitr Krandžalov (1907–1971). Krandžalova doporučila jako náhradu za sebe rektoru UP J. L. Fischerovi jeho předválečná učitelka Milada Paulová, která přednášela na Palackého univerzitě v roce 1948–1949 slovanské dějiny.²²¹ Z Krandžalova dopisu Fischerovi se dozvídáme, že M.

²¹⁹ POLIŠENSKÝ, Josef: *Poznámky o stavu historické vědy 1945–1953*. In: *Věda v Československu v letech 1945–1953*. Sborník z konference, Praha 1999, s. 375.

²²⁰ KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav: *c. d.*, s. 984–985.

²²¹ AUPO: fond RUP, osobní spis Dimitra Krandžalova, kart. 143, sign. 3098.

Paulová hrála důležitou roli při přechodu Krandžalova do Olomouce. Krandžalov nabídl přednášky *Přehled dějin slovanských národů a Úloha a význam Pra-bulharů v utváření bulharského státu a kultury*.²²² Reakce studentů byly různé. Z vyprávění tehdy studentky Libuše Hrabové se dozvídáme: „*Najednou se objevil špatně česky mluvící pan profesor, a jak mu říkal nebožtík Matouš – zubr z balkánských lesů...*“

5. 3. Padesátá léta

V následujícím roce 1950 byl Dimitr Krandžalov jmenován řádným profesorem Univerzity Palackého v Olomouci a jeho pozice se ještě upevnila, když požádal prostřednictvím Krajského výboru Komunistické strany Československa (KV KSČ) v Olomouci o převod svého členství z Bulharské komunistické strany do KSČ. Ve srovnání se všemi problémy a zkušenostmi z Rumunska a Bulharska, odkud pocházel, mu pobyt v Československu přinesl stabilizaci rodinnou i pracovní. Díky Krandžalovově okázalé politické angažovanosti měli jeho podřízení na katedře historie FF UP na rozdíl od pražských kolegů relativní klid k práci. Krandžalov nesporně vyhovoval představám tehdejšího KV KSČ v Olomouci o novém pedagogickém sboru Univerzity Palackého v Olomouci. Krajský komunistický orgán totiž na počátku padesátých let pokládal olomouckou univerzitu za důležitý nástroj k překonání „konzervativně-selského a klerikálního rázu kraje a jeho reakčních tradic, pěstovaných a posilovaných olomouckým arcibiskupstvím a ještě donedávna Cyrilometodějskou teologickou fakultou UP“.²²³ Zákonem č. 58 z r. 1950 Sb. a jejím § 33 byla totiž Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta Univerzity Palackého v Olomouci vyjmuta ze svazku této univer-

²²² AUPO: fond Rektorát UP, kart.1, korespondence rektora, dopis Krandžalova Fischerovi ze Sofie ze dne 30. 6. 1948. Po dohodě s 6. odborem MŠO, který provedl potřebná předběžná šetření, byl podán návrh, aby byl Krandžalov pozván na jeden rok do Olomouce: „V každém případě jeho dočasné povolání v Olomouci by bylo nejen z hlediska UP, ale vzájemných styků s Bulharskem velmi žádoucí.“

²²³ URBÁŠEK, Pavel – PAVELKOVÁ, Renáta: *Vysokoškolští učitelé jako objekt i subjekt komunistického režimu*. In: *Východočeské listy historické* 27, Hradec Králové 2010, s. 35.

zity a de facto zrušena. Vedle olomoucké bohoslovecké fakulty byla zrušena i pražská bohoslovecká fakulta. Bohoslovci mohli pokračovat ve studiu na jediné bohoslovecké fakultě v Litoměřicích.

Tento zákon dovršil první etapu vysokoškolské reformy po únoru 1948 a plně vysoké školy podřídil státním řízení a dohledu.²²⁴ Základní organizační jednotkou fakult vysokých škol se staly katedry. Byly zřízeny podle sovětského vzoru a zpravidla zahrnovaly několik dřívějších ústavů nebo seminářů.²²⁵

V důsledku výše uvedeného zákona se Univerzita Palackého začala „otevírat lidu.“ V říjnu 1950 rektorka Jiřina Popelová-Otáhalová (1904–1985) svolala pracovní konferenci vlastivědných pracovníků Olomouckého kraje, kterou zajímal František Lón, přednosta IV. referátu Krajského národního výboru v Olomouci, a na níž rektorka UP vystoupila s referátem *Nové pojetí vlastivědné práce*. Jiřinu Popelovou-Otáhalovou, kterou si J.L. Fischer v letech 1949–1953 vybral jako svou pokračovatelku v nastoupeném trendu budování olomoucké univerzity, nový vysokoškolský zákon přiměl k realizaci dalekosáhlých změn ve struktuře Univerzity Palackého v Olomouci.

S daleko složitějšími problémy se potýkali studenti politicky perzekvovaní v letech 1950–1953 z popudu některých okresních a krajských funkcionářů KSČ, kteří se dostali do vedoucích funkcí po politickém procesu s krajským tajemníkem J. Stavinohou a několika jeho spolupracovníky.

V nemilosti některých referentů nové místní mocenské garnitury na okresním výboru KSČ se ocitla dokonce i sama rektorka UP Jiřina Popelová-Otáhalová, kterou museli nakonec bránit soudruzi z ministerstva školství.²²⁶ V říjnu 1952 obdržel student filozofické fakulty UP Josef Skřivánek dopis, v němž stálo: „*Poněvadž po kádrovém prošetření vyšly najevo nové dříve neznámé okolnosti, ruší se již dříve vydaný výnos, podle kterého vám bylo povoleno studium na*

²²⁴ Zákon č. 58 ze 18. května 1950 Sb. § 2 Úkolem vysokých škol, jako škol nejvyššího stupně je vychovávat odborně i politicky vysoce kvalifikované pracovníky, věrné lidově demokratické republice a oddané myšlence socialismu, tvořivě vědecky a umělecky pracovat a spolupracovat na šíření vědy a umění mezi lidem.

²²⁵ URBÁŠEK, P., PULEC, J. a kol.: *Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945–1990*, Olomouc 2003, s. 54.

²²⁶ TAMTÉŽ: s.168–169.

FF.“ O několik měsíců později nařídil KV KSČ rektorce a děkanům fakult UP, aby všichni studenti velkoburžoazního původu byli bezodkladně a bezpodmínečně vyloučeni ze studia. Bylo to období, kdy se tzv. studijními prověrkami probíhajícími v celostátní kampani odstraňoval z vysokých škol potenciální třídní nepřítel. Počátek padesátých let ohromil československou veřejnost politickými procesy, kterými si nová moc upevňovala svoje postavení.

Loajalita s režimem se mimo jiné stvrzovala v prvomájových průvodech, které univerzita organizovala od roku 1946. Komunistickou ideologii demonstrovala v průvodu roku 1951 hesla jako „*Věda bojuje za mír*“ a „*Imperialistická věda ničí, socialistická tvoří*“. Hlavní heslo, které nesla Filozofická fakulta Univerzity Palackého, znělo: „*Bojujeme proti kosmopolitismu, Naším vzorem je sovětská věda.*“ Absence na prvomájovém průvodu byla tehdy tak nepřipustná, že i profesor estetiky Bohumil Markalous-John (1882–1952), spisovatelky působící pod pseudonymem Jaromír John, omlouvaje se svou zdravotní indispozicí, obracel se přímo na rektorku UP.²²⁷ Výročím, které se od 50. let 20. stol. manifestačně oslavovalo, bylo výročí Velké říjnové socialistické revoluce, připadající na 7. listopadu. V roce 1950 se v čele prvomájového průvodu nesla hesla „*At' si Truman něco zkusí, my roztrhnem ho na tři kusy!*“ nebo „*USA zbrojí armády, my děláme brigády!*“²²⁸

Zdeněk Kristen prožíval nejistotu své budoucnosti dvojnásobně. V polovině 1951 probíhaly v Archivu země České ministerské prověrky²²⁹ a v následujícím roce už ministerstvo školství nepovažovalo za myslitelné ani přípustné, aby Kristen natrvalo nahrazoval čas potřebný pro plnění svého úvazku na Univerzitě Palackého univerzitě „napracováním“ příslušných pracovních hodin ve dnech své přítomnosti v Praze. Řešení vidělo ministerstvo ve snížení Kristenova pra-

²²⁷ AUPO, fond RUP, kart. 4, korespondence rektora, dopis ze dne 26. 4. 1951: „Omlouvám se, že už jako loni nebudu se moci účastnit letošní májové manifestace. Účastnil jsem se od svého nastoupení v Olomouci od roku 1946 až do loňska a před tím pravidelně a nejen pasivně, nýbrž i řečnický. Jenže – už nevydržím chodit nebo stát od časného rána do poledne. Mám co nejméně chodit, fyzicky se namáhat a většinu času ležet. Váš Markalous-John.“

²²⁸ AUPO, fond RUP, kart. 4, korespondence rektora.

²²⁹ AUPO, fond RUP, osobní spis Zdeněk Kristen, kart. 143, sign. 3101. Dopis ředitele AZČ O. Bauera ze dne 14. 4. 1951.

covního úvazu v AZČ, které by odpovídalo skutečnému počtu odpracovaných hodin v Olomouci.

5. 4. Archivní brigády

Velkým pojítkem mezi učiteli a studenty byly tzv. archivní brigády. Když Josef Polišínský s Františkem Grausem (1921–1989) v Praze dávali dohromady program studia, zařadili tam i povinnou praxi v rozsahu asi 14 dní během tehdy čtyřletého studia, která se realizovala většinou začátkem července nebo začátkem září vždy zásadně ve skupinách mimo Prahu.²³⁰ Jedna ze zpráv o této brigádě se dochovala i v Kristenových záznamech. Šlo o archivní brigádu v bývalém kapitulním archivu v Olomouci,²³¹ kterou pořádal Zdeněk Kristen ve spolupráci s Františkem Grausem, žákem ze Státní archivní školy. Po konzultaci s vedoucím krajským archivářem dr. Spurným Kristen dohodl práci na konkrétním fondu. Spurnému se střídaly pravidelně Šebánkovy a Kristenovy výpravy, takže měl představu, kolik toho studenti mohou zvládnout. Tentokrát přijeli olomouckým studentům vypomoci studenti z Karlovy univerzity. Hlavním úkolem bylo alespoň částečně uspořádat hospodářskou registraturu kapitulních panství od 17. do 19. století, která byla dosud zcela neuspořádaná a byla pouze rámcově zařazena v dosavadním katalogu kapitulního archivu. Práci se pod Kristenovým a Grausovým vedením zúčastnilo šest studentů. Jedna studentka přijela z Prahy a pět z Olomouce. Studenti se mohli seznámit pod odborným vedením se spisy a knihami podle jednotlivých kapitulních panství, případně prebend. Zvláštní skupinu tvořily spisy sirotčího úřadu a hospodářské účty kapitulních panství a statků z let 1680–1766. František Graus se věnoval popisu kapitulních rukopisů. Studenti pod Krausovým vedením zrevidovali 623 rukopisů podle inventáře knihovny a z nich 87 rukopisů foliovali. Dále se prováděla revize listin podle rukopisných katalogů, na níž se podílel Antonín Roubic. Tyto brigády

²³⁰ POLIŠIŇSKÝ, Josef: *c.d.*

²³¹ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 47, zpráva o archivní brigádě v býv. kapitulním archivu v Olomouci ve dnech 7.–16. 8. 1952.

splňovaly účel – kromě kontaktu s archivním materiálem zde často studenti získali témata pro své závěrečné práce.

5. 5. Ediční a politická činnost Katedry historie FF UP

V letním semestru 1953 začali F. Kutnar a J. Polišínský pracovat na skriptech *Základy studia dějepisu*, která se dočkala pěti vydání. Kromě obou historiků na autorství jednotlivých kapitol skript se podíleli Z. Kristen, L. Hosák, M. Trapl a V. Žáček. Dimitr Krandžalov připravil úvod s obšírnou statí o historickém materialismu,²³² která v pozdějších vydáních skript vinou autorova přetrvávajícího marxisticko-leninského dogmatismu zůstala neopravena a pro studenty „nestraavitelná“. Kristenovým přínosem k *Základům studia dějepisu* byly dvě kapitoly, Pomocné vědy historické a Obecné zásady vydavatelské techniky, v nichž prezentoval své široké teoretické a praktické znalosti této problematiky i české a zahraniční sekundární literatury.

Na přání posluchačů, kteří se zavázali, že zajistí dostatečný počet odběratelů, slíbil F. Kutnar, že vypracuje skripta *České dějiny 1618–1848* (případně *1860*). Rukopis měl být hotov v polovině května 1953 a Krandžalov se zavázal, že požádá děkana fakulty, aby zajistil vytištění těchto skript.

Počátkem roku 1953 rozeslal náměstek ministra školství Ladislav Štoll na univerzity výzvu ke všem vysokým školám u příležitosti oslav 75. narozenin ministra školství Zdeňka Nejedlého (1878–1962) a nařídil, aby se zahájením letního semestru konaly přednášky hodnotící dílo Zdeňka Nejedlého. Úkolem fakultních organizací KSČ, ROH a ČSM bylo zajistit plnou účast na veřejných oslavných akcích i na fakultních přednáškách.²³³ Zdeněk Kristen byl pověřen ještě svým nadřízeným v AZČ připravit a přednést tuto přednášku osobně v AZČ, která se konala přesně v den Nejedlého výročí, tedy 10. února 1953. Kristen byl jako

²³² AUPO, fond D.Krandžalov, kart. 3, zápisy ze schůze katedry historie 1952–1966, zpráva o 9. schůzi katedry historie FF UP ze dne 5. 2. 1953.

²³³ AUPO, fond Rektorát UP, kart. 4, výzva ministerstva školství, věd a umění čj. 55.658/53-V/4 ze dne 3. 1. 1953.

vždy perfektně připraven a zhodnotil celého Nejedlého – autora tří monografií věnovaných osobnostem Bedřicha Smetany, Tomáše G. Masaryka a Vladimíra Iljiče Lenina po svém. Neodpustil si nevzpomenout Nejedlého vstup do sporu mezi T. G. Masarykem a J. Pekařem o Masarykovu filozofii a základní problémy českých dějin, kdy dává Nejedlý jako Gollův žák většinou za pravdu Pekařovi, i když neodsuzuje zcela Masarykovu filozoficko-dějinnou koncepci, kterou ještě dále rozvádí. Kristen poté vylíčil, jak značně na Nejedlého zapůsobila Velká říjnová socialistická revoluce, pojednal o jeho lásce a obdivu k Sovětskému svazu a na závěr zhodnotil jeho publikační činnost: „*Dílo Nejedlého je obsáhlé a zabírající vsutku do šíře i do hloubky. Celé je protepleno láskou k lidu, láskou k národu a vřelým českým vlastenectvím. Je vpravdě důstojné uchovatele, vykladače a dovršitele národních tradic, tradic naší kultury a našich dějin, za něhož je Zdeněk Nejedlý jistě právem obecně uznáván.*“ Je zřejmé, že přednáška byla pro Kristena existenčně důležitá, a že se mu podařila.²³⁴

Když 5. března 1953 Z. Kristen konal v rámci Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí – krajské odbočky a Univerzity Palackého v pořadí druhou přednášku na téma *Hospodářské a sociálních poměry středověkých písařů*,²³⁵ přišla do Olomouce zpráva o smrti Josefa Vissarionoviče Stalina. Následujícího dne se sešla celá akademická obec Univerzity Palackého, aby vyslechla oznámení ÚV KSSS, ÚV KSCČ, znění soustrastného telegramu podepsaného K. Gottwaldem a A. Zápotockým a poslední lékařskou zprávou o Stalinově úmrtí. Shromáždění Univerzity Palackého následně zformulovalo a zaslalo projev soustrasti sovětskému velvyslanectví.

Vědecké přednášky, které katedra historie FF UP tehdy připravila pro veřejnost, nabízely následující témata: V. Žáček – *K problematice dějin české politické emigrace 19. století*, M. Trapl – *Obraz čsl. národního obrození v díle Zdeňka Nejedlého*, Z. Kristen – *Zemská pečeť svatováclavská*. Dimitr Krandžalov vylepšil politický profil své katedry tématem *Stalinovy Ekonomické problémy socialismu v SSSR a historická věda*.

²³⁴ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 10, Zdeněk Nejedlý – historik, proslov při slavnosti, pořádané AZČ v Praze dne 10. 2. 1953.

²³⁵ TAMTÉŽ, kart. 47.

5. 6. Vznik Vysoké školy pedagogické v Olomouci

V červnu 1953 na poslední schůzce se zástupci Vysoké školy pedagogické (VŠP) v Praze sdělil D. Krandžalov katedře historie FF UP, že na této schůzce bylo přiděleno dotyčné katedře vypracování osnov některých přednášek a cvičení z historie pro VŠP v Olomouci. Osnovy z dějin starověku a kurz latiny pro historiky měla vypracovat J. Nováková, osnovy z dějin lidových demokracií připravil V. Žáček. Členové katedry měli připomínky k nejnovějšímu návrhu učebního plánu pro studijní kombinaci dějepis – zeměpis na VŠP. Pokládali za nutné vypustit dějiny historiografie a několik hodin metodiky dějepisu a naopak zvýšit počet hodin u dějin středověku a starověku, jakož i zavést do výuky Kristův proseminář pomocných věd historických.

Během letních měsíců roku 1953 vyšlo vládní nařízení o vyšších pedagogických a vysokých pedagogických školách²³⁶ a v září téhož roku se už katedra historie sešla jako součást Vysoké školy pedagogické v Olomouci. Po vzniku VŠP s fakultami společenských a přírodních věd na Univerzitě Palackého po zrušení Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty zůstala jen lékařská fakulta.

Vedoucí katedry historie Dimitr Krandžalov s tajemníkem informovali katedru o reorganizaci Palackého univerzity a s tím spojeným přestěhováním ústavů a pracoven katedry historie z budovy v Křížkovského ul. 10 do nových místností na Václavském náměstí v bývalé rezidenci děkana olomoucké kapituly. Otevření VŠP a slavnostní zahájení nového školního roku a otevření VŠP připadlo na 1. října 1953.

Protože skripta *Základy studia dějepisu* byla podle soudu jejich uživatelů mimořádně zdařilá, byla navržena na celostátní vysokoškolskou učebnici, a bylo tudíž

²³⁶ Vládním nařízením č. 66 ze dne 21. 7. 1953 vznikly od 1. září VŠP v Praze, Bratislavě a Olomouci. „§ 4: Pedagogická fakulta Palackého univerzity v Olomouci se přeměňuje dne 1. září na Vysokou školu pedagogickou. Tato vysoká škola se dělí na fakultu společenských věd a na fakultu přírodních věd.“

třeba, aby byla zaslána k připomínkám odborníkům z jiných fakult (např. Husa, Holinka, Háj, Húščava, Charvát, Goláň) a Historickému ústavu ČSAV.

Zdeněk Kristen v té době obdržel pověření od prof. Průška, předsedy zkušební komise pro jazykové zkoušky při Státním ústavu jazykovém v Praze, aby působil jako examinátor při jazykových zkouškách pro jazyk italský. V té době byl také členem komise pro PVH při Vědecké radě Historického ústavu Československé akademie věd v Praze; předsedou uvedené komise byl prof. Václav Vojtíšek. Všechny přednášky a cvičení na FF UP a od studijního roku 1953/1954 na fakultě společenských věd Vysoké školy pedagogické v Olomouci konal Z. Kristen mimo svůj služební úvazek v Archivu země České v Praze.

5. 7. Docentura

Po sedmi letech působení na UP jako externí pracovní síla byl jedenapadesátiletý Kristen v listopadu roku 1953 děkanátem Fakulty společenských věd VŠP navržen na jmenování docentem pro pomocné vědy historické. Na sesterských fakultách přednášeli tyto disciplíny následující historikové: na Karlově univerzitě Václav Vojtíšek, na VŠP v Praze J. Charvát, na FF Masarykovy univerzity Jindřich Šebánek a na FF bratislavské univerzity Alexander Húščava.

Katedra historie VŠP v Olomouci toho času zaměstnávala jako interní pracovníky dva profesory – Dimitra Krandžalova a Miloslava Trapla, jednoho docenta – Ladislava Hosáka, odbornými asistenty byli František Kutnar, František Malínský a Václav Žáček, jako asistenti byli na této katedře zaměstnáni Jan Navrátil, Jiřina Holinková a Vladislav Zapletal. Libuše Hrabová, která v té době pobývala na mateřské dovolené, připravovala svou kandidátskou disertační práci *K ekonomice feudální državy olomouckého biskupství ve 2. polovině 13. století*.

Ještě v květnu 1953 na mimořádné schůzi katedry historie FF UP bylo konstatováno, že pro obsazení přednášek a cvičení v následujících dvou letech nemá tato katedra dostatek vlastního kvalifikovaného personálu. Katedra proto navrhla docenta FF UK v Praze Josefa Polišenského za profesora všeobecných dějin,

externistu odborného asistenta Zdeňka Kristena za interního docenta pomocných věd historických a odborného asistenta Václava Žáčka za docenta obecných dějin se zvláštním zřetelem k dějinám lidových demokracií.

Po kladných posudcích A. Húščavy, Josefa Polišenského a Františka Grause nicméně kádrové oddělení ministerstva školství Kristenovu žádost takřka na dva roky pozastavilo. Ke schválení Kristenovy docentury na ministerstvu dochází až na základě naléhavé žádosti děkana Fakulty společenských věd VŠP Václava Křístka, jenž sděloval, že „*soudruh Kristen sice pochází z buržoazního prostředí, studoval vždy s vynikajícím prospěchem a je ve svém oboru uznávaným odborníkem. Je typem poctivého vědce starého ražení, ale snaží se upřímně osvojit si vědecký světový názor a pracovat v jeho duchu jako učitel a jako vědec.*“²³⁷

Děkan Křístek byl nucen žádat ministra školství o kladné vyřízení Kristenovy docentury, protože v té době katedra historie Fakulty společenských věd VŠP v Olomouci na naléhavou žádost Slovanského ústavu ČSAV uvolnila z pracovního poměru Václava Žáčka, za něhož Kristen přebíral část pedagogických povinností, kterými podle tehdejších norem byli pověřováni výhradně docenti a profesori.²³⁸ Získáním docentury Kristen definitivně vyřešil svůj odchod z Archivu země České a stal se pevným členem katedry historie Fakulty společenských věd VŠP v Olomouci.

Kristen byl zřejmě i prvním archivářem nejprve na Vysoké škole pedagogické v Olomouci,²³⁹ později po sloučení VŠP s Univerzitou Palackého v r. 1959 dostal nové pověření pro tuto funkci od rektora UP Jaromíra Hrbka. Kristen měl ve spolupráci s Miloslavem Pospíchalem oprávnění ke vstupu do všech objektů, ve kterých se nacházel materiál spojený s univerzitou. Je nutno připomenout, že Kristen jako první oficiální archivář VŠP a UP založil archiv, organizoval archivní činnosti a instruoval všechny úředníky, jak zacházet s archivními dokumenty.

²³⁷ AUPO, fond Rektorát UP, osobní spis Zdeněk Kristen, kart. 143, sign. 3101, dopis ze 14. 7. 1955 adresovaný ministru školství Františku Kahudovi.

²³⁸ TAMTÉŽ: žádost katedry historie z 13. 7. 1955.

²³⁹ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 55, pověření rektora J. Běliče správou archivu VŠP v Olomouci.

21. února 1956 slavila Univerzita Palackého v Olomouci 10 let svého trvání. Rektor Jaromír Hrbek spočetl, že za desetileté období vysoké školy v Olomouci vchovaly 681 lékařů, 434 pedagogů a 363 filozofů. Hrbek dále konstatoval, že největší problémy byly nalezeny na úseku ideologicko-výchovné práce. U učitelů doposud trvaly značné rozdíly v ideologické úrovni, a to jak u jednotlivých pracovníků, tak i celých kateder, ústavů a klinik. Velkou práci na tomto úseku vykonaly podle Hrbka katedry marxismu-leninismu. Rektor Hrbek konečně připomněl, že ve dnech oslav výročí UP zasedá XX. Sjezd Komunistické strany Sovětského svazu.²⁴⁰ Následujícího dne se v sále Julia Fučíka sešly obě vědecké rady olomouckých vysokých škol, tj. VŠP a UP, za přítomnosti ministra školství Františka Kahudy, ministra zdravotnictví Lukeše a tajemníka KV KSČ v Olomouci. Po projevech výše uvedených hostů a hlavních představitelů univerzity zde vystoupil i historik Ladislav Hosák.²⁴¹

5. 8. Rozloučení s Karlem Stloukalem

Roku 1957 se Zdeněk Kristen podílel na novém, kritickém vydání Dalimilovy kroniky²⁴² – edici textu kroniky opatřil zevrubným historickým komentářem. V listopadu 1957 byl Zdeněk Kristen poctěn výzvou přednést proslov k sedmdesátinám Karla Stloukala.²⁴³ Kristen připomenul Stloukalovu disertaci o Karlu z Lichtenštejna a jeho účasti na vládě Rudolfa II, dále vyzvednul Stloukalův první pobyt v Římě, který Stloukal absolvoval již v letech 1913–1914. Mezi dvěma světovými válkami se Stloukal stačil habilitovat (jeho habilitační spis *Papežská politika a císařský dvůr na přelomu 16. a 17. století* doplnila studie o počátcích nunciatury v Praze, objasňující program papežské politiky v českých zemích před Bílou horou). Zasáhl ho pak pobyt v koncentračním táboře za druhé

²⁴⁰ Stráž lidu, ročník XII., č. 15, ze dne 21. 2. 195, s. 1.

²⁴¹ Stáž lidu, ročník XII., č. 16, ze dne 24. 2. 1956, s. 1.

²⁴² HAVRÁNEK, Bohuslav – DAŇHELKA, Jiří: *Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila*, Praha 1957.

²⁴³ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 55, proslov k sedmdesátinám prof. Stloukala.

světové války a tragický odchod jeho drahého učitele Josefa Šusty. Kristen byl Stloukalovi vděčný za jeho přátelství a přízeň, která vzešla ze společného římského pobytu, kdy Stloukal mladému začátečníkovi byl otcovským rádčem, jak sám prohlásil. Kristen netušil, že toto setkání bylo jejich poslední.²⁴⁴ Nebylo to tak dávno, když psal Stloukal Kristenovi k jeho padesátinám: „[...] vzpomínám na krásný slunný den před 27 lety, kdy jsme v římském jasu společným obědem a potom výletem v otevřeném autu jeli do Campagne oslavovati Vaše 23. narozeniny. Co všechno se za tu dlouhou dobu učinilo! Tehdy jsme byli ještě oba mladí, plni nadšení a smělých plánů – co se z nich uskutečnilo a co nám bylo odepřeno? Není právě radostná bilance! Ale jedno tuším, přece zůstalo: pocit vzájemné úcty a přátelství. A je zde přece také kus poctivé dobré práce, které si u Vás vážím. A pak: padesátka není a nesmí zvláště v dnešní době být koncem života a práce, nýbrž jen bilanční čarou a odrazovým můstkem do nových vzletů. V tom jste ve výhodnější situaci než já, ačkoli ani já se ještě nevzdávám plánů a nadějí.“²⁴⁵ Odchod Karla Stloukala, který znal celý Kristenův život a oslovoval jeho ženu důvěrně „Maruccia“, byl pro Kristena posledním rozloučením s velkou autoritou starého světa. Kristen nikdy nezapomněl na společné vedené rozhovory, které mu otvíraly nové obzory a výhledy, vážil si upřímně Stloukalovy přízně a stejně upřímně je opětoval při oslavě jeho sedmdesátin.

5. 9. Šedesátá léta

Koncem roku 1960 se změnila struktura katedry historie FF UP. Nově vznikly v rámci této katedry ústavy – Historický ústav, Ústav pro historickou vlastivědu a Ústav pro občanské nauky. Zdeněk Kristen byl nadále pověřen vedením semináře pro pomocné vědy historické.²⁴⁶

²⁴⁴ LACH, Jiří: *c. d.*, s. 141. Karel Stloukal tehdy připravoval druhý svazek svých pamětí. Zemřel 19.11. 1957.

²⁴⁵ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 56, blahopřání k mým padesátým narozeninám, dopis Karla Stloukala z 1. 4. 1952.

²⁴⁶ AUPO, fond Rektorát UP, osobní spis Zdeněk Kristen, kart. 143, sign. 3101, výměr č. j. 5430/60 ze dne 29. 12. 1960, kdy na základě návrhu děkana FF UP E. Holase byla katedra historie rozdělena na ústavy.

Během roku 1961 byla z iniciativy katedry historie FF UP zahájena po několikaleté přípravě rozsáhlá práce na kolektivním vědeckovýzkumném úkolu *Historický místopis Moravy a Slezska v období kapitalismu a socialismu*. O vznik Kabinetu regionálních dějin se zasadil především Josef Bieberle. Tomuto úkolu byl přikládán mimořádný význam pro politickou, hospodářskou, propagandistickou a především výukovou činnost a také pro další rozvoj regionální historie, zvláště pak dějin dělnického hnutí a KSČ. Celá práce byla rozvržena osm až deset let a setkala se plnou podporou stranických orgánů KV KSČ v Ostravě a Ústavu dějin KSČ v Praze. Do realizačních kolektivů v okresech bylo zapojeno přes sto spolupracovníků. Pracoviště místopisu na FF UP se stalo především metodickým centrem pro rozvoj regionální historie na Moravě. Byl to hlavně Ústav historické vlastivědy s Ladislavem Hosákem v čele, který se jako jediný v republice zabýval soustavně těmito otázkami.²⁴⁷ Katedra vycházela z požadavku připravit dobré učitele dějepisu, kteří se na svých působištích budou aktivně podílet na zpracování regionálních historických otázek v té době především dějin dělnického hnutí a KSČ.

Nejtěsněji byl s tímto místopisným výzkumem spjat Josef Bartoš (1931–2005), jehož Kabinet regionálních dějin zajistil spolupracovníky téměř ve všech okresech na Moravě (asi 200 osob). Krátce poté přišli do kabinetu regionálních dějin Miloš Trapl (nar. 1935) a Jindřich Schulz (nar. 1940), byl skutečně výzkum základní literatury a pramenů, které byly centrálně excerповány na Univerzitě Palackého a Pedagogickém institutu v Olomouci. V regionálních dějinách se J. Bartoš zaměřil na období okupace a na partyzánské hnutí na severní Moravě, Josef Bieberle se věnoval hlavně dějinám dělnického hnutí na Moravě.

Kristenovým resortním úkolem byla *Československá metrologie*. Dimitr Krandžalov zpracovával téma *Valaši v Karpatech a na Balkánském poloostrově*.

²⁴⁷AUPO, fond Z. Kristen, kart. 49, zápisy o schůzích katedry historie. Pracoviště pro historický místopis Moravy a Slezska bylo založeno usnesením vědecké rady UP r. 1961. Zásadní popis schématu místopisu a jeho poslání zpracoval pro Acta UP 1963 Josef Bartoš.

V témže roce Kristen vydává *Pamětní záznam o založení a obvěnění kapituly litoměřické*,²⁴⁸ jenž je nejstarší diplomatickou památkou v českých zemích. Kristen dokázal zcela přesvědčivě, že jde o pamětní záznam, a nikoliv o záměrné falzum sledující udělení imunity, jak tvrdil jeho učitel Václav Hrubý. Záznam vznikl ve 3. čtvrtině 11. století a byl dodatečně doplňován. Kristen pomocí ultrafialových paprsků zrevidoval, doplnil, opravil a zpřesnil dřívější Friedrichovo zkoumání. Při studiu vzniku a funkcí pozdějších dodatků k textu písemností došel k názoru, že akt je v konečné podobě ve skutečnosti souborem několika pamětních záznamů. Studie je nejen přesvědčivou a pozoruhodnou revizí dosavadních názorů o litoměřickém dokumentu, ale svými dílčími závěry je i pojednáním o počátcích aktů v našich zemích, jež má základní význam i pro stránce metodické.²⁴⁹

5.10. Profesura

V roce 1962 se podařilo vydat 2. sešit III. dílu ediční řady *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, zachycující listiny k českým dějinám v letech 1238–1240. Třebaže Kristen zpracovával tento sešit z pozůstalosti svého učitele Gustava Friedricha, vytvořil původní dílo velké hodnoty, které pro něj znamenalo obrátit svou badatelskou pozornost z novověké problematiky do období středověku.²⁵⁰

Oslavy šedesátých narozenin si Kristen vskutku užil. Z dárků a blahopřání jej potěšil dárek od Šárky Bartošové – třináct reprodukcí obrazů Bohumila Dvorského. V děkovném dopisu Š. Bartošové sdělil, že obrazy zůstanou vzpomínkou na jeho počátky v Olomouci a budování kabinetu semináře pomocných věd, u jehož počátků stála i Šárka Bartošová jako pomocná vědecká síla.

²⁴⁸ KRISTEN, Zdeněk: *Pamětní záznam o založení a obvěnění kapituly litoměřické (Příspěvek k diplomatickému rozboru českomoravských aktů)*. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica, Historica II*, Praha 1961, s. 69–79.

²⁴⁹ ŠEBÁNEK, Jindřich: Kristen, Zdeněk: *Pamětní záznam o založení a obvěnění kapituly litoměřické* (recenze). In: *Český časopis historický*, ročník X, Praha 1962, s. 429.

²⁵⁰ BISTRICKÝ, Jan: *Zdeněk Kristen*. In: *Zakladatelé a pokračovatelé*, Olomouc 1996, s. 100.

Největší radost ale Z. Kristenovi udělal dopis od Františka Kutnara, působícího už od r. 1955 opět v Praze. Kutnar ve svém čtyřstránkovém blahopřání s úctou velmi citlivě zhodnotil Kristenovu kariéru, brzkou a jasnou pracovní zaměřenost, vyrovnané životní jistoty a schopnost zabrat se do problému a dovést jej k vyřešení. Kristen s úctou reagoval: „*Milý příteli, [...] je to nesporně nejkrásnější dopis, který jsem dostal k tomuto jubileu, dopis, jehož slova mne vedla k zamyšlení se nad vykonanou prací. Příliš plánů zůstalo neuskutečněných, řada prací zůstala nedokončených a mnohé z nich nebudou ani moci být ukončeny... Patnáct let přednáším v Olomouci, množství žáků zde i na archivní škole prošlo mými přednáškami a cvičeními, a přece nemám žádného vlastního žáka (s výjimkou snad jediného Zaorala), nevytvořil jsem žádnou školu... Posud' tedy, milý Františku, sám, zda lze býti plně spokojen!? Na druhé straně jsou arcit' mnohé klady a nezapomenutelné zážitky a mezi ně patří i Tvé přátelství, jehož si velmi vážím a za něž jsem Ti vděčen. Jeho projevem je i Tvůj dopis, za nějž jsem Ti zavázán.*“

K šedesátinám slaveným v dubnu 1962 navrhla Vědecká rada FF UP jmenovat Zdeňka Kristena profesorem PVH. Připomeňme v té souvislosti, že se tak stalo v období nechvalně proslulého literárního historika Jaromíra Langa na postu děkana Filozofické fakulty UP. Oponentury Kristenovy profesury se ujali Josef Macek, Alexandr Húščava a Zdeněk Fiala. Vědecká rada FF UP schválila Kristenovo jmenování jednomyslně 17 hlasy,²⁵¹ a tak fakultní konkurzní komise uzavřela konkurz vypsaný rektorem UP na místo profesora PVH a po zvážení všech okolností vzhledem k odborným, politickým a charakterovým kvalitám uchazeče o toto místo doporučila jmenovat Zdeňka Kristena profesorem.²⁵² Kristen byl jmenován profesorem s účinností od 1. srpna 1963.

²⁵¹ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 49, výpis ze zápisu vědecké rady FF ze dne 25. 10. 1963.

²⁵² Členy komise zasedající dne 24. 10. 1962 byli členy Dimitr Krandžalov, proděkan pro vědeckou činnost Jaromír Lang, děkan fakulty, anglista a translátolog Jiří Levý a předseda komise Zdeněk Kojecký, prorektor UP pro vědeckou činnost.

5. 11. Krandžalovova aféra

V roce 1963 došlo na Filozofické fakultě UP ke změně stylu práce, v zájmu rozvoje fakulty byla zrušena kumulace funkcí a Krandžalov se z funkce proděkana na vědeckou činnost FF UP vrátil zpět na katedru historie FF UP. Krandžalov tehdy navázal na svou práci *Rumunské vlivy v Karpatech se zvláštním zřetel*em k moravskému Valašsku a vydal novou publikaci *Valaši na Moravě. Materiály, problémy, metody*. Recenzenty této monografie byli kolegové z katedry Ladislav Hosák a Miloslav Trapl a Ludvík Kunz, vedoucí Etnografického ústavu Moravského muzea v Brně. Následně se rozhořela ostrá polemika mezi Dimitrem Krandžalovem a Josefem Macůrkem,²⁵³ profesorem Masarykovy univerzity v Brně, který byl přesvědčen o tom, že Valaši sice byli původně Rumuni, avšak ještě před příchodem k nám byli porušeni či popoštěni,²⁵⁴ takže jejich následná asimilace byla poměrně hladká. Macůrek, tehdy na vědeckém poli velmi vážená osobnost, prokázal existenci valašského práva, pro které byla charakteristická existence volených fojtů, kteří zastupovali kolonisty před jejich vrchnostmi, působili také ale jako rozhodčí sousedských sporů. Podle Macůrka nebyla valašská kolonizace masovou záležitostí a v jednotlivých vlnách přistěhovalectví z Karpat se jednalo vždy o maximálně stovky lidí usadivších se na celém velkém teritoriu moravského Valašska.

Dimitr Krandžalov byl důsledným odpůrcem teze o rumunském původu Valachů. Byl přesvědčen o tom, že žádní Rumuni nikdy na Moravu nepřišli; svůj názor dokazoval především filologickým rozbohem jmen a „údajných rumunských slov“ ve valašském dialektu. Filologický rozbor tak postavil nekompromisně nad historickou metodu. V této době se znovu začaly přetřásat jeho skálo-

²⁵³ MACŮREK, Josef: *Úvahy o mé vědecké činnosti a vědeckých pracích*, Brno 1998, s. 80. Macůrkův styk s rumunskými vědeckými pracovníky začal už v době jeho studií na univerzitě v Bukurešti roku 1924. V letech 1947–1951 byl vedoucím Společnosti pro kulturní a hospodářské styky s Rumunskem v Brně. V roce 1960 konal přednášky v Ústavu pro jihovýchodní Evropu v Bukurešti.

²⁵⁴ TREPTOW, Kurt: *Dějiny Rumunska*, Praha 2000, s. 430–431. Byl to lid cizí, částečně poruštěný, částečně popoštěný, v němž ovšem nezanikly ani ve druhé polovině 16. století pozůstatky původního valašského, to je rumunského etnického jádra. První Valachy lze doložit v první polovině 16. století na Těšínsku a na východní Moravě, zejména na Hukvaldsku, Rožnovsku, Vsetínsku a Broumovsku. Byli osvobozeni od daní s právem pást volně své ovce.

pevné soudy i mezi mladšími historiky, kteří byli vůči Krandžalovovu stylu práce kritičtější. Zatím to však nikdy nepřesáhlo míru kolegiálních debat. K vyostření sporu došlo poté, kdy do problému vstoupil děkan FF UP Josef Bieberle, který byl tehdy zastáncem likvidace přetrvávajícího dogmatického ovzduší na této fakultě. Ten prostřednictvím resortního ministerstva přenesl diskuse o Krandžalovově spise i na ostatní historická pracoviště v republice. Josef Bieberle se snažil ve svém období ve funkci děkana FF UP (1964–1966) prosadit, aby nejvyšší vědeckopedagogická hodnota byla udělena do této doby i kádrově nepřijatelným odborníkům z řad nestraníků (Oldřich Králík, Vladimír Navrátil, Robert Smetana). Tehdy se Bieberlem podařilo také zajistit obhajovací pracoviště kandidatur historických věd, což bylo ojedinělé pracoviště na Moravě, jehož členem Zdeněk Kristen byl.

Krandžalovova neústupná obhajoba vlastních vědeckých teorií a jeho ostentativní nesouhlas s námitkami jiných odborníků děkana Bieberleho nesporně iritovaly. Celá tato aféra měla jediný cíl – změnit pozice sil na katedře.²⁵⁵ Pro Krandžalova začal velice nešťastný proces, do kterého byl vtažen i Zdeněk Kristen.

Ten měl jakožto nestranný specialista vypracovat odborný posudek Krandžalovovy monografie. Kristen se svého úkolu zhostil vskutku „po kristenovsku“ a několik měsíců pečlivě pracoval na požadovaném posudku,²⁵⁶ který měl nakonec 46 stran a sám o sobě splňoval parametry odborné studie. Kristen především reagoval na připomínky Františka Dostála.²⁵⁷ Hodlal také zjistit, zda a do jaké míry byly při vydání Krandžalovovy knihy v Aktech UP respektovány posudky recenzentů. Recenzenty knihy měli být Ladislav Hosák, Jaromír Bělíč a Josef Polišenský, kteří přislíbili vypracovat příslušné posudky. Ladislav Hosák svůj posudek dodal, Josef Polišenský vypracoval posudek v souhrnu negativní („*kni-*

²⁵⁵ URBÁŠEK, Pavel – PAVELKOVÁ, Renáta: Vysokoškolští učitelé jako objekt i subjekt komunistického režimu. In: *Východočeské listy historické* 27, Hradec Králové 2010, s. 36.

²⁵⁶ AUPO, fond Kristen Zdeněk, kart. 34, posudek Z. Kristena na Krandžalovovu práci Valaši na Moravě. Materiály, problémy, metody (rukopis).

²⁵⁷ DOSTÁL, František: *K historické metodě D. Krandžalova*. IN: Sborník Matice moravské, ročník LXXXIII, Brno 1964, s. 332–335.

ha metodicky nevyhovuje a neodpovídá autorovým znalostem a schopnostem)²⁵⁸ a nechal na Krandžalovovi, jestli k jeho posudku při definitivní úpravě textu své monografie přihlédne. Krandžalov požádal o další posudek, tentokrát Miloslava Trapla. Jaromír Bělič nakonec slíbený posudek vůbec nenapsal a rovnou upozornil výkonného redaktora Akt UP, bohemistu Miroslava Komárka, na negativní posudek Josefa Polišenského. Komárek se obrátil na proděkana FF UP pro vědu A. Václavíka s návrhem, aby byla Krandžalovova monografie stažena z tisku, Václavík však toto opatření neučinil. Zdeněk Kristen nastudoval pracně celou problematiku valašské otázky a v závěru svého posudku konstatoval, že Dimitr Krandžalov ve své knize *Valaši na Moravě* vykázal četné nedostatky v historicko-kritické metodě a zdůraznil, že vydání recenzované knihy s jejími chybnými údaji, nepodloženými úvahami a nedomyšlenými formulacemi je nepochopitelným autorovým omylem. Krandžalov Kristenův posudek neakceptoval a sepsal obhajobu své monografie, ovšem bez zřetelného účinku. Po této aféře, kterou si částečně sám zavinil, se Krandžalov stáhl do ústraní a odstoupil z funkce vedoucího katedry historie FF UP.

5. 12. Spolupráce s Janem Bistřickým

Zdeňku Kristenovi se na počátku února 1964 zhoršovala jeho oční choroba, kterou si naposledy léčil v létě předešlého roku. Nejdříve se objevilo blýskání v jeho pravém oku a ještě mnohem intenzivněji nemoc postihla jeho levé oko. Nejdříve měli lékaři podezření na počínající glaukom, ale toto postižení bylo vyvráceno. Kristen se cítil velmi malátný, trpěl častými bolestmi hlavy a nemohl spát. Musel zrušit své přednášky v I. ročníku, také musel požádat katedru romanistiky o posunutí zahájení kurzu italštiny, kterému se stále věnoval. Dále požá-

²⁵⁸ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 34, posudek Z. Kristena na Krandžalovovu monografii *Valaši na Moravě*. Materiály, problémy, metody.

dal tehdejšího proděkana FF UP Josefa Bieberleho, aby odložil přijímací zkoušky aspirantů z pomocných věd historických.²⁵⁹

V posledním únorovém týdnu roku 1964 postihla rodinu Kristenovu tragická událost – tragicky zahynul jejich pětiletý vnuk.²⁶⁰ Dozvídáme se o tom jednak z Kristenova dopisu Ladislavu Hosákovi, jednak z jeho dopisu členům katedry historie FF UP. Vnukova smrt Kristenův zdravotní stav značně zhoršila, navíc jeho syn Roman byl ze zdravotních důvodů nucen na čas přerušit studium na Vysoké škole ekonomické. Zdeňku Kristenovi se zvýšil oční tlak a blýskání v obou očích, kterým trpěl, dále nabylo na intenzitě.²⁶¹

V téže době byl Zdeněk Kristen pověřen funkcí budoucího školitele uvažovaného interního aspiranta katedry historie UP Jana Bistřického (1930–2008). Přijímací zkouška do interní aspirantury, kterou měl Bistřický složit, se z důvodu Kristenovy nepřítomnosti na pracovišti nekonala. Z tehdejšího Bistřického dopisu plyne, že vedení FF UP si nebylo jisto, zda se bude moci Kristen v dohledné době vrátit do pracovního procesu. Bistřický se obával, že místo do aspirantury bude muset nastoupit 1. září 1964 jako učitelská síla, a že vědeckou aspiranturu bude muset absolvovat jako externista.²⁶²

Jan Bistřický, pocházející z „buržoazní rodiny“, to neměl snadné. Za brněnských studií u Jindřicha Šebánka byli Jan Bistřický, Jaroslav Mezník a Miroslav Flodr Šebánkem hodnoceni jako nejlepší posluchači.²⁶³ Svoji první archivní praxi si odbyl Bistřický spolu s Mezníkem v nově zřízeném Janovickém archivu, později pracoval ve Státním archivu v Olomouci. Zde se Bistřický setkal s dalším Kristenovým aspirantem, Prokopem Zaoralem.

²⁵⁹AUPO, fond Z. Kristen, kart. 55, dopis katedře ze dne 11.2. 1964.

²⁶⁰TAMTÉŽ, koncept dopisu katedře historie FF UP ze 4. 2. 1964 katedře a koncept dopisu J. Hosákovi ze dne 8. 3. 1964.

²⁶¹TAMTÉŽ, v dopise ze 19. 2. 1964, který psal Kristen svému studentovi Vladimíru Wolfovi, se pisatel obával, že vysoký oční tlak a blýskání v očích je nejvyšším rizikovým faktorem ke vzniku glaukomu.

²⁶²AMU, fond D 47, Jindřich Šebánek, inv. č. 76, dopis J. Bistřického J. Šebánkovi ze dne 16. 3. 1964.

²⁶³MEZNÍK, Jaroslav: *Můj život za vlády komunistů (1948–1989)*, Brno 2005, s. 66.

Ve své žádosti zaměstnavateli o souhlas s vědeckou aspiranturou Bistřický zdůraznil, že ve svém věku 33 let a vzhledem k omezeným možnostem aspirantury v oboru pomocných věd historických má poslední příležitost aspiranturu zahájit.

Bistřickému bylo ale sděleno, že vědecká aspirantura je soukromá záležitost pracovníka. Podle bližší nespecifikovaných směrnic ministerstva vnitra mohlo studovat na jednom pracovišti pouze 20 % zaměstnanců. Vzhledem k tomu, že na Bistřického pracovišti byla tato kvóta vyčerpána, Bistřický žádal Šebánka o poskytnutí nějakého absolventa archivního studia jako náhradu za sebe a zároveň o přímluvu u archivní správy ministerstva vnitra.²⁶⁴

Nesmělou nabídku ze strany katedry historie FF UP, která byla J. Bistřickému tlumočena v polovině roku 1963, popisuje Bistřický takto: „*Nabídka mi byla tlumočena mým bývalým nadřízeným Josefem Bartošem, dle jeho slov na přímé přání prof. Kristena, který si tak vzhledem k tomu, že jsem Vaším žákem, netroufal učinit sám. Námluvčímu jsem zatím řekl pouze tolik, že na rozhodnutí potřebuji určitý čas a že odpověď mohu dát teprve po domluvě s Vámi.* Bistřický měl jasno o svých vyhlídkách v archivní službě, ale dělat aspiranturu v Olomouci, i když by to bylo technicky vhodné, považoval, jak sám napsal: „*za přece jenom paradoxní. Kdybych ji odezřel od všeho ostatního, musím brát v úvahu rozdíl v celkovém stylu a způsobu práce, který u mě vyplynul z toho, co jsem se naučil u Vás. Z fakulty jsem neodešel včera a na stylu práce nejen nemohu, ale ani nechci ničeho měnit. Nevím tedy, zda a jak by se to srovnalo.*“ Z korespondence Bistřického a Šebánka víme, že Jan Bistřický se svou brněnskou školou zpočátku neměl příznivou pozici. Nakonec se mu podařilo vymoci si od svého zaměstnavatele slib, že pokud vykoná požadovanou zkoušku a bude na fakultu přijat, bude dosavadním zaměstnavatelem uvolněn k 1. září následujícího roku.²⁶⁵ Příjímání řízení aspirantů na katedru historie FF UP se nakonec přesunulo kvůli Kristenově nemoci z února na duben 1964.²⁶⁶

²⁶⁴ AMU, fond D 47, Jindřich Šebánek, inv. č. 76, dopis J. Bistřického J. Šebánkovi, bez data.

²⁶⁵ AUPO, fond Kristen, kart. 54, Dopis J. Bistřického Z. Kristenovi ze dne 21. 12. 1963.

²⁶⁶ TAMTÉŽ, kart. 55, pověření člena zkušební komise aspirantů pro „pomocné vědy historické“ ze dne 9. 4. 1964.

Do interní vědecké aspirantury na FF UP byl nakonec Jan Bistřický přijat 1. září 1964, a to jako řádný vědecký aspirant s datem ukončení vědecké přípravy 31. srpna 1967. Externími vědeckými aspiranty se stali Prokop Zaoral (1923–1980)²⁶⁷ a Miloš Kouřil (nar.1932),²⁶⁸ jejichž studium mělo být zakončeno o dva roky později.

Na zasedání vědecké rady FF UP se uskutečnila přednáška v předvečer 6. listopadu 1964 u příležitosti 70. narozenin J. L. Fischera: při této příležitosti sám bývalý rektor UP pohovořil o poslání filozofie.²⁶⁹

V lednu 1965 schválila vědecká rada zahájení habilitačního řízení historika Jana Navrátila, který byl v květnu téhož roku jmenován docentem²⁷⁰ a vydala předběžný souhlas se zahájením habilitačního řízení historiků Libuše Hrabové,²⁷¹ Jaroslava Horejska (1930–2007) a Jiřiny Holinkové (1927–2005). V následující roce potom získal odborný asistent Miloš Trapl vědeckou hodnost kandidáta věd.

Od 1. září 1965 byl Kristen pověřen rektorem UP vedením katedry historie FF UP. Z vyprávění jeho kolegů víme, že Kristen byl velmi svědomitý šéf a své povinnosti bral velmi vážně. Ve stejném období získal pověření Vědecké rady Univerzity Karlovy pro funkci člena komise československých dějin – pomocných věd historických pro obhajoby kandidátských disertačních prací. Do Kristenovy pracovní agendy na FF UP náleželo mj. vedení hospitací, které měl rozděleny do dvou sešitů (zvláště přednášky a semináře). Z poznámek se dozvídáme, které semináře a přednášky byly vedeny na vynikající úrovni, které byly dostačující a které byly neúměrné znalostem studentů z nižších ročníků, jimž se zbytečně přednášela látka, kterou studenti nemohli pochopit a posoudit.

V březnu 1966 byl Z. Kristen děkanem Josefem Bieberlem jmenován členem komise, která měla za úkol připravit návrhy na akademické funkcionáře pro vol-

²⁶⁷HOFFMANNOVÁ, Jaroslava – PRAŽÁKOVÁ, Jana: c. d., s. 723. Prokop Zaoral byl tehdy zaměstnán jako hlavní archivní pracovník Státního archivu v Brně.

²⁶⁸ Rozhovor s doc. PhDr. Milošem Kouřilem ze dne 17. 3. 2011. M. Kouřil byl tehdy zaměstnán jako hlavní archivní pracovník Státního archivu v Opavě, pobočka Olomouc.

²⁶⁹ AUPO, fond Kristen, kart. 49, zápis VR FF UP ze dne 29.10. 1964.

²⁷⁰TAMTÉŽ: Zápis VR FF UP ze dne 27. 5. 1965

²⁷¹ Rozhovor s prof. PhDr. Libuší Hrabovou ze dne 4. 3. 2010.

by připravované na červen téhož roku, Předseda komise Ludvík Václavek, vedoucí katedry germánské a anglické filologie, předložil Vědecké radě FF UP jako kandidáta na funkci děkana FF UP bohemistu Jiřího Daňhelku (1919–1993), jehož hlavním vědeckým úkolem byla edice Husových spisů. Do funkce proděkana pro vědeckovýzkumnou činnost navrhla komise historika Jaroslava Horejska, a do funkce proděkanů pro pedagogickou a výchovnou činnost byli navrženi František Novák z katedry výtvarné výchovy a rusista Miroslav Zahradka (nar. 1931). Vzhledem k tomu, že M. Zahradka rezignoval na proponovanou funkci, byl navržen do funkce proděkana pro výchovnou činnost vedoucí katedry rusistiky Rudolf Zimek (1925–2000). K navrženým kandidátům mohli členové Vědecké rady FF UP zaslat písemná stanoviska předsedovi komise L.Václavkovi.²⁷²

V září 1966 byl Zdeněk Kristen jmenován členem Vědecké rady Univerzity Palackého v Olomouci.²⁷³

Následující 1967 začal pro Z. Kristena úspěšně – ze zápisu o zasedání Vědecké rady UP zjišťujeme, že byl spolu se svým přítelem Oldřichem Králíkem a Eduardem Růžičkou navržen na státní vyznamenání „Za vynikající práci“.²⁷⁴

V únoru 1967 bylo na katedře historie FF UP schváleno habilitační řízení L. Hrabové (složení komise: Z. Filip, D. Krandžalov, Z. Kristen, M. Trapl, L. Hosák) a vědecká aspirantura Osvalda Nevřivy. Kristen se též podílel na pořádání na II. ročníku filmového festivalu Academia film Olomouc, na němž provázal prof. dr. Guida Feera z Padovské univerzity.

Jeden ze posledních dopisů, které Z. Kristen napsal, souvisel s připravovaným sborníkem k šedesátinám jeho nejbližšího přítele literárního vědce Oldřicha Králíka. Redaktor sborníku *Příspěvky ke starší literatuře na Moravě* Jan Skutil požádal tehdy Z. Kristena, aby do sborníku přispěl studií ze středověkého morav-

²⁷² AUPO, fond Kristen, kart. 49, vědecká rada univerzity, Kandidátka navržených funkcionářů FF UP ze dne 16. 5. 1966 Stranická skupina vědecké rady fakulty jednala o návrzích na schůzi, která se uskutečnila po skončení plenární schůze KSČ 25. 5. 1966.

²⁷³ Tamtéž: kart. 55, Rektor UP – jmenovací dekret do vědecké rady UP.

²⁷⁴ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 49, zápis ze zasedání rozšířené Vědecké rady UP ze dne 16. 3. 1967

ského písemnictví – latinského či českého.²⁷⁵ Po hledání adekvátní tematiky, která ještě nebyla publikačně zpracována, nabídl Kristen Skutilovi rekonstrukci listu papeže Celestina III., který je vložen ve formě přímé řeči papežovy do legendy o blahoslaveném Hroznatovi.

V červnu 1967 se Z. Kristen dozvěděl, že děkanovi J. Bieberlovi byl schválen stipendijní pobyt na univerzitě v Mohuči. Musel proto řešit obsazení pozice předsedy rigorózní komise pro obor československých dějin, jímž se stal L. Hosák. (L. Hosákovi bylo zároveň zahájeno řízení o udělení doktorátu historických věd.)

Poslední poznámky, které si Zdeněk Kristen učinil třináct dní před svým skonem, se týkaly zápisu ze zasedání Vědecké rady UP dne 6. července 1967, na němž se hodnotily výsledky školního roku 1966/1967 a plán pro rok 1967/1968, který přednesl rektor UP Josef Metelka.²⁷⁶

Zdeněk Kristen zemřel²⁷⁷ neočekávaně v nemocnici v Praze 19. července 1967, pohřben je na Vyšehradském hřbitově. Evropskou historiografii o skonu toho významného českého historika a archiváře informoval Jan Bistřický v nekrologu publikovaném v *Archiv für Diplomatik Schriftgeschichte Siegel- und Wappenkunde*.²⁷⁸

²⁷⁵ AUPO, fond Z. Kristen, kart.55, koncept Kristena Janu Kutilovi ze dne 11. 3. 1967.

²⁷⁶ AUPO, fond Z. Kristen, kart. 49, poznámky Z. Kristena z vědecké rady konané 6. 7. 1967.

²⁷⁷ Rozhovor s Romanem Kristenem, v Praze dne 4. 10. 2007. Zdeněk Kristen zemřel na embolii do srdce. Pítevní nález potvrdil rakovinu tlustého střeva.

²⁷⁸ BISTŘICKÝ, Jan: *Nachruf auf Zdeněk Kristen*. In: *Archiv für Diplomatik Schriftgeschichte Siegel – und Wappenkunde*, 13. Band, Graz 1967, s. 460–461.

5.13. Vzpomínka na prof. PhDr. Zdeňka Kristena,

rozhovor s doc.PhDr. Josefem Bieberlem, doc. Milošem Kouřilem, CSc., a prof. PhDr. Milošem Traplem, CSc.

1. Kdy jste poprvé s prof. Kristenem potkali?

Josef Bieberle: V říjnu 1948, hned na počátku studia historie, kdy pomocné historické vědy byly jednou z hlavních disciplin. Neměl jsem ani zdání o existenci takové základní historické disciplíny pro vědecké studium historie. Kristen se nám jevil jako velký vědec, který si však vážil jakéhokoliv zájmu o svůj obor. Jeho precizní přednáška byla provázena vynikajícím skriptem problematice všech pomocných věd (paleografie, diplomatika, sfragistika, heraldika a chronologie). Ke všem těmto oborům byly rozdávány i náležitě fotokopie, důležité zvláště pro paleografii a diplomatiku. Kristen měl požadavky uměřené příprave studentů a předpokládal aspoň pasivní znalost němčiny a latiny. V paleografii, kde některým chyběl paleografický talent (schopnost číst různé druhy písma), se spokojil alespoň s překladem textů. Klasifikoval velmi spravedlivě, na desetinné místo, a závěrečná známka tvořila aritmetický průměr všech oborů. Měl zásadu, že examinátor má zkoumat, „co student ví, nikoliv co neví.“

Miloš Kouřil: Tak to bylo na začátku studií, protože pomocné vědy historické jsme měli v prvním ročníku, já jsem nastoupil na filozofickou fakultu přestupem z fakulty pedagogické v roce 1951. Profesora Kristena, samozřejmě v té době ještě teprve docenta, jsme velmi obdivovali pro jeho způsob výuky, byl to vesměs názorná výuka, např. u paleografie nám vždycky přinesl spoustu tabulí, na kterých byly reprodukce spousty druhů písma. Stejně tak to bylo třeba při chronologii, kde každý z nás jsme měli příručku chronologie a ručně jsme měli převádět data. Přednášel velmi srozumitelně, krásnou češtinou, bohatě klenuté věty a kromě pomocných věd historických přednášel nepovinnou italštinu. Na tu jsem začal chodit, ale protože byla zavedena výuka na takzvané vojenské katedře, ubyl v týdnu jeden den, tak jsem s lítostí musel tu návštěvu ukončit. Zdeňk Kristen chodil vždy velmi upraveně, což v té době bylo skoro výjimkou. Dvouřadové sako, zatímco někteří tam měli málem nějaké dělnické haleny.

Miloš Trapl: V I. ročníku hned v prvním týdnu v říjnu 1953, kdy nám začal přednášet Pomocné vědy historické. Zaujala nás jeho elegance a vyděsily jeho znalosti.

2. Jak probíhala Kristenova výuka, pokud jste se jí účastnili? Vzpomínal prof. Kristen na své vzory?

Josef Bieberle: Na své pedagogické vzory Kristen nevzpomínal, jeho pedagogické metody byly vlastní a specifické. Jeho vědeckým vzorem a učitelem byl prof. Gustav Friedrich, vydavatel Kodexu a snažil se být i jeho pokračovatelem. Úspěšnější v tom byl však jeho spolužák brněnský prof. Jindřich Šebánek, který to dělal „průmyslovým způsobem“, zatímco Kristen pracoval spíše „manufakturně“, pomaleji, avšak přesněji.

Miloš Kouřil: My jsme byli předposlední, ne-li poslední ročník, který zažil ještě filozofickou fakultu, a potom už působila ta tzv. Vysoká škola pedagogická. Tam jsme skládali, bylo to dost neobvyklé, státnice nejen z dějin a českého jazyka, ale také z marxismu. Rok poté to zrušili.

Miloš Trapl: Kristen používal při výuce četné tabulky s texty, druhy písma, z nichž jsme se snažili něco přečíst. Výklad byl přehledný, a pokud jsem byl přítomen (kromě nemoci vždy), tak jsem to chápal. Při pomocných vědách historických příliš od látky neodbíhal. Zato při výběrovém semináři – čtení historických textů – kam jsem se přihlásil, tak jsme se dovídali o profesoru Friedrichovi, jehož byl žákem, zajímavé věci o archivářích (např. městském archiváři Prahy dr. Vojtíškovi), o Kristenových pracích (mj. o *Kodexu...*). Kouřilval při semináři tehdy nejdražší cigarety značky Orient a nabízel i nám, což jsem jako začínající kuřák a student bez kapesného od rodičů, kteří byli v Olomouci („můžeš si o všechno říci“), vysoce oceňoval. Největší obavy jsme měli z jeho zkoušky. Měli jsme s ním i první nezapisovanou zkušenost někdy v prosinci I. ročníku, kdy někdo na děkanátě vymyslel jako novinku tzv. „průběžné zkoušky“ a my dostali pomocné vědy. Prof. Kristen to vzal vážněji, než já, který si nestačil ani doplnit látku, kdy jsem chyběl, a otázka „palimpsest“ byla proto pro mne zcela záhadná, navíc jsem to ani nemohl přečíst (dostali jsme každý tři otázky písemně). Dostal jsem známku 2–3, ale naštěstí se to nikam nezapisovalo. Velká zkouška na 10 otázek mne čekala až v červnu a to už jsem naprosto nepodcenil. Podařilo se mi dosáhnout rekordu, který jak jsem se dozvěděl později od prof. Kristena i z jeho pozůstalosti nikdo nedosáhl. Měl jsem 11 bodů (9 jedniček a jednu dvojku), druhý rekord dosáhl téhož dne kolega Skoupý (13 bodů). Ten byl později vyrovnán, ale 11 ani 12 bodů již nikdo nedosáhl. Bylo to štěstí, protože mne ten způsob vyhovoval, nemuselo se mluvit dlouho a vše mně vyšlo. Prof. Kristen jen poznamenal, že ho výsledek velmi překvapil, i protože to byl velký rozdíl od tzv. „průběžné zkoušky.“

3. Vzpomínáte si na archivní praxe, které se pro studenty pořádaly? Účastnil se jich i Kristen?

Josef Bieberle: Archivních praxí jsem se neúčastnil, nemohu je proto hodnotit. Parazitně jsem z nich však těžil, když doc. Polišínský na archivní brigádě v Žadlovicích (zámecká knihovna a archiv) získal vynikající pro mě prameny k dějinám Rakouska ve 30. letech.

Miloš Kouřil: To vypadá spíš na exkurzi než na brigádu. Já jsem se účastnil několika archivních brigád, to byla tehdy novinka, byl jsem v Nových Zámčích u Litovle, byl jsem v Heřmanově Městci, a jak se jmenovala ta třetí štace, to už si nevzpomenu. No a tam jsme byli studenti obvykle z Olomouce a z Prahy a většinou jsme pracovali samostatně. Občas tak třeba jednou za týden přijel za námi práci zkontrolovat profesionál – archivář. Žádného profesora nebo vyučujícího jsme tam neměli. Jenom se vyprávělo, že v Olomouci, brzy – tak nějak

v roce 1951, je přednášející na katedře historie, tehdy to byl ještě ovšem historický ústav, který se účastnil jakési brigády v kapitulním archivu. A že tam byl myslím i Kristen – snad, to nevím, byl tam určitě doktor Graus a byl tam též, což vás asi překvapí, profesor Krandžalov. Protože ten nebyl k použití, tak pamětníci říkali, že tam rozvazoval uzle na špagátkách, ty fascikly byly totiž zavázány.

4. Kristenovými aspiranty byli Miloš Kouřil, Prokop Zaoral a Jan Bistřický. Můžete si prosím vzpomenout, jak se vám s prof. Kristenem spolupracovalo? Mohli byste zhodnotit prof. Kristena jako pedagoga?

Josef Bieberle: Znal jsem všechny Kristenovy aspiranty (Kouřil, Zaoral, Bistřický). Bistřický absolvoval brněnskou školu Šebánkovu a byl u něho i vědeckým aspirantem. Přešel však do interní aspirantury ke Kristenovi, což mu umožnilo opustit služby ministerstva vnitra (státní archiv) a přejít na UP. Bistřický patřil k vynikajícím kronikářům pomocných věd historických (Fiala – Šebánek – Kristen) a brněnské historie.

Miloš Kouřil: No, bylo to příjemný, výborný, velmi nás proháněl. Našimi úkoly bylo napsat referáty. Při vzájemném zhodnocení, velmi záleželo na tom, aby to byly kritické referáty, probírali jsme novinky, třeba tu příručku pomocné vědy historické I., o které kolega Zaoral říkal, že nikdy už nevyjde část. /druhá/ II., což se ale stalo. Tam jsme se rádi ponořovali do různých nevyjasněných věcí, kdy dneska se už všechno považuje za naprosto jasné, jak to bylo. Zdeněk Kristen požadoval na našich setkáních znalost odborné literatury. Málokdy to bylo nějak formální, ale museli jsme například znát jména nunciů, kteří působili ve Švédsku nebo v Norsku, samozřejmě abychom si to našli, to jsme si nemuseli pamatovat, ale museli jsme vědět, že ti nunciové ve Skandinávii byli sepsáni jedním Francouzem. Dodnes si to pamatuji. Konzultace byly velmi příjemné, nikdy nedošlo k nějakému ataku a vždycky kolega Zaoral, který byl nejbystřejší z této trojky, tak v podstatě akcentoval znalost pramenů, což byl tehdy základ.

Miloš Trapl: O Z. Kristenovi jako pedagogovi jsem již psal. Bylo to názorné vyučování s tabulkami, jež pak převzal i doc. Bistřický. Já jsem po studiích odešel do archivní služby, kde jsem pokračoval ve své bělohorské problematice. Prof. Hosák doufal (a já tehdy také), že budu dělat pobělohorské konfiskace na Moravě. Víím, že profesori Polišenský a Kristen mne ve vzájemném pohovoru chválili za mapu manských statků olomouckého biskupství podle náboženského vyznání před Bílou horou. Můj přechod k novodobým dějinám způsobil hlavně můj přechod do muzea, Kristena zřejmě trochu rozladil, i když mi to nedal najevo. Spolupráce s prof. Kristenem nebyla snadná. Jednou měl na mé přednášce o československé straně lidové řadu poznámek o vztazích mezi pražskými kapitulami, ale když jsem pak za ním přišel, řekl, že už tam v té debatě všechno, co ví, řekl. Zdálo se mi, že se této tematiky (vzhledem k svému „kádrovému profilu“) trochu obával. Měl jsem velkou radost, když mne velice pochválil při kandidát-

ské obhajobě 31. března 1966, především můj úvodní referát. To už byl vedoucím katedry. Byl v této funkci velmi svědomitý, určitě ho to až přetěžovalo. Navíc pravidelné ježdění mu již ke konci života asi nedělalo dobře. Dokonce i přestal kouřit.

5. V roce 1965 se změnilo klima na katedře, kdy došlo k výměně vedení. Z pozice šéfa katedry odešel Dimitr Krandžalov, který tenkrát neobhájil svoji poslední vědeckou práci *Valaši na Moravě. Materiály, problémy, metody*. Kritiku jeho vědecké metody, ale i změna ve funkci děkana fakulty vynesla na post šéfa katedry historie FF UP Zdeňka Kristena. Jak zvládal tuto funkci?

Josef Bieberle: Diskusi kolem Krandžalovových tzv. rumunských vlivů v Karpatech zde nelze analyzovat. Kritiky vnějších oponentů (prof. Macůrek ad.) vedly k tomu, v souhlase s Kristenem, požádat J. Bistřického o posudek, jak Krandžalov pracoval s historickými prameny. Krandžalovovi se ten posudek nelíbil a požádal, aby se šlo „ke kováři, ne ke kovářičkovi“, a byl o to požádán Zdeněk Kristen. Dodnes si vyčítám, že jsem přiměl Kristena k tomu, aby se věci věnoval. Několik měsíců Kristen práci studoval a seznámil s prameny, jež Krandžalov použil. Předložil pak skoro padesátistránkový elaborát, který byl několik hodin přednášen na schůzi katedry historie FF UP, kde dokázal na mnoha místech Krandžalovi špatné čtení a výklad pramenů, v podstatě shodně s Bistřickým. Jako děkan jsem Krandžalovi doporučil, aby rezignoval na vedení katedry. Kristenovu náhlou smrt v červenci mi přijel do Starých Hamrů oznámit děkan Daňhelka, který rovněž přijal moji argumentaci a doporučení, aby vedením katedry historie byl pověřen kolega Jan Navrátil (dosavadní zástupce vedoucího katedry).

Miloš Kouřil: No to možná doplní kolega Bieberle, nebo Hrabová a další, protože ti byli členy katedry historie, já jsem byl mimo, v archivu, takže ke mně dolehlo jenom, řekněme, část toho poznání. Když jsem slyšel, kolik času Kristen věnoval tomuto rukopisu, tak mi to bylo líto, protože my jsme Krandžalova znali z jeho nekonečných přednášek i zkoušek, to bylo ještě „na Dómě“, to není potřeba rozebírat, ale on třeba vzhledem k délce toho zkoušení, to byly třeba dvě, tři hodiny, pocítil hlad, tak si otevřel jeden šuplík, tam měl švestky, ty jedl a pecky házel do toho šuplete zpět, takže tady se už objevuje něco z toho Balkánu.

6. Máte nějaké zvláštní osobní vzpomínky na prof. Kristena?

Josef Bieberle: Kristen byl uzavřený člověk, který se nechtěl nikomu vměšovat do osobních problémů, ale většina nás v katedře cítila jeho solidaritu a přátelskou soudržnost, ať už šlo o věci smutné (pohřby našich blízkých) či radostnější (úspěšné habilitace či obhajoby prací), kdy s člověkem upřímně truchlil či se radoval. Sám však byl velmi plachý a až dnes (z výzkumu R. Pavelkové) se dozvídám o jeho traumatech (smrt vnuka v roce 1964, sociální situace v rodině, níž byl jediným živitelem). Kristen byl velký člověk a vzor vysokoškolského učite-

le. Na katedře byl jediný bezpartijní, který však studoval západní, zvl. Italské levicové revue a informoval nás o nich na stranické skupině, kde byl stálým vítaným hostem. S prof. Králíkem měl dobré vztahy proto, že měl světonázorově blízko k němu ve smyslu křesťansko-ekumenickém a také Králíkova metoda rozboru literárních jevů vyžadovala časté paleografické expertízy.

Miloš Kouřil: Kristen byl též oponentem mnoha diplomových prací a to nejen na katedře historie. A to by se asi k jeho horizontu poznání mělo objevit, aspoň jedním řádkem. Např. oponoval jednu práci o kostelu sv. Mořice v Olomouci, kterou vedl Václav Richter, a kterou napsala kolegyně z našeho ročníku kunzhistorička Slávka, tehdy Pospíšilová, která nyní žije v Anglii, bylo jich více.

Miloš Trapl: Vedle těchto hovorů na večírcích a ojedinele i při jiných příležitostech. Obdivoval jsem ho, že ač sám nesportoval, sledoval všechny významnější sportovní výsledky z novin či rozhlasu. Byl v tomto směru výborně informován, více než prof. Hosák, který nám několikrát vykládal, že v Miláně je všechno pojmenováno podle sv. Ambrože, jemuž je zasvěcena zdejší katedrála. Říkal, že i italský milánský fotbalový klub se jmenuje Ambrosiana Milano. Rozesmutnil jsem ho konstatováním, že Ambrosiana se roku 1945 přejmenovala na Internazionale (Inter).

Velmi se mu líbil můj rodopis (krátké vymyšlené historky k dějinám rodu, které jsem tehdy psával) k jeho 65. narozeninám roku 1967, na něž přijela i jeho manželka. Jednu část týkající se Máří Magdalény jsem kvůli tomu vypustil, což jsem mu řekl na našem posledním setkání na historickém večírku. On prohlásil, že jsem to tam měl dát, že je to vtipné. Bohužel to bylo naše poslední setkání.

Spolupráce s Bistřickým byla pro systematika Kristenova typu složitější, ale myslím, že velmi sympatická. I když byl Bistřický Šebánkovým žákem i obdivovatelem, snažil se být v jejich vztahu objektivní a Kristena si velice vážil. Řadu zkušeností od něho přebíral. Přes svou známou vyprávěcí schopnost o všem co věděl či tušil (o poměrech v Brně aj.), Kristena se nikdy, pokud vím, žádnou pomluvou nedotkl.

6. Závěr

Zdeněk Kristen patřil do generace českých historiků započavších svou vědeckou dráhu ve dvacátých. Byli to žáci Gustava Friedricha, Václava Hrubého Josefa Pekaře, Josefa Šusty – tedy osobností většinou vyškolených Rakouským institutem pro dějzpyt. Náleží jim zásluha o to, že pro své studenty zřídili v nově vzniklém státě – Československé republice – Státní archivní školu, která připravovala archiváře pro úkoly vyplývající ze změn státního systému. Tato práce představuje první biografii Zdeňka Kristena, zakladatele oboru pomocných věd historických na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.

Vedle studia na Státní archivní škole Kristen absolvoval obory historie a pomocné vědy historické na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Představili jsme nejprve v naší práci Kristenovu odbornou přípravu, abychom ozřejmili, jak důkladná tato příprava musela být, aby mohl získat římské stipendium. Z dokumentů uložených v Kristenově pozůstalosti plyne, že záměrem Vlastimila Kybala a Bedřicha Jenšovského bylo získat Kristena do diplomatických služeb – na pozici kulturního atašé v Benátkách. Právě Josef Šusta a Gustav Friedrich změnil směr Kristenova osudu s ohledem na to, že Benátky jsou destinací historiků umění, zatímco pro historiky a archiváře je důležitý Řím a Vatikán.

Řím v Kristenově životě vskutku sehrál značnou roli. Kromě studia papežské diplomatiky, která byla odedávna doménou domácích, tedy italských badatelů, z části badatelů francouzských a pak zejména německých, bylo předmětem Kristenova zájmu 17. století. Zdeněk Kristen pobýval v Římě s přestávkami takřka šest let, od roku 1925 do roku 1931. V první třetině svého římského pobytu se oženil s Marií Castagnacciovou, dcerou římského lékárníka, narodily se mu zde dvě ze tří dětí. Z Kristenovy korespondence zjišťujeme, že Kristen počítal do budoucna s trvalým místem sekretáře Československého ústavu v Římě.

Pravidelné zprávy o činnosti Zdeňka Kristena v Římě, čerpané z pramenů Archivu UP, vytváří rámcovou představu o povinnostech a organizaci práce stipendisty v Československém historickém ústavu v Římě. Kristenovy oficiální zprávy jsme tak mohli doplnit Kristenovou doposud neznámou osobní kore-

spondencí, která vytváří daleko plastičtější a reálný obraz jeho působení ve „věčném městě“. Z dopisů, které pokrývají celé šestileté období, jsou to především dopisy od Otakara Odložilíka, Marie Opočenské, Bedřicha Jenšovského, Josefa Šusty, Josefa Bedřicha Nováka a Gustava Friedricha.

Doposud neznámé byly názory a podněty Josefa Šusty adresované Zdeňku Kristenovi ve vztahu k organizaci vedení římského ústavu a pracím spojeným s edicí nunciatur. Šusta jako zkušený římský badatel očekával od Kristena větší pružnost, rychlost a aktivitu, naproti tomu Zdeněk Kristen s důkladností sobě vlastní nehodlal ve své vědecké práci nic odbývat a přecházet.

Můžeme se domnívat, že stres, který Kristen při svém římském pobytu zažíval, se projevil na jeho pozdějším zdravotním stavu. Celoživotní práce s archivním materiálem mu později přinesla silný oční tlak projevující se očními migrénami, způsobujícími intenzivní záblesky v očích. Nasazení, se kterým Kristen pracoval, mělo následek v recidivách žaludečních neuróz a bolestech páteře.

Spolupráce s Bedřichem Jenšovským, který se stal Kristenovým přímým nadřízeným od roku 1930 v Archivu země České, přinesla Kristenovi další studijní pobyty v Římě v letech 1933, 1936 a 1938, kde sbíral další materiály jednak pro edici nunciatur *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628*, konkrétně spjaté s působením Johanna Stephana Ferreriho, jednak pro edici *Monumeta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia* v období pontifikátů Mikuláše V. a Kalixta III. Zdeněk Kristen byl jediným československým archivářem, který v rámci stipendia v Římě zvládl absolvovat studium při vatikánských archivech a v r. 1936 získal vatikánský diplom paleografa archiváře.

Jestliže jsme při rekonstrukci Kristenova římského pobytu získali řadu cenných informací především excerpací jeho korespondence, další části Kristenova životopisu se opírají o excerpce archivních dokumentů, sekundární literatury a vzpomínek jeho kolegů.

„Pražské období“, jež následovalo po Kristenově návratu z Říma, muselo být pro Kristena částečným zklamáním. Habilitace, které už jeho mnozí spolužáci získali, se pro Kristena stávala stále nedosažitelnější. Sám původně věřil, že nasbíraný archivní materiál ze stipendijního pobytu mu postačí pro sepsání habili-

tační práce pod vedením Gustava Friedricha. Bohužel povolání archiváře bralo Kristenovi veškerý čas. Friedrichův rektorský úřad (1935–1936), kdy neměl pro své žáky dostatek času a v neposlední řadě počátek války, způsobily, že Kristena habilitace od příjezdu do Prahy v r. 1930 na sebe nechala čekat dlouhých 25 let.

Zdeněk Kristen jako nástupce Gustava Friedricha, který mu odkázal svoji edici *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, získal i Friedrichovu pozici ve Státní archivní škole. Od r. 1942 se Kristen stal jejím učitelem a sekretářem a ve spolupráci s Bedřichem Jenšovským v podstatě zajišťoval existenci této instituce.

Úmrtí Gustava Friedricha v r. 1943 je dalším mezníkem Kristena života. Doposud nezveřejněná korespondence Z. Kristena a J. Šebánka odkrývá zákulisí jejich soupeření o následnictví *Codexu...* za asistence protektorátních německých úředníků .

Šebánkův editorský tým zformovaný na Masarykově univerzitě, válečné období plné změn v protektorátním řízení archivů, odchod ze života nejdříve kolegy Josefa Matouška a následně ředitele Bedřicha Jenšovského a ovšem i poválečné změny režimu v obnoveném československém státě přinutily Kristena změnit všechny jeho plány. Ukončení činnosti SAŠ a její částečné přenesení na Filozofickou fakultu UK zasáhly hluboce do Kristena pracovního i osobního života. Definitivní odchod Zdeňka Kristena z archivního prostředí nastal až s obnovením Univerzity Palackého v Olomouci v roce 1946, na níž Kristen začínal jako externista. V důsledku reorganizace Státního ústředního archivu, jehož součástí se stal Archiv země České, zanikla Kristena funkce vrchního archivního rady. Po vzniku Vysoké školy pedagogické v Olomouci získal Kristen na této škole místo docenta, jež si podržel, když v roce 1959 byla VŠP zrušena a znovu byla zřízena Filozofická fakulta UP.

Nastala tak poslední etapa Kristena života – „období olomoucké,“ kdy mohl zcela využít svého pedagogického nadání. Jenže orientace filozofické fakulty olomoucké univerzity především na přípravu nově vzdělaných a politicky uvědomělých učitelů dějepisu odstavila Kristena definitivně na vedlejší kolej aktivit

olomoucké katedry historie. Vědecké pracoviště pomocných věd historických se při této katedře nepodařilo vybudovat – takové ústavy vznikly na pražské, brněnské a bratislavské univerzitě, přičemž se angažovali zejména Zdeněk Fiala, Jindřich Šebánek, Saša Dušková a Alexander Húščava.

Pod vedoucím katedry historie FF UP v Olomouci Dimitrem Krandžalovem, který přišel z balkánského prostředí, kde sám zažil velmi složité životní podmínky, Kristen komplikovaně hledal cestu k rozvoji své kariéry. Krandžalov hlídal své podřízené, svou politickou loajalitou sice částečně tuto katedru chránil, a tím i Kristena, ale zároveň nepřipustil vědecký rozvoj na pracovišti do míry, která by mohla jakýmkoliv způsobem ohrozit jeho postavení a politickou stabilitu. Profesura v roce 1963 a následné pověření vedením katedry historie po D. Krandžalovovi byly pro Zdenka Kristena jistě satisfakcí, ale přišly příliš pozdě. Kristen byl do Krandžalovova konfliktu s tehdejším vedením Filozofické fakulty UP částečně angažován, když mu bylo uloženo vypracovat posudek Krandžalovovy vědecké práce. Asi ani sám Kristen netušil, jak chatrné je jeho zdraví a jak krátká doba mu do konce života zbývá. Po necelých dvou letech, 19. července 1967, Zdeněk Kristen náhle zemřel.

Náhlé úmrtí²⁷⁹ zabránilo Z. Kristenovi v realizaci četných vědeckých plánů, které si předsevzal. Po jmenování profesorem se Kristenovi dostalo možnosti vychovávat mladé historiky, a mohl tak připravit svého nástupce a pokračovatele, kterým se stal Jan Bistřický.

Věříme, že tato biografie Zdenka Kristena přispěje k hlubšímu poznání jeho vědeckého odkazu a také jeho mimořádně kultivované a charakterově ryzí osobnosti.

²⁷⁹ Zdeněk Kristen zemřel na embolii do srdce. V pitvěním nálezu byla objevena rakovina tlustého střeva.

Seznam zkratek

AZČ	-	Archiv země České
AUK	-	Archiv Univerzity Karlovy
AUPO	-	Archiv Univerzity Palackého v Olomouci
AMU	-	Archiv Masarykovy univerzity
AMV	-	Archiv Ministerstva vnitra
ČSAV	-	Československá akademie věd
BKS	-	Bulharská komunistická strana
FF UP	-	Filozofická fakulta Univerzity Palackého
FF UK	-	Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
MV ČSR	-	Ministerstvo vnitra České republiky
KSČ	-	Komunistická strana Československa
KV KSČ	-	Krajský výbor Komunistické strany Československa
KSSS	-	Komunistická strana Sovětské svazu
KV KSČ	-	Krajský výbor Komunistické strany Československa
MŠO	-	Ministerstvo školství a národní osvěty
PVH	-	Pomocné vědy historické
RUP	-	Rektorát Univerzity Palackého
SAP	-	Sborník archivní prací
ÚV KSSS	-	Ústřední výbor Komunistické strany sovětského svazu
VR FF UP	-	Vědecká rada Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci
VŠP	-	Vysoká škola pedagogická
ZNV	-	Zemský národní výbor

Prameny

Archivní prameny

Národní archiv

Fond Josef Šusta

- dopisy Zdeňka Kristena
- dopisy Karla Stloukala

Fond Archiv země České

- Zdeněk Kristen (osobní spis)

Archiv Univerzity Karlovy v Praze

Fond Všestudentský archiv 1848–1953

- Výroční zprávy středních škol, Státní české reálné gymnasium v Křemencově ulici v Praze 1920

Fond Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Katalogy posluchačů:

- Rigorosa II. Protokol o přísných zkouškách k dosažení hodnosti doktorské na FF c.k. české univerzity v Praze
- Filozofové řádní A–K zimní běh 1920–1921
- Filozofové řádní, Letní běh 1921
- Filozofové řádní A–Ř, zimní běh 1921–1922
- Filozofové řádní A–Ž, letní běh 1922
- Filozofové řádní zimní běh 1922–1923
- Filozofové řádní letní běh 1923
- Filozofové řádní zimní běh 1923–1924
- Filozofové řádní letní běh 1924

Archiv Univerzity Palackého v Olomouci

Fond Rektorát Univerzity Palackého v Olomouci

- osobní spis Zdeněk Kristen, sign. 3101
- kádrový spis Zdeněk Kristen, sign. 874

- korespondence rektora J.L. Fischera s nastupujícími učiteli

Fond Zdeněk Kristen, nezpracováno

Fond Dimitr Krandžalov

- zápisy ze schůzí katedry historie

Archiv Masarykovy univerzity v Brně

Fond B 47 Jindřich Šebánek

- korespondence se Zdeňkem Kristenem

- korespondence s Janem Bistrickým

Tištěné prameny

Časopis archivní školy 1923–1927, 1936, 1938 (především zprávy o činnosti Státní archivní školy, Československého ústavu historického v Římě a Českého zemského archivu v Praze)

Seznam přednášek Palackého univerzity v Olomouci v zimním semestru 1946–1947, Olomouc 1946.

Seznam přednášek Palackého univerzity v Olomouci v letním semestru 1947, Olomouc 1947.

Seznam přednášek Palackého univerzity v Olomouci v zimním semestru 1947–1948, Olomouc 1947.

Rozhovory

Prof. PhDr. Libuše Hrabová, v Olomouci 4.3. 2010

Roman Kristen, v Praze 4. 10. 2007

Doc. PhDr. Miloš Kouřil, CSc., v Olomouci 17. 3. 2011

Písemná vyjádření na zaslané otázky:

Doc. PhDr. Josef Bieberle, CSc., v Olomouci 7. 3. 2011.

Prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc., v Olomouci 4. 4. a 29. 4. 2011

Literatura

- BENEŠOVÁ, E. a kol.: *Aby na nic a na nikoho nebylo zapomenuto. K jubileu ústředního archivu českého státu 1954–2004*. Praha 2004.
- BELLING, Vojtěch: *Joachim Prochno a jeho působení v Archivu země České v období Protektorátu Čechy a Morava*, in: *Paginae historiae*, 10, Praha 2002, s. 223–245.
- BIEBERLE, Josef: *Letopis intelektuála ze zatracené generace*, Olomouc 2010.
- BISTRŮCKÝ, Jan: *Zdeněk Kristen*, in: *Zakladatelé a pokračovatelé. Památník osobností obnovené univerzity*, Olomouc 1996, s. 99–101.
- Deníky Josefa Pekaře*, Praha 2001.
- Dějiny Univerzity Karlovy IV., 1918–1990*, Praha 1998.
- ERŠIL, Jaroslav: *Monumenta Vaticana*, in: *130 let zemského archivu. Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 130. výročí založení zemského archivu a 100. výročí úmrtí jeho zakladatele a 1. ředitele prof. A. Gindelyho*, Praha 1993, s. 34–43.
- HANZAL, Josef: *Cesty české historiografie 1945–1989*, Praha 1999.
- HOFFMANNOVÁ, Jaroslava – PRAŽÁKOVÁ, Jana: *Biografický slovník archivářů českých zemí*, Praha 2000.
- KALISTA, Zdeněk.: *Josef Pekař*, Praha 1994.
- KOLLMANN, Josef: *Dr. Josef Borovička a Národní archiv. Příspěvek k dějinám archivnictví novější doby*, in: *Paginae historiae*, 10, 2002, 167–222.
- TÝŽ: *Dr. Jaroslav Prokeš, archivář, historik, učitel. Medailon k 100. výročí narození*, in: *Paginae historiae*, 5, Praha 1997, s. 123–161.
- TÝŽ: *Případ univ. prof. Dr. Jaroslava Prokeše – chmurná kapitola z dějin archivu ministerstva vnitra*, in: *Paginae Historiae*, 9, Praha 2001, s. 270–333.
- TÝŽ: *Státní archivní škola v Praze (Příspěvek k dějinám archivního školství)*, in: *Sborník archivních prací* 1, ročník 32, Praha 1982, s. 225–303.

- KRISTEN, Zdeněk: *Za odkazem Františka Palackého. Tři stati z doby nesvobody*, Praha 1948.
- TÝŽ: *Privilegium Němců pražských*, in: Český časopis historický, ročník XXVIII, 1922, s. 157–165.
- KAHUDA, Jan: *Rozhovor s PhDr. Josefem Kollmannem*, in: Archivní čtvrtletník, 2001, č. 2, s. 16–21.
- KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav.: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 2009.
- LACH, Jiří: *Josef Borovička. Osudy českého historika ve 20. století*, Olomouc 2006 (habilitační práce).
- TÝŽ: *Josef Šusta a Karel Stloukal: učitel a žák – vzor a pokračovatel?* In: AUPO, Historica, 29, Olomouc 2000, s. 125–142.
- MACŮREK, Josef: *Úvahy o mé vědecké činnosti*, Brno 1998.
- MEZNÍK, Jaroslav: *Můj život za vlády komunistů (1948–1989)*, Brno 2005.
- NAVRÁTIL, Jan a kol.: *Kapitoly z dějin olomoucké univerzity 1573–1973*, Ostrava 1973.
- NODL, Martin: *Dějepisectví mezi vědou a politikou. Úvahy o historiografii 19. a 20. století*, Brno 2007.
- NOVÁKOVÁ, Julie: *Paměti aneb autobiografie*, Olomouc 2008.
- ODLOŽILÍK, Otakar: *Deníky z let 1924–1948* (I. díl 1924–1939, II. díl 1939–1948), Praha 2003.
- PAZDEROVÁ, Alena: *Edice nunciatur u císařského dvora v Praze a ve Vídni*, in: *130 let zemského archivu. Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 130. výročí založení zemského archivu a 100. výročí úmrtí jeho zakladatele a 1. ředitele prof. A. Gindelyho*, Praha 1993, s. 44–51.
- PEŠKOVÁ, Jarmila: *Josef Matoušek: zapomenutá oběť 17. listopadu*, Dějiny a současnost, 21, 1999, č. 6, s. 37–41.
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Historik v měnícím se světě*, Praha 2001.
- TÝŽ: *Karel Stloukal 1887–1957*, Československý časopis historický, 6, 1958, s. 406–408.

TÝŽ: *Poznámky o stavu historické vědy*, in: *Věda v Československu v letech 1948–1953. Sborník z konference*, Praha 1999.

PUTNA, Martin: *Česká katolická literatura 1948–1918*, Praha 1998.

ŠUSTA, Josef: *Mladá léta učňovská a vandrovní. Praha–Viedeň–Řím. Vzpomínky II*, Praha 1963.

TÝŽ: *Posledních deset let československé práce dějepisné. Soubor zpráv o československé literatuře historické za léta 1925–1935*, Praha 1937.

TREPTOW, Kurt W.: *Dějiny Rumunska*, Praha 1997.

URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří a kol.: *Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě 1945–1990*, Olomouc 2003.

URBÁŠEK, Pavel – PAVELKOVÁ, Renáta: *Vysokoškolští učitelé jako objekt i subjekt komunistického režimu*, in: *Východočeské listy historické*, 2010, č. 27, s. 28–39.